

पद्माबा

एप्रिल १९८२

/ 68

सोळा आणि प्रेम

सासरी आल्याबरोबर अमलाने सर्व घर एकदां फिरव पाहिले आणि स्वतःच्या भाग्य व ऐश्वर्यावर तिला कमालीचा अभिमान वाटू लागला. घर म्हणजे काय? मोठा बोसोपी बाबा आणि नोकरीचाकरांची गर्दी! हे सर्व पाहून आपण स्वप्न तर पहात नाही ना, असे तिला वाटले.

सुमारे तीन महिन्यांपूर्वी एके दिवशी संध्याकाळी ती नदीवरून घाबर भरून पाणी घेऊन येत होती. वाटेत एक तरुण युवक तिला भेटला. त्याने दोन एक मिनिटे विचाराकडे लक्षपूर्वक पाहिले व तिला विचारले—“तू येर मानू नकोस, माझं नाव सुदर्शन. तुझं नाव काय? घर कोठं आहे तुझं?”

एका अपरिचित माणसाने तिला एकांत जागी प्रश्न विचारला. अर्थातच अमला थोडी गोंधळली. तरी धाईधाईने उत्तर

देऊन ती अपाक्षप पावले टाकीत निघून गेली. त्यानंतर दहा दिवसांनी सुदर्शन आपल्या आईला बरोबर घेऊन अमलाच्या घरी आला. खरी गोष्ट तेव्हा तिला कळली. मागे सुदर्शन तिला नरीवरून येवांना विचाराक्षी बोलला होता त्या दिवशी तो त्या माची आईवडिलांबरोबर एका मुलीला पहायला आला होता. त्या मुलीचे वडील व सुदर्शनचे वडील परस्परांना चांगले ओळखत होते.

ती मुलगी फार सुंदर साडी नेवून आली होती व दागिन्यांनी मद्धन आली होती. सुदर्शनला ती मुलगी मुलीच आवडली नाही. म्हणून वडिलांना फार राग आला व ते काही बोलल्याशिवाय आपल्या माची एकटेच निघून गेले. काही ठशिरां आपल्या माची सुदर्शन निघाला तेव्हा त्याला अमला वाटेत भेटली होती.

अमलाने उजळलेले भाग्य पाहून तिची सावत्र आई मनातल्या मनात बरीच जळ-फळली. परंतु शेजारवाजारेचे लोक नावे ठेवतील या भीतीने तिने त्या संबंधाला होकार दिला होता.

अमलाला सासरी आल्याबरोबर तिच्या सासल्याला हा संबंध व लग्न मुलीच आवडले नसल्याचे कळले. त्यांना मोठा हुंडा पाहिजे होता असे मुलीच नाही. मुलाने आपल्या मित्राच्या मुलीला तक्रार द्यावा, हे त्यांना खपले नाही, एवढेच!

ती एकदां नवऱ्याला म्हणाली—“मा गावात माझे हितेची म्हणविणारे एक जण आहेत. त्यांना एकदां भेटावे म्हणते. किती विवसांपासून माझ्या मनांत राहून गेलेली एक इच्छा आहे.”

सुदर्शनने जकित होऊन विचारले—“तुझे हितेची आणि या गावात? त्यांचं नाव काय?”

“इतके आश्चर्यचकित होण्याचं कारण नाही. त्या हितेच्याची गोष्ट विचारल तर अशी आहे.” असे सांगून अमलाने झालेले सर्ववृत्त वांगितले.

अमला जन्मल्याबरोबरच तिची आई वारली. तिच्या वडिलांनी दुसरे लग्न करून घेतलं. सावत्र आई अमलाला फार छळत असे. तिला दहावें वर्ष सुद्धा लागलं नव्हतं

आणि घरातली सर्व कामे तिलाच करावी लागत. सावत्र आई झालेत जाऊ देत नसे.

त्याच सुमारास सावत्र आईच्या धाकट्या भावाचे लग्न ठरले. ती दहा दिवस आधीच लग्नासाठी निघून गेली. जातांना तिने घरातल्या सर्व सोप्यांना कुलपे लावून ठेवली. पुढच्या खोलीत एक शेंगडी व अमलासाठी एका पिशवीत तांदूळ ठेवून दिले. जातांना म्हणाली—

“मी दहा दिवसांनी परत येईन. मी तुला सन्ना रूपया देऊन ठेवते. ताक व पालेभाजी दररोज दोन आणि प्रभागे विकत घेत जा आणि सैपाक करून राणीसारखी जेवून घेत जा.” असे सांगून तिने अमलाच्या

हातात दहा चवल्या ठेवल्या आणि नवरा व मुलांबरोबर निघून गेली.

अमलाचे वडील मायकोऱ्या हातचे बाहुलं होऊन रहात होते.

अमला बोन्ही वेळांना पुरेल एवढा संपाक करून दुपारचं जेवण झाल्यावर खिडकीत बसून रस्त्यावरची गंमत पहात दिवस घालवी. तिला एकटं एकटं वाटे.

एके दिवशी एन दुपारी फक्त कमरेच्या धोत्रावर एकत्रण रस्त्यात उभा राहून वाटेने जाणाऱ्या येणाऱ्यांसमोर हात पसरून म्हणत होता—“महण आहे, म्हणून समुद्र स्नानासाठी आलो आहे. कपडे किनाऱ्यावर ठेवून मी स्नान करीत होतो आणि कोणी

तरी येऊन सर्व कपडे लांबविले. मायच्या गावी जायचं म्हणजे माट्याच्या गादीने जाऊन तेथून पडावाने पलीकडे जायचे आहे. त्यासाठी एकूण सोळा आणि पाहिजेत. मक्षत केलीत तर मी पैसे नोकरीच्या हाती लगेच पाठवून देईन.”

परंतु कोणीच त्याला मदत केली नाही. प्रत्येक जण मान वळवून पुढे निघून जात होता. ते सर्व ऐकून व पाहून अमलाला त्याची फार दया आली. ती जबरठ्या-पर्यंत गेली व त्याला बोलावून, तो जवळ आल्यावर म्हणाली—“तुम्हाला सोळा आणि हवे आहेत. कळलं, पण तुम्ही जेवलात का?”

“पहिल्याने मला आपल्या गावी गेलं पाहिजे, मुली! तुझं नाव काय?” त्याने विचारले.

अमला आपले नाव सांगून म्हणाली—“मी देते सोळा आणि, पहिल्याने जेवून घ्या!” आणि तिने रात्रीसाठी म्हणून जो भात ठेवला होता, त्याबरोबर ताक वाढून त्याला जेवायला बसविले.

त्यांनी जेवून घेतले. जेवणांना त्यांनी निरनिराळ्या गोष्टी सांगून अमलाला खूप म्हसविले.

“होय, पण, काही, तुम्ही आपल्या गावाचं नाव सांगितले नाहीत.” अमला म्हणाली.

“तुझंच गाव व, अमलापुर!” असे सांगून ते खूप म्हसले.

त्याने अंगावर काही तरी टाकावे म्हणून वयल्याने आपला पांढरा कुपट्टा त्यांना दिला. काही आंबेवेढे न घेता त्याने फाटका कुपट्टा अंग झाकून राहील अशा तऱ्हेने तो अंगावर घेतला व म्हणाला—“तुला याच्या बरोबरच मी आपल्या गावातून रेशमी कुपट्टा पाठवून देईन बरं का!”

अमलाने दिलेले सोळा आणि घेतला त्याचे हाथ बरबरा कापत होते, डोळ्यांत अश्रू आले होते.

“मुली, कधी तुला आमच्या गावी यावं दिले व म्हणाला—“तू अमलापुर येथील लागलं तर आमच्या घरी अवघड बं. मी तेव्हा त्यांच्या घरी अवघड यायला सांगतो त्याचा अर्थ तुला कळेल की नाही,

मला माहीत नाही, परंतु एवढं खरं की सकट समयी जे मदतीचा हात पुढे करतात तेच खरे निग्न होत! तू एखाद्या लहान कागद दिलास तर मी माझे नाव व पत्ता लिहून देतो.” असे सांगून अमलाने दिलेल्या कागदावर त्याने आपलं नांव, गावाचं नाव बगैरे लिहून दिलं आणि निघून गेला.

अमलाला लिहितां वाचतां येत नव्हतं. तिने, त्याने दिलेला कागद कपड्यात खाली जपून ठेवला. दोन दिवसांनी एका माणसाने रेशमी कुपट्टा आणि शंभर रुपये आणून दिले व म्हणाला—“तू अमलापुर येथील तेव्हा त्यांच्या घरी अवघड यायला मालकांनी सांगायला सांगितलं आहे.”

त्या शंभर खयातले बारा आणे खर्च होताच अमलाची सावत्र आई आली. तिला खर्च कळल्यावर तिने अमलाकडून उरलेले पैसे घेतले. हे घडल्यानंतर दोनच महिन्यांनी अमलाचे वडील एकाएकी आजारी पडले आणि त्यातच त्यांना देवाज्ञा झाली. सावत्र आईचे माहेर दूर एका खहान खेड्यांत होते. निरुपाय होऊन अमला सावत्र आईच्या बरोबर त्या गावी निघून गेली.

हे सर्व नवऱ्याला सांगून अमला म्हणाली— "लक्ष ठरव्याच्या आधी तुमचं गाव अमलापुर बाहेर हे कळल्यावर मला अपार आनंद झाला. पितृप्रेम कसं असते हे त्या पोर मनाच्या व्यक्तीकडून मला कळले."

"बरं सर्व ठीक, परंतु त्यांचं नाव व गाव कळायला हवं ना! तुला लिहिता वाचता येत नाही, यामुळे किती त्रास होतो कळलं ना? त्या व्यक्तीने दिलेला कागद आणि पत्र!" सुदर्शन म्हणाला.

अमलाने रेशमी रुपट्ट्यात नपून ठेवलेला कागदाचा तुकडा आणून दिला. सुदर्शन तो

वाचून हसत म्हणाला—"तुम्हा तो लहान पणचा मित्र दुसरा तिसरा कोणी नसून माझेच बाबा आहेत!"

अमला आश्चर्यचकित होऊन नवऱ्याकडे पाहत राहली. कथाबरोबर चैहऱ्यात बदल झाला व केसही पिकले होते म्हणून ती आपल्या लहानपणाच्या मित्राला ओळखू शकली नाही.

सुदर्शनने वडिलांना बोलावून त्यांना तो कागद दाखविला व विचारले—"हिला ओळखलेत का, बाबा?"

वडिलांनी त्या कागदाकडे पुन्हापुन्हा पाहून विचारले—"म्हणजे, मला त्या दिवशी मदत करणारी अमला ती तूच का?" असे म्हणत असता त्यांचे डोळे पाणावले व त्यांनी ते आपल्या स्मरणाने पुसले.

सुदर्शन म्हणाला—"तुमच्या प्रेमाच बंधन बळकट होई, बाबा! बारा वर्षांनंतर पुन्हा तुम्हा दोघांची भेट झाली.

"होय, बाबा! आमचं प्रेम सोळा आणे खरं निघालं!" सुदर्शनने बाबा म्हणाले

[४]

[पाण नंदरदेव बारा किल्ला कुंडलिनी द्वीपाच्या सैनिकांच्या हातात गेला तेव्हा त्याने चार सैनिकांसह रायेत नसून समुद्रावर पळ काढला. त्याच वेळी नाकांत व महाजात नसून आलेल्या काही लोकांशी त्याने झुड झाले. परंतु त्या लोकांत शिवदत्त होता. शंभरव्याने त्याच्याबद्दल कुंडलिनी राज्यानिघवी चमकली गेली पुढे—]

शिवदत्त म्हणाला ते ऐकून नंदरदेवाला तो शिवदत्ताला म्हणाला—"सला वाटत आश्चर्यच वाटले. त्याला हे कळना होते की समरसेन भात्रिक द्वीपातून जे की हतवया अनुबवी व साहसी समरसेनाच्या हातून व्यवस्थेच्या कामात चूक कशी काय झाली? समरसेन दुरवृत्त्या नेट्यातून जे अलोट धन वेऊन आला होता त्यामुळे कुंडलिनी द्वीपाच्या रहिवाशांना कायश मिळण्याऐवजी नुकसानच झाले की काय असे त्याला वाटले

तो शिवदत्ताला म्हणाला—"सला वाटत होते की समरसेन भात्रिक द्वीपातून जे अलोट धन वेऊन आला त्याचा त्या बेटावरच्या लोकांना फायदय मिळाला असावा. तसे झाले नाही का?" ते ऐकून शिवदत्त मोठ्याने हसला व म्हणाला—"ते अलोट धनच कुंडलिनी द्वीपावर अराजकता स्थापन करण्यास कारणीभूत झाले आहे. आम्ही ते अलोट

"बाबोबा"

धन व ऐश्वर्य धेऊन कुंडलिनी होपावर पोचलो तेव्हा राजा चित्रसेन व होपावरच्या प्रचेने आमचे अत्यंत उत्साहाने स्वागत केले. त्यानंतर सुमारे एक महिनाभर राजधानीत विजयोत्सव होत राहिला. राजा चित्रसेनने प्रचेवर जे थोडेफार मनीन कर लावले होते ते त्याने रद्द केले. सरकारी नोकरवर्गाचे पगार बेमुमार वाढविण्यात आले. त्यामुळे खर्च वाढला.

मंदरदेव म्हणाला-“म्हज्जे कुंडलिनी राज्यातल्या प्रत्येक व्यक्तीला पुख व ऐश्वर्य उपभोगायला संधी मिळाली, होय ना?”

“महाराज, मी सर्व काही सांगतो, आपण लक्षपूर्वक ऐकाव!” असे सांगून

शिवदत्त पुढे सांगू लागला-“राज्याचा हजिता सोन्या बांदीने भरल्यावर राजा चित्रसेनचे लक्ष राज्यकारभारात तितकेसे राहिले नाही. समरसेनालासुद्धा वाटले की राज्यासाठी मी एवढे धन घेऊन आलो असता प्रजेला कोणत्याही गोष्टीची काळजी किना काय असाव्याचे कारण राह्याला जाणा नाही.

“राज्यातल्या सरकारी नोकरवर्गाचे पगार वाढल्यावर सर्वजण ऐशवारांमात पूर्णपणे बुडून गेले. शेतकऱ्यांना कर नाफ झाल्याचा आनंद झाला. शेतकरीकां सुखा-समाधानाने राहू लागला. शेतांत निचे निघण्याचे काम बंद पडले. स्वतःच्या कुटुंबापुरते पीक काढून बाकी जमिनी शेतकऱ्यांनी पडीत जमीन म्हणून सोडून दिल्या. म्हणून राज्यात अन्नपुरवठा पुरेसा होईनासे झाले.

“वा सर्व कारणांमुळे राजधानीत व राज्यातल्या इतर सर्व शहरात खाद्यान्नाचा तुटवडा भासू लागला. शहरातले लोक खंडगावांत जाऊन भरवसाट किमती देऊन खाद्याने खरेदी करून घेऊन जाऊ लागले. म्हणून खाद्यान्नाच्या किमती वाढतच गेल्या. बाजीगाला मिळनासा झाला.

“परिणामी राज्यभर अराजकता पसरू लागली. शहरातल्या गोरगरिबांना वाढत्या

किमती देणे शक्य नव्हते, म्हणून ते टोळ्या करून खंडगावांवर घाडी घालू लागले व राज्यात लूटमार सुरू झाली. शेतकरी-वर्गात स्वर्क्षणासाठी शास्त्रास्त्रे विकत घेऊन शहरातून येणाऱ्या घाडींना तोंड द्यायला सुरुवात केली. बंडखोरवृत्ती वाढली व सर्वत्र अशांतता पसरली.

“वैभव व भोगविलासात बुडून गेलेल्या चित्रसेन राजाला राज्यात भासू असलेल्या या अराजकतेची कल्पनाच नव्हती. खरे बोलायचे तर राजालाच काय तर आम्हां अधिकाऱ्यांनासुद्धा या बंडाळीची कल्पना नव्हती. देशाच्या कोणत्या कोपऱ्यात काय घडत आहे, हे राजाला किना आम्हां अधिकाऱ्यांना माहीत नव्हते. जजिन्यातले

धन पाण्यासारखे खर्च होत होते. तरी पैशाची गरज असणाऱ्यांची संख्या तितक्या वाढत होती. कारण सर्व गरजेच्या वस्तूंच्या किमती तिप्पट चौपट वाढल्या होत्या. म्हणून लोकांजवळ पुष्कळ पैसा असूनही ती वाढलेल्या किमतीसमोर अपुरा पडत होता.

“तिकाडे राजा चित्रसेन आपल्या करव-मुकी शास्त्र बररोज जे कार्यक्रम ठेवी ते देखील विचित्रच असत. मी आज त्या कार्यक्रमाविषयी विचार करू लागलो तर मला ते मनोरंजनाचे कार्यक्रम मानण्याचीही लाज वाटते आहे. परंतु तेव्हां ते कार्यक्रम पाहण्यासाठी सहलावणी लोक दूरदूरच्या प्रदेशातून येत असत.

“त्या मनोरंजनाच्या किंवा करमणुकीच्या कार्यक्रमांची कथा ऐका. जंगलातून घेऊन आणलेल्या कुर प्राण्यांना एका बंद मैदानात सोडण्यात येई आणि त्या जनावरांना तलवार किंवा हतार खस्त्रांनी ठार करणाऱ्या व्यक्तीला त्या मेलेल्या जनावरांच्या वजनाचे सोने दक्षिप्त देण्यात येई. धनलोभाने कित्येक धाडसी तरुण सिंहवाघांची झुजायला पुढे येत आणि त्यातले अनेक जणच यासाठी कुर जनावरांच्या आहारी पडत. तुम्होच विचार करा, ही काय करमणूक म्हणावयाची?”

“हळूहळू हे कार्यक्रम जास्तजास्त भयंकर आणि रातटी होऊ लागले. कधी कधी हत्ती व सिंहाचे पुढे यासारखे कार्यक्रमही होत. कधी कधी याहूनही भयंकर कार्यक्रम होत. मी सभरसेनाजवळ दुष्काळात या कार्यक्रमांचिछेड बोललोहो. परंतु तो रयांकडे दुर्लक्ष करी आणि मांत्रिक द्विपात्राच्या नरनाहन मिश्रच्या बोलण्यावर ज्यास्त विव्वास करी.

“खमरसेन मला म्हणे—”अजिन्यात धनाचा तोटा नाही. महाराज दृढ होत चालले आहेत. प्रजेला साहसी व पराक्रमी करव्याची जबाबदारी आपल्यावर आहे. तेव्हा ती जबाबदारी अंशतः पार पाडण्यासाठी आणि राजाच्या व प्रजेच्या

जांदोवा

करमणुकीसाठी असे कार्यक्रम ठेवण्यात काय शूक आहे?

“राजा व नौकरवर्ग अशा तऱ्हेने ऐश-आरामात व भोगविलासात सगळी सत्ता सडेंगावातून निराळाच प्रकार पहायला मिळू लागला होता. खेडेगावातून जो कोणी थोडा अवदांड आणि शेलबेशळा निघे तो त्या गावाच्या राजासारखा गावात अधिकार गावजी. काही लोक दोंळ्या दोंळ्यांनी जाऊन खेजारच्या खेडेगावातून लूटमार करीत. अशा तऱ्हेने एका राज्यात अनेक लहान मोठे रांघे व संस्थानिक निर्माण झाले. प्रजेची कोणत्याही प्रकारचा संबंध न उरल्यामुळे राजा निघसेन व त्याचे

अधिकारी यांना खेडोशाडी माजलेल्या या अराजकतेची साहित्यीक नव्हती. मी पोछी फार माहिती मिळविली, परंतु भाड्या बोलण्यावर विस्वास ठेवणारी व्यक्ती मला एकही आढळली नाही.

“राजवातला खापार जयवलाय व शेतीभाती पूर्णपणे नष्टप्राय झाली. काही लोक मंडळी करू लागले. गावोगावी कुटाबुट सुरू झाली. काही काळ लोटल्यावर अशी परिस्थिती निसर्ग झाली की राजा चित्रसेन याचा राजकारभार राजवाड्यामुरतास उरला. राज्यात राजाची पर्वा करण्याची कोणी उरलाच नाही. “एके दिवशी संध्याकाळी राजा चित्र-

सेन कमणकुचीच्या कार्यक्रमात यत्न बसता एका दूताने येऊन राजाच्या हातात एक चिट्ठी दिली. राजाने ती चिट्ठी समरसेनाच्या हातात दिली. ती चिट्ठी वाचून तो चकित झाला. त्याचा चेहरा काळजीने चानरल्यासारखा झाला. तो राजाला म्हणाला-“महाराज, आपण हा कमणकुचीचा कार्यक्रम तत्काळ बंद करून मनषेसाठी राजवाड्यात चलावे. तेथे राज्यकारभारासंबंधी म्हुत्वाची बोलणी करणे आवश्यक आहे.”

“राजा अनिच्छेने माझ्याकडे व समरसेनाकडे पहात तेव्हा निघाला. मी त्यांची अनुज्ञा घेऊन विचणार होतो, परंतु समरसेन मला धांवतून म्हणाला-“शिवदत्त, काही महत्त्वाच्या गोष्टीविषयी सल्लामसलत करणे जरूरीचे आहे, तुम्हाला आमच्या बरोबर ये!”

“त्यानंतर आम्ही तिघे एका गुप्त मंत्रशागृहात गेलो. समरसेन दूताने आणून दिलेली चिट्ठी, आम्हांला वाचून दाखवून म्हणाला-“आज पर्यंत आपण डोळे असून अधिकारासारखे वागलो. आगल्या नजरे-आड या कुडकिनी डीपात कित्येक सस्यानिव उत्पन्न झाले आहेत. त्यांच्यापैकी काहींनी आपल्याकडे ही चिट्ठी पाठविली आहे. ते आपल्या महाराजांना काढून टाकण्याच्या

विचारात आहेत. त्याच्या चिट्ठीतला सारांश असा की कितल्या त्यांच्या हाती देऊन आपण सर्वांनी त्यांना निमूटपणे क्षरण जावे!”

“तेव्हा कोठे महाराजांच्या डोक्यातली बुद उतरली. त्यांनी भयभीत नजरेने शोपेतून जावे झाल्यासारखे समरसेनाकडे पाहिले आणि म्हणाले-“समरसेन, राज्यकारभार विस्कळित झाला आहे व आता सत्ता हातातून निसटणार की काय असे वाटते आहे. या घमेनखोरांची चामडी लोळवली पाहिजे. इतरांना भडवा मिळावा यासाठी बंडखोरांची मुंडकी उडवून त्यांना शाशाला टांगून ठेवले पाहिजे. बुला नाही वाटत की बंडखोरांचे शिरकाण झाले पाहिजे?”

“ठीक आहे महाराज, आपली आज्ञा!” असे म्हणत समरसेन बाहेर निघाला. त्याच्या पाठोपाठ मी मुकाटघाने निघालो. थोडे वंतर जाऊन गेल्यावर समरसेन थांबला व म्हणाला-“शिवदत्त, ती चिट्ठी तु. वाचली आहेस, बुला काय वाटते?”

समरसेनाच्या तोंडी एकाएकी तो प्रश्न ऐकून मी देखील चकित झालो. मला फक्त ऐवढेच माहीत होते की देशात अराजक पसरले आहे आणि आडवांड आडमुठे गुंड आपसात मारामाऱ्या करून

प्रजेला लुटीत आहेत. परंतु जेव्हा स्वतः महाराजाविषयक लोक उलटलेले ऐकले तेव्हा मी चकितच झालो. मला काय करावे, सुचना. परंतु एवढी मात्र शास्त्री नक्की खात्री होती की राज्यातली परिस्थिती जेवढी माझ्या परिचयाची आहे, तेवढी समरसेनाच्या परिचयाची नक्कीच नाही.

“म्हणून मी समरसेनाला म्हणालो-“मला असे वाटते की शत्रू आपल्याला वाटते आहे तेवढा अवगत विषय दुर्बळ नाही. तसे नसते तर आपल्याला असे उघड पत्र पाठविण्याची हिमत त्याला झाली नसती. दुर्बळ सवुने आपल्याला असावध

वाहून आपल्यावर सापेसारंसारका अमानक हुला केला असता. तेव्हा थोडा जोराने हा गोट्याचा विचार करूनच पुडील पाऊल टाकणे जास्त जबाबदाारी होईल.

“समर्थाने हाच घर विचार करीत मीन राहिला. मंतर होकाराची दान हुलवीत म्हणाला—“मित्रदत्त, तू म्हणतोस त्यात सत्त्वाचा जंश बराच आहे. तरी मिराज होण्याचे कारण नाही. कारण आपल्याजवळ प्रतिष्ठित सैन्य आहे. अनुचकी विजयासंपादन व कर्तबगार सेनापती आहे. म्हणून या बंडखोरांना फिरवून टाकणे तेवढे कठीण नाही.”

“वसा सधरसेनाच्या बोलण्याच्या वाटकी-बकल त्याच्या मते विश्वासपात्र सेनापती सोम हे कळावला वेळ लागला नाही. समर्थसेनापतीवर लढावालावर प्रांज येऊन सर्वत्र पलायन करूनगारे जे लोक जे व घुर लेनिक होते त्यांत नरवाहन मिथ हा एक होता.

“म्हणून त्याला राठव्याच्या हेतूने मी लुचविले—“तर मग कस होईल तितक्या लवकर बंडखोरांचा काटा काढला पाहिजे. आपण सैन्याला सज्ज करणाऱ्या व्यवस्था करावी. आपल्या नेतृत्वाखाली कितीही कठीण प्रश्न असला तरी त्यात मजबूती होणे सध्या आहे.

“समर्थाने माझ्याकडे जाणवत वकिल मजरेने पहात म्हणाला—“वा लहानशा कामासाठी मी किंवा तू नेतृत्व हाती घेणे हास्यास्पद होईल. मी विश्वासपात्र नर-वाहन मिथवर या कामाची जबाबदारी टाकावी म्हणतो.

“मी नरवाहन मिथ मिथी पूर्वी अनेक मोठ्ठी ऐकल्या होत्या. मला त्याची बाबनुक वाहून घेऊन येत होती. पणु तो मोठ्ठ त्यानेही समर्थसेनाला कळविणे मला दृष्ट वाटले नाही. त्याचबरोबर त्या प्रसंगी नरवाहन मिथच्या हाती खेनकसिख वेने मला सोम वाटले नाही. तरमन ते कोडे काते उलमडावयाचे?” (कनकः)

करमणुकीच्या कला

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोबला नाही.

तो आराजक परत आला, प्रेत लांचावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मोन होऊन स्वसाम्राज्या दिघेने विधाना. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, विद्वानांचे तसे मत आहे की साम्राज्या प्रवाहाची विना आणि राजाची चित्तवृत्ती सांगणे अशक्य आहे. दीर्घकाळ प्रामाणिकपणाने ज्या प्रभावाने राजा चतुरतेन याची सेवा केली होती त्याला मुद्दा राजाच्या यमराज काय आहे हे कधी कळले नाही. मी त्या चतुरतेन राजाची कथा सांगतो, लक्ष वेऊन ऐक.” जसे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

मिरिचूट राज्याचा अधिपती चतुरतेन राज्या मंत्रिमंडळाचा प्रधान लोकनाथ नावाचा एक वृद्ध होता. त्याच्या बायकोच्या गलेबाइकांची मोठे तदन राजदरबारात

वेताळाच्या गोष्टी

नोकरी मिळावी या प्रयत्नात होते. लोकनाथची बायको आपल्या नवऱ्याच्या पाठीस लागली की त्याने त्या दोघां तद्दधानां दरबारात नोकरी थावी.

लोकनाथाने मुद्दा त्यांना नोकरी देण्यासाठी प्रयत्नांची पराकाष्ठा केली. त्याच्या बायकोच्या त्या दोघां नातेवाईकांपैकी एकजण एक मोठा कवी होता व दुसरा ज्योतिषी होता. त्या दोघांची शिफारस घेऊन त्याने या शब्दात केली—“महाराज, आपल्या दरबारात प्रतिभावान कवी व ज्योतिष्यांना ठेवले तर दरबाराची नक्कीच घोशा वाढेल.”

परंतु राजा म्हणाला—“तुतं आपला देश गरीब आहे. औपत्यंत प्रजा, सुखी होत

नाही औपत्यंत निविध कळोना शोत्साहन देण्याची इच्छा माझ्या मनात येत नाही.”

म्हणून लोकनाथने दुसऱ्या एका मंत्र्याचा सल्ला घेतला. त्या मंत्र्याने लोकनाथला जसा सरला दिला—“राजाची चित्तवृत्ती मोठी विचित्र असते. आपल्या नातेवाईकांना तुम्ही सुचवा की संवी पाहून त्यांनी महा-राजांसमोर आपल्या कलेचे प्रदर्शन करावे. त्यांची कला पाहून महाराजांच्या मनावर तत्काल अनुकूल परिणाम होईल.”

लोकनाथाला ती सुचना आवडली. त्या दिवसापासून तो योग्य संघीची वाट पाहू लागला. एके दिवशी राजाने जेवण पाळतून लोकनाथाबरोबर जाऊन एका शहराची पाहाणी करण्याचे ठरविले. ही गोष्ट लोकनाथाला पूर्वीच कळली होती. म्हणून त्याने आपल्या बायकोच्या दोघां नातेवाईकांना बोलावून कळवून त्या शहरात राजाला जेवण घालतून हिडत असतां भेटून आपल्या विशिष्ट कलांचे प्रदर्शन करण्यास सुचविले.

परंतु ठरल्या दिवशी निघताना राजाने दुसऱ्याच शहरात जाण्याचे ठरविले. लोकनाथाने घालण्या स्वरात विचारले—“महा-राज! बापण पूर्वी दुसऱ्याच एका शहरात जावने ठरविले होते नाही का?” तेव्हा राजा स्मित झालून म्हणाला—“अगदी शेवटच्या घटकेपर्यंत मी काय करणार आहे,

हे कोणाला कळतां कामा नये जसा मी निग्रम घालून घेतला आहे.”

लोकनाथाने शहर बदलण्याची बातमी एका विदवासापात्र भाणसाबरोबर कळविली. औपत्यंत त्याच्या बायकोचे दोघे नातेवाईक घेऊन निघाले होते.

लोकनाथ उदास मनाने राजाबरोबर निघाला. दोघे त्या शहरात पोचल्यावर एका गरीब ब्राह्मणाच्या घरी उतरले. राजाने त्या ब्राह्मणा बरोबर बोलतांना त्याच्याकडून त्या गावातील सरकारी काय-काजाविषयी सर्व माहिती काढून घेतली. दिवसभर शहराच्या मोठ्या रस्त्यांवरून व गल्ली बोळातून हिडत राहून राजाने व लोकनाथाने प्रजेच्या मनात राजाविषयी कसे विचार आहेत याची माहिती काढून घेतली. एकदां दोघे ब्राह्मणाच्या घरी परतले तेव्हा तो ब्राह्मण सोंगाचा तरी हात पाहून त्याला भविष्य सांगत होता.

राजाने चकित होऊन त्या ब्राह्मणाचा विचारले—“हे सर्व काय चालले आहे?”

ब्राह्मण म्हणाला—“मी हस्तमुद्रा पाहून भूत, भविष्य वा वर्तमान सांगतो.”

“मग माझं भूत भविष्य सांगता का?” असे विचारीत राजाने तळहात पुढे केला.

ब्राह्मण राजाच्या हस्तरेखा पाहून म्हणाला—“आपण माग्यवान आहात, तर

आपल्या मनात राजा होण्याची तीव्र इच्छा आहे. परंतु आपल्याला कधी राज्य पद मिळणार नाही. म्हणून नशिवात आहे त्यावर मनाचे समाधान करून घ्यावे.”

राजाने ब्राह्मणाची प्रसंसा करून पुन्हा विचारले—“माझे भूत वर्तमान जरा बिरस्तार पूर्वेक सांगतां का?”

हस्त सामुद्रिक सांगणाऱ्या ब्राह्मणाने राजाच्या आयुष्यातल्या अनेक चुकीच्या घटना सांगितल्या. हरी राजाने त्याला अनेक प्रश्न विचारून आपले भविष्य वर्तमान विचारून घेतले. शेवटी राजाने त्या ब्राह्मणाचा विचारले—“तुम्ही ही विविध वधा कशी शिकून घेतलीत?”

ऐकल. निघतेवेळी राजाने त्या ब्राह्मणाला खंयच युवर्ण मुद्रा देत म्हणले—“तुम्ही आपल्या या दोन्ही विद्यांत आपली साधना केल्यास थोर ज्योतिषी व मोठे कवी व्हाल.”

मध्यतरी लोकनाथाच्या आयकोकरांची बोधां नातेवाईकांना खरो नावमी कळल्यावर दोघे राजाला भेटायला निघाले. ते दोघे वाटेत राजाला व लोकनाथाला भेटले. त्यांना माहीतच होते की लोकनाथ कोणता वेच करून राजाबरोबर हिडतो आहे. म्हणून राजाला न मंत्र्याला ओळखणे दोघांना सोपे झाले.

ज्योतिषी राजाचा चेहरा पाहून लोकनाथाला म्हणाला—“मी कोणाही व्यक्तीचा चेहेरा पाहून त्याच्या मागच्या पुढच्या तीन पिढ्यांचे भविष्य सांगू शकतो. हे आपल्या बरोबरचे गृहस्थ वेच पालटून हिडणारे कोजत्यानरी देशाचे महाराज आहेत.”

तेथ्हां कवी म्हणाला—“असं म्हणतां तर त्या महाराजांची स्तुती करून एक कविता म्हणावीशी वाटते आहे मला.” असे म्हणत त्याने लगेच एक कविता म्हणून दाखविली.

त्यानंतर लोकनाथाने राजाला विचारले—“आपल्याला काय वाटतं, महाराज? हे प्रतिभावान तरुण दिवत आहेत. यांना आपल्या दरबारात स्थान दिल्यास नवकीज दरबाराची शोभा वाढेल नाही का?”

चतुरसेन राजा चिडक्या स्वरात म्हणाला—“बरोबर, आहेत खरे दोघे प्रतिभावान!” असे म्हणत राजा तेथून पुढे निघाला.

वेताळाने येथवर गोष्ट सांगून विचारले—“राजा, चतुरसेन राजाची ती वागणूक विक्षिप्तपणाची वाटत नाही का तुला? शहरात त्या म्होताच्या ब्राह्मणाची फलतु कविता व त्याने सांगितलेले खोटे भविष्य ऐकून राजा खूप तर झालाच, त्याचबरोबर त्याने त्याला खंयच सुवर्णमुद्रा पण इनाम दिल्या. परंतु खरे भविष्य बागाणाच्या आणि उत्कृष्ट कविता म्हणून दाखविणाऱ्या प्रतिभावान व्यक्तींना त्याने दरबारात कां नोकरी विनी नाही? राजाला कळले होते की काय की ते दोघे मंत्र्याचे नातेवाईक आहेत? या शंकाचं समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची खंयच शकले होऊन तुझ्याच पायांवर जोळ लागतील.”

निकमादित्य म्हणाला—“ते दोघे लोकनाथाचे नातेवाईक आहेत. राजाला हे कळणे शक्यच नव्हते की मंत्र्याला राजा जे म्हणाला त्यावरून ते दोघे प्रतिभावान असल्याची राजाची खात्री झाली होती, हेच स्पष्ट होते. परंतु राजाने विविध कलांना प्रोत्साहन देण्यासंबंधी आपले विचार मंत्र्याला सांगितले होते—“आपला देश गरीब आहे. म्हणून देशाची स्थिती सुधारल्यानंतरच मी कलांना प्रोत्साहन देण्याचा विचार करीन.” दोघे ज्या ब्राह्मणाकडे वतरले होते त्याला दोन्ही विद्यांत काहीच येत नव्हते हे राजाला कळले होते. तरी त्या परक्या जागी करमणूक झाली, तशी इतर कोठे झाली नव्हती म्हणून राजाने त्या ब्राह्मणाची प्रशंसा करून त्याला इनाम दिले होते.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रतापबरोबर नाहीसा झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

हिमत होईल का?

एका गावो नारायण व शिवराम नावाने दोन खेत्करी रहल असले. एकदा शिवराम आठवड्यांच्या बाजाराला निघता तेव्हा त्याला नारायणाने विचारले- 'मित्रा, तू काय खरेदी करणार आहेस?' उत्तरादाखल शिवराम म्हणाला- "मी एक गाय विकत घ्यायला निघतो आहे" ते ऐकून नारायण म्हणाला- "तर मग आपणा दोघांना व्यर्थ सासणून वाचता येईल कारण मी आपली गाय विकायला आज जाणार होतो तू माझ्या बरो येऊन गाय पाहून बघ."

शिवरामने गाय पाहून तीनशे रुपयाला नारायणची गाय विकत घेतली आणि गाय घेऊन गेला. त्याच दिवशी राती ती गाय कोकल्या तरी बाजाराने गेली. शिवरामने राती गाय घेण्याने लागून नारायणकडून आपले पैसे परत मागितले परंतु नारायण त्या गोष्टीस कडून झाला नाही. तेव्हा शिवराम त्या गावाच्या पोलीस पाटलाकडे गेला.

पोलीस पाटलाने नारायणला बोलावून दोघ म्हणाले ते एकले 'नारायणला म्हणाला- "रातमरास गाय घेई म्हणजे माईला पहिल्यापासून काहीतरी आजार होतो तु शिवरामला तीनशे रुपये परत दे."

पण नारायण ते मानायला तयार होईना तेव्हा पोलीस पाटील क्षणभर विचार करून म्हणाला- "नारायण मी जर ही गाय खरेदी करून शिवरामसारख्या परिस्थितीत सापडलो असतो तर तू काय केले असतेस?" 'अहो, तुमच्यासारख्या पोलीस पाटलाच्या हाती ती गाय विकण्याची हिमत मला होईल का?' नारायण तळखे उत्तरला.

नारायणची लबाडी सद्दी प्रबट झाली तेव्हा पोलीस पाटलाने नारायणकडची शिवरामला माईची किमत तीनशे रुपयांबरोबर शंभर रुपये वंड म्हणून वसूल करून देविले.

तीन चित्रकार

मलय राज्याचा केतुवर्मा याने आपला मुलगा जयवर्माचा विवाह करण्याचे ठरविले.

मलय राज्याच्या सरहद्दीला कर्पूर राज्य होते. त्या देशाची राजकन्या पुष्पवल्ली नावासारखीच रूपवती होती. जयवर्माच्या विवाहाची गोष्ट निघाली तेव्हा तो आपल्या बडिलांना म्हणाला- "बाबा लग्न करावयाचेन झाले तर मी पुष्पवल्लीशीच करणार."

परंतु ते ऐकून केतुवर्माला आपल्या मुलाच्या लग्नाचा प्रश्न जास्त कठीण वाटला कारण मलय राज्य आणि कर्पूर राज्य यांचे काही काळपूर्वी एक संयुक्त युद्ध झाले होते.

राजाने आपल्या प्रधानाला सल्ला विचारला. प्रधान म्हणाला- "महाराज आपले करीर राज्याची झालेले खट फार

पूरी झाले होते म्हणून शत्रुवाताला कडवेपणा तसा जास्त उरलेला नाही. म्हणून आपण आपल्याकडे जे वाटते आहे ते निःसंकोच कर्पूर देशाच्या राजाला कळवावे."

केतुवर्माने कर्पूर देशाच्या राजाच्या नावीपत्र लिहून आपल्या मुलाच्या विवाहाची गोष्ट कळविली व पुष्पवल्लीची एक तसबीर पाठवायला लिहिले. थोड्या विचारात पुष्पवल्लीची तसबीर केतुवर्माकडे आली. राजकन्येचे सौंदर्य पाहून राजकुमार जयवर्माच नव्हे तर सर्व बरबादीसुद्धा चकित झाले. परंतु दरबारी पंडितांपैकी एकजण म्हणाला- "महाराज, ही तसबीर काढणारा चित्रकार कर्पूर देशाचा आहे. आपल्या कुलप राजकन्येला रूपवती दर्शविणे त्याला कठीण नाही. म्हणून आपण आपल्या देशाच्या चित्रकाराला पाठवून तिची तसबीर काढवून आचारिका बरोबर होईल."

राजाला आपल्या पंडिताचा सल्ला सुद्धितक वारला त्याने तिचा सुप्रसिद्ध चित्रकारांची संमणूक त्या कामावर केली तिचे चित्रकार आश्लं काम पुरे कल्ल एका आठवड्याने परतले

निघावेकी एकाने राजाच्या अंत घुसली सदांना त्याने काढलेली तसवीर दाखविली ती पाहून राजा केतुवर्माच नव्हे तर इतर सदांना कमालीचे आश्चर्ये काढले. कर्पूर देशाच्या चित्रकारांना पाठविली होती र्वा तसविरीत काढलेल्या राजकन्येच्या सौंदर्या-पक्षा या तसविरीतही राजकन्या जास्त सुंदर होती राजाने त्या चित्रकाराला इनाम देऊन निरोप दिला

दुसऱ्या चित्रकाराने काढलेली तसवीर राजाने पाहिली. त्या तसविरीत राजकन्या अप्सरा लाजलीस इतकी सुंदर दिसत होती राजाने पहिल्या चित्रकारापेक्षा जास्त मोठे इनाम देऊन त्या दुसऱ्या चित्रकाराला पाठविले तिसरा चित्रकार गप्पच होता राजाने त्याला बोलावून

विचारले- तू काढलेली तसवीर काठ आहे?"

ती म्हणाला- महाराज माफ करावे मी तसवीर काढलेलीच नाही तिचे सौंदर्य देखकन्येलाही लाजवील असे आहे न सौंदर्य फक्त पाहून मनात उत्तरविणे शक्य आहे. ते चित्रात उत्तरविणे कोणत्याही निपुण चित्रकारालाही शक्य नाही म्हणून कर्पूर देशाच्या चित्रकाराने काढलेली तसवीर एक प्रकारची व आपल्या देशाच्या चित्रकारांनी काढलेल्या तसविरी दुसऱ्या तऱ्हेच्या आहेत तेव्हा राजकन्येचे सारे रूप कसे आहे हे ठरविणे आपल्याला शक्य होत नाही."

राजाला आपली चूक कळली व त्याने राजकुमारीची तसवीर न काढणाऱ्या चित्रकाराचा दरबारात बोव्य सरकार केला त्यानंतर दरबारी पुरोहिताकरवी राजाने कर्पूर देशाच्या राजाकडे निरोप पाठवून कर्पूर देशाच्या राजकन्येला आपल्या युव-राजासाठी मागणी पाठली

अखेरान्तक तोड न उघडण्यावद्दल बजावून सांगितले

दुसऱ्या दिवशी चपलला बरोबर घडून खेद कवि जयवर्माच्या दरबारात पोहोचला तो राजाला म्हणाला- "महाराज हा एक महान पंडित आहे तेव्हाच विवरण करणे म्हणजे ह्याच्या हालचा मंडळ आहे हा आपल्या पांडित्याचा उपयोग फक्त हात-वारे कल्ल आणि डोक्याची हालचाल करूनच देतो."

राजा अत्यंत प्रसन्न होत म्हणाला तर मग मी ह्याच्या पांडित्याचा पुरेपुर अनुभव घेणार.

ह्यावर खेद कवीने चपलला विचारले- पंडितवर्मा, माझ्या एका शकेचे उत्तर

देऊन समाधान करावे ह्या जगाचा विधाता कोण आहे?"

चपलने जरा मुद्धा सकोच केला नाही व आकाशाकडे हात दाखवून तेजस्वी अशा सूर्योदयाचे अक्षितयपूर्वक स्फोटोकांक्षु दिले 'खेद कवीने राजाला सांगितले- "प्रभू हे फक्त महान पंडितच नाहीत तर खूप मोठे दार्शनिक पण आहेत साव्या प्रश्नांचे उत्तर कोणताही पंडित शटकीत हेच वैईस की, ईश्वरच ह्या जगाचा विधाता आहे पण हा तर सूर्य मगधास सांगत आहे सूर्योदयास प्राणिमायाचे अस्तित्त्व रहाणार नाही व पारस पण पडणार नाही"

राजाने शाबास! म्हणून डोके हलविले नंतर खेद कवीने चपलला दुसरा प्रश्न केला-

पूरखें पंडित

चन्द्रगिरीचा राजा जयवर्मा हा कवी आणि पंडिताचा खूप मोठा आदर-सत्कार करीत असे. त्याच बरोबर कवि व पंडितांना त्याच्या दरबारात सुलभतेन प्रवेश मिळत असे. कवी विष्णू नावाचा प्रसिद्ध रू कवी त्याच्या दरबारात प्रमुख पंडित होता. विद्याल नावाचा आणिही एक महापंडित त्याच्या दरबारात होता परंतु हा व्यवहार चतुर नव्हता. आपल्या हाणाच्या प्रसंगेवर अत्यंत आकर्षित होणाऱ्या राजापाशी कवी रुद्रा जास्त उदाउदा होत होता.

रुद्र कवि आपल्या असण्या प्रभावात संपत्ती मिळविण्याच्या कामी राजाचा अशा ते नेणे दुरुपयोग करित होता. रुद्र कवीच्या बायलाला यण्याचा प्रत्येक व्यवहारी तो चार कविता पाठ करायला सांगून त्या राजासमोर म्हाणायला सांगून राजाच्या

पदरी भोकरी देववित्त होता. अशा तऱ्हेत रुद्रकवि मार्फत लोक राजाजवळून पुरस्कार मिळवीत असत व अशा तऱ्हेने दरबारात प्रवेश मिळवीत होते.

एके दिवशी चपल नावाचा माणूस रुद्र कवीच्या बायलाला जाला. चपलला भाषणे ज्ञान तिळमात्रही नव्हते तरी रुद्र कवीला सपत्तीचे आभार दाखवून त्याला दरबारात भोकरी देण्याविषयी त्यान विनंती केली.

रुद्र कवीने चपलला चार कविता पाठ करायला सांगितल्या परंतु पाठ करणे तं बुरच त्याला त्याचा साधा उच्चारसुद्धा नीटपण करता येईना. तेव्हा अशा व्यक्तीने जर पंडितासमोर आपले तोंड उघडले तर आपलेच पतळ उघड पडेल असा विचार करून रुद्र कवीने एक योजना आखली व ती योजना त्याने चपलला समजावून सांगितली आणि दरबारात कोणत्याही

“महामन्, हे सांगा की आपल्या शरिराचे प्रमुख अंग कोणते आहे?”

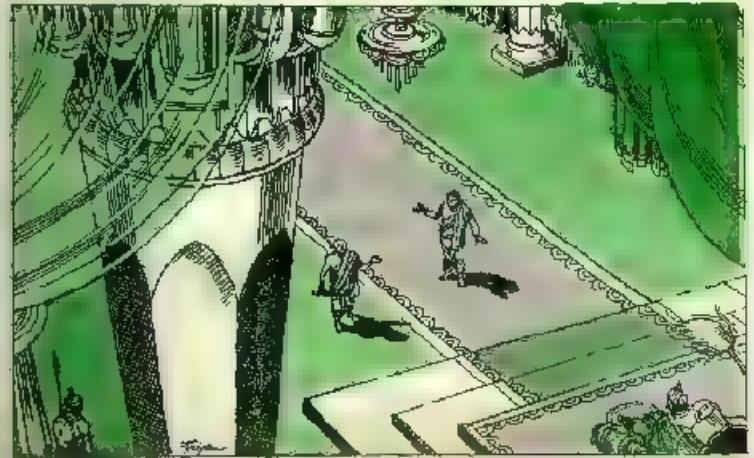
चपलने झटक्यात नाकाकडे हात नेला.

रुद्र कवि आनंदाने म्हणाले—“महाराज आपल्या पुर्वजानी झोळे हेच शरीराचे मुख्य अंग सांगितले होते परंतु हा तर नाक प्रमुख अंग म्हणून सांगत आहे. ह्याच्या पाठीमागे काहीतरी सत्य लपलेले असले पाहिजे. आपण होळ्याधिनाय जगू शकतो परंतु इवांसोच्छ्वास करण्यास नाक नसेल तर श्वासांतच आपला अंत होतो.

राजान आनंदाने झोके हलविले त्यानंतर रुद्र कवीने चपलला विचारले—“कवि व राजा ह्या दोघांमध्ये कोण अष्ट?”

चपलने प्रथम हात रुद्र कवीकडे दाखविला व नंतर राजाकडे दाखवून स्वीकार न केल्यासारखे झोके हलविले व परत प्रथम राजाकडे हात दाखवून नंतर रुद्र कवीकडे हात दाखवून स्वीकृतिपत्रक झोके हलविले. चपलच्या ह्या संकेताचा अर्थ दरबारी लोकांना राजापेक्षा रुद्र कवि महान आहे असाच लागला व सर्वांना तसे अपमानकारक वाटले.

नाजुक होत चाललेली परिस्थिती ओळखून रुद्र कवीने त्याच्या म्हणण्याचा अर्थ सांगितला—“महाराज, हे वेदांतपरक दृष्टीने उत्तर देत आहेत. बरबर ह्याचा अर्थ काहीही असो, परंतु खोल दृष्टीने विचार केला तर ह्याचा अर्थ स्पष्ट होतो.

जे. पी. वा. हेगडे

झानी प्रथम माझ्याकडे पाहिले व नंतर आपल्याकडे पहात संकेत केला. त्याचा अर्थ कविराज परंतु ह्यात थोडं कोण आहे? हा प्रश्न निघतो तेव्हा ह्यानं प्रथम आपल्याकडे पाहिले व नंतर माझ्याकडे पहात उत्तर दिले 'ह्याचा अर्थ असा, जर कवि राज भी आहे तर राज कवि आपण आहात तेव्हा कवि पक्षा राजाच अष्ट आहे असे ह्याचे उत्तर आहे'

ह्या उत्तरावर राजाचा आनंद गबगबत पावेनासा झाला व तो सिंहासनावरून उतरून बालक वत आपला रत्नहार चषकात भेट दिला व म्हणाला - "बहापंडित आपल्या विद्वत्ताने आणि आपल्या परिपूर्ण उत्तराने आपण सर्वांना आनंद दिशत तेव्हा ह्या सणीच मी आपली दरबारी पंडित म्हणून नमणूक करीत आहे"

- तेवढ्यात विशाळ नावाचा विद्वान पंडित जेवून म्हणाला 'बहा पंडितांच्या नमोर माझ्या एका छोट्याशा घंकेचे निवारण करू दृच्छितो, माझ्या विचाराने

ह्या जगाचे विधाने आर्दवडील त्याच्या पिढ्या आपण नाही आणि मी पण नाही जगाचा आधार 'मी' आहे नाही का? ह्यावर बकीत होऊन चपल रुद्र कवीकडे पहातच राहिला

ह्यावर विशाळ झटक्यात म्हणाला - "अरे रे, आपल्यासारखे थोडं पंडित मके असणे म्हणजे सरस्वती देवीचे दुर्दैव!"

चपल उत्तेजित होत ओरडून म्हणाला - "मी काही मुका नाही! तू पंडित रुद्र कवि पक्षा कोणी मांडा आहेस होय?"

ते एकतांच राजादरोबर दरबारी लोकाना चपलचे सामाजान फिती आहे, हे कळून चुकलं त्यांना समजल की त्याने जी उत्तरे दिली ती सर्व रुद्र कवीच्या ओस्यातलीच होनी

ह्यावर राजा सतापला त्याला रुद्र कवीची सजे लबाडी कळली त्याने रुद्र कवीला दरबारातून हाकलून लावले व खरा थोड पंडित विशाळ ह्याला आपला प्रधान पंडित म्हणून नेमल

विश्र्वासघात

ब्रह्मदत्त काही घेथे जेव्हा राज्य करीत होते त्यावेळी बोधिसत्व त्याच्या घेथे पंडितामात्याच्या पदावर होते

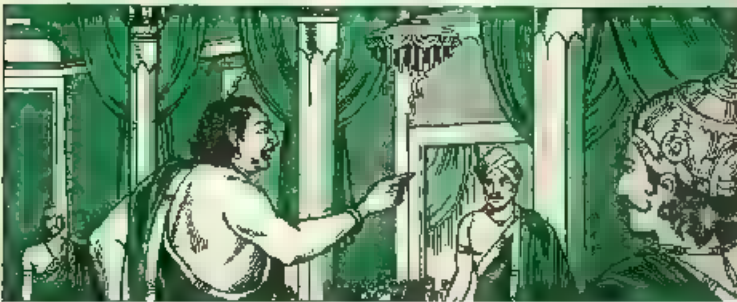
एकदा राजा ब्रह्मदत्त काही कारणांमुळे आपल्या मुलावर रागावला व त्याने त्याला देशाबाहेर हाकलून लावले राजकुमार देशाबाहेर हाकलून लावले राजकुमार आपल्या पत्नीसबबेत थूप दिवस घटकत पुष्कळ हालअपैष्टा सहन करीत राहिला त्यांना रहायला जागा नव्हती आणि खायला अन्न मिळत नव्हते तरीपण त्या महात्माच्याने आपल्या नवऱ्याचे कष्ट बघून आपली सहनशीलता घणाला लावली व सर्व कष्ट झेलले काही वर्षांनंतर ब्रह्मदत्त निवर्तला.

आपल्या बडिलाच्या मरणाची वार्ता समजताच राजकुमाराला खूप आनंद झाला. काशीला पोहचून गादीवर बसण्याच्या हेतूने तो उतावळेपणाने त्याची यात्रा प्रवास करीत जाहारा बान्ही ओढे काही सपुष्टात आपल्याचा प्रयत्न करू लागला.

परंतु त्या मुर्खाला एनडी समजून नव्हती की त्याची पत्नी त्याच्या प्रयाणें ठंबकर चालू शकणार नाही कारण तिनेही पतीदरोबर तेवढेच कष्ट सोसले होते परंतु त्याने रात्र दिवस खाणपिण व विश्र्वाती ह्याकडे दुर्लक्ष केलं व दररोज पत्नीला पण त्याच वेगाने चालण्यास सांगितलं.

राज्याच्या लाससेने कितीही जलद जाऊ लागला तरी जाण पिण व विश्र्वाती निवाय जाणुत किती थालू शमेल? त्यामुळे त्याच्या बायको बरोबर त्यालाही बोराची थूक लागली तहान भूकेने व्याकूल होत शबटी ते एका गावांत यंत्रण पोहोचल तिथं पोहोचताच तिथले काही लोक त्यांचे शाळंलं हांक पाहून म्हणाले - "काय हो, असे वाटते आहे की थूक आवकून तुम्ही हा प्रवास करीत जाहारा बान्ही ओढे काही सायला तुम्हाला हेतो ते तुम्ही बांधून

जातक कथा

तुमच्या बरोबर घेऊन जा. जेव्हा भूक लागेल तेव्हा खा.

राजकुमाराने आपल्या पत्नीला एका जागी बांधायला सांगितले व तो त्याच्या पाठीमागे गला. त्या लोकांनी दोघांना पोटावर खाऊन आणखी उरेल इतके अन्न एका पत्रापळीत दिले.

सायपदार्थ घेऊन परत येत असतांना राजकुमाराने असा विचार केला हे खाणे दोघांनी मिळून खाल्ले तर दुसऱ्या दिवशी परत भूक लागले व नंतर परत अन्न केव्हा दृष्टीस येईल कोण जाणे? आपल्याला तर पुष्कळ दूरचा प्रवास करायचा आहे. कांय प्रवासाने जाहीच आपली पत्नी रोडावली

आहे, तेव्हा तिला काहीपर्यंत चाळण शक्यच नाही. तेव्हा काहीतरी कारण सांगून हे सारे आपणच खाल्ले पाहिजे. त्या दुष्टाने असा विचार करून आपल्या पत्नीजवळ पोहोचताना सांगितले—“तु पुढे जा, मी माझे सर्वे पिची भाटोपून लवकरच परत येतो.

राजकुमाराने बायकोने त्याचे म्हणणे करे मानले व ती चालू लागली. ती पुढे जायचाच अन्नकषा त्याने पत्रावळीतले सारे अन्न खाल्ले व परत पत्रावळ पोकळ बांधली व लवकर लवकर आपल्या बायकोपर्यंत येऊन पोहोचला.

पत्नीने डबडबलेल्या डोळ्यांनी त्या पुढ्याकडे पाहिले. तेव्हाच त्याने त्याने राम बायलाचे नाटक करून तिला सांगितले—“बघ, ह्या नाचातले लोक किती लुच्चे आहेत. खाद्यपदार्थाच्या नावाने रिकामे पत्रावळ बांधून दिली आहे!”

राजकुमाराने बायकोसम्यक् परिस्थिती जाळवली. तरीपण ती आपल्या पतीचा आदर करत होती. त्यामुळे ती गप्प बसली. थोड्या दिवसांचा प्रवास संपवून ते काशीला येऊन पोहोचले. राजकुमाराने आपला राज्याधिकार मोठ्या शोहळ्याने साजरा केला व तो काशीचा राजा झाला.

राजा झाल्यावर तो आपल्या पत्नी-विषयी विचार करायला सुद्धा विसरला.

बांधोवा

त्याला असे वाटले ही नाही की पूर्वीच्या हालअपेष्टा सहन करत असताना आपल्याच प्रमाणे आपली पत्नीसुद्धा बरोबरीने सर्व सहन करीत होती तरी तिला बाता सुखाचा उपभोग बरोबरीने मिळाला पाहिजे. कधीही राजाने चौकशी केली नाही की दिन व्यवस्थितपणे खाणे-पिणे व कपडे केले की नाही त्यामुळे राणी नेहमीच ह्या विचारांमुळे चिंताग्रस्त दिसत असे.

राजाकडे पंडितामात्याच्या पदावर असलेल्या बोधिसत्वांनी राणीची ही करुण परिस्थिती पाहिली व ते तिला भेटायला गेले. राणीने मोठ्या आदराने त्यांचे स्वागत केले.

बोधिसत्वन म्हणाले—“महाराणी कष्टांपासून मुक्तता मिळवून राजा झालेल्या आपल्या पतीने मला आतांपर्यंत किरकळ वस्तू भेट म्हणून दिल्या परंतु आतांपर्यंत आपण मला एकही भेट म्हणून काही दिले नाहीत.

“पंडितामात्य, मी लामापुर्तीच राणी आहे परंतु विचार केला तर बंश पुतातल्या दासी आणि माझ्यात काहीही फरक नाही आपणच सांगायचे की, कष्टांना सोडून सुखपभोगात जी बाग घेऊ शकत नाही तिला राणी कसे म्हणावे?” या शब्दात

सांगून राणीने सर्वे हुकिलेली सांगण्यास सुरवात केली व काही परतल्याच्या वाटवर पतीने आपल्या वाटचाचे अन्न सुद्धा कसे झाऊन टाकले ते सांगून म्हणाली—“ह्या वेळेस सुद्धा माझे पती माझे विचारपूस सुद्धा करीत नाहीत. मी जेवले की, नाही घागले कपडे वापरते किंवा नाही याची फिकीर त्यांना नाही.” असे म्हणत ती अश्रू ठाळू लागली.

बोधिसत्वांनी राणीची समजूत घातली—“राणीसाहेब, आपण चिंता करू नका ह्या गोष्टी मी आपल्या सोडून ऐकण्या करिताना आलो होतो मी उद्या बर समेत आपल्याला प्रलप करीन, त्याचे उत्तर

बांधोवा

आपण ति संकोचपणाने धावे म्हणजे मी आपली चिंता दूर करू अकेन”

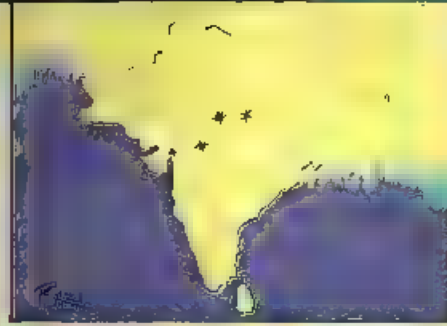
दुसऱ्या दिवशी राजसभेत महाराणी येऊन बसली तेव्हा बोधिसत्वांनी तिला प्रकट केला “महाराणी आपण राज्य म्हणू केव्हांनंतर आपल्या नोकरनाकर रामदासीकडे अजिबात लक्ष देत नाही, हे खरे का ?” ह्यावर राणीने अर सभेत सर्व गोष्टी सांगितल्या व हे ही सांगितलू की तिच्या वाट्याचे अन्न सुद्धा राजाने कसे खाल्ले तेव्हा ही गोष्ट भरसभेत राजाला अपमानकारक वाटली

राणीचं म्हणणं सगलांच बोधिसत्वांनी सर्वांना समजावून सांगितलं—“महाराणी पर महाराजे तुमची नीट काळजी घेत नाहीत तर आपण सुद्धा त्यांच्याबरोबर रहाण्याची जरूरी नाही असे सांगतात चव घजत वन्य न कइरा आपत जित्तेन न संभजेव्य; द्विजो दुष्ट खीण फलति इत्वा, अहं समेश्वरेव्य महाहे लोके !

(ज्यांनी तुम्हांला सोडले, त्यांचा त्याग करा अशा मागसाठी स्नेहभाव ठेवू नका जो तुमच्याबद्दल आदर ठेवीस नाही तुम्ही सुद्धा त्यांच्याबद्दल आदर ठेवण्याची काही गरज नाही. पक्षी सुद्धा संवदी फळ नसलं काढ सोडून दुखत्या झाडाकडे निघून जातात. हे जग खूप विचाल आहे)

तसे तुम्ही ह्या राजमहालाचा त्याग करून त्या जिवाळ जगात निघून जा जिथ तुमचा आदर होईल तेथेच तुम्ही सुखी जीवन जगू शकाल

बोधिसत्वांच असे म्हणणे संपले नाही तोच राजा सिंहासनावरून उठून आला व बोधिसत्वांच्या पायावर डोके ठेवून त्यांची क्षमा मागू लागला व म्हणाला— पंडिता-मात्य, आपण माझे अपराध पोटात धालून मला क्षमा करा. माझी अबू वाचवा, जो गोष्ट झाली ती झाली ह्यापुढे मी माझ्या पत्नीबरोबर धर्मपूर्ण व्यवहार ठेवीन’ त्या दिवसापासून राजा राणीचा आदर करू लागला व दिवस अगदीत घालवू लागला

पृथ्वीराज— संयोगिता-१

अकराव्या शतकात उत्तर भारतात चार मुख्य हिंदू राजे राज्य करीत होते त्यांची राजधानीची गहरे दिल्ली, मुजरात अजमेर, कनौज ही सांस्कृतिक व व्यापाराच्या दृष्टीने खूप वांगत्या प्रतीची होती

प्रतिभावान् तरुण पृथ्वीराज दिल्लीवर राज्य करीत होते अजमेरचे महाराज त्याचे अजोबा होते त्यामुळे आपल्या राज्याला वारस म्हणून पुरुषुद्वी त्यांनी पृथ्वीराजाला आपोबध देऊन वारस केले

कनौजचा राजा जयचंद्र हा त्याच्या बहिषोचा पती त्याच्या मनात जयचंद्रचे राज्य बळकावण्याचा विचार होता परंतु त्याला माहीत होते की, पृथ्वीराज खूप शूरवीर आहे म्हणून

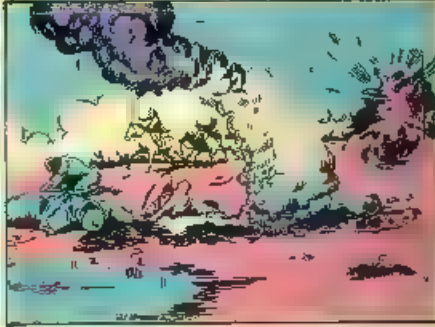

मोठ्या भारतात पृथ्वीराजाचा राज्याभिषेक झाला त्यावेळेस मोठी राज्य दिल्ली व अजमेर ह्यांचा तो राजा झाला होता. मोठ्या रैवानी व जयसमर्थीने तो राज्यकारभार सांभाळू लागला.

परंतु पृथ्वीराजने त्याला सोडून दिले व समकी बाहली की, त्याने भारता-चा हल्ला करण्याची चूक करून नवे आपल्या दुष्ट कतुला प्राणापासून मुक्तता दिली. त्याच्या उलट गोरीने पृथ्वी-राजबद्दल आपली कुतज्ञता प्रकट केली.

अश्वमेधिकाळाच्या गोर प्रदेसाचा राजा गोरी महंमद दिल्लीवर चाल करून येण्याचा विचाराला होता त्याने हद्द-वेळेला दिल्लीवर चाल केली पण सहाही वेळेला पृथ्वीराजच्या हातून तो तयारी येता गोरीचा चाल करण्याच्या कामी एकदा येथेच साबून लपवणी पृथ्वीराजला पकड केली.

कनोजचा राजा जयचंद हाचा लंघी-मिठा माथाची एक सुंदर मुलगी होती ती फक्त सुंदरच नव्हती तर हृषार ही होती त्यामुळे सर्व परासाराडे लोक तिची काळजी घेत होते.

एकरा गोरी महंमद पृथ्वीराजाच्या हाती बंदी झाला. तेव्हा संलग्नतेपेक्षा करली लोकांनी वसा विचार केल्या की गोरीला बाबकी पोशाख घालून पालखीत बसवून पाठवून द्यावे असा तऱ्हेने गोरी महंमद खूप अण्णानित झाला.

जयचंदने संयोगितेचे स्वप्नवर मांडले त्याने पृथ्वीराजाला सोडून बाकी सबांना निमळण पत्र पाठवले परंतु खूप चिपलापूर्वी पृथ्वीराजाने संयोगितेला अजमेरच्या राज्यप्रहासत पाहिले होते त्याच दिवसापासून पृथ्वीराज संयोगि-तेला दिसतला होता.

जेव्हा संयोगितेच्या समानाची सर्वे तयारी झाली तेव्हाच राजाला अचानक युद्धाची घोषणा केली काही राज-कुमारांच्या तर्फे त्याने राजकुमारी सयोगितेचे स्वयंवर घेऊन ह्याची सूचना नगरातल्या लोकांना देवडी पिटवून देण्यात आली

जयचंद्राने पुष्पीराजाला स्वयंवरासाठी निमंत्रण केले नाही म्हणून पृथ्वी-राजाला जयचंद्राचा खूप राग आला त्याने आपले म्हातारी दासी हिच्या मार्फत संयोगितेला आपला परिचय करून देण्याचे व तिच्या मनात आपल्याबद्दल प्रेय निर्माण करून देण्याबद्दल सांगितले

दासीने पुष्पीराजाला कथन दिले व सयोगितेची संयोगितेच्या घनात प्रेमभाव व आदर निर्माण करण्यास मो मदत करीत त्याच वेळेस व्यापारी लोकांचा गावा अजमेरला चालला होता तेव्हा ती म्हातारी राहणुडा स्वयंवरावर निघाली

(पुढील गोष्ट पुढील खणी)

मोठ्यांचे व्यवहार

चन्द्रनाथ जव्हा पचवीस वर्षांचा आला, तेव्हा त्याचे वडील वारले मरणापुर्वी त्यांनी आपल्या पाठीमागे एक एकर जमीन एक वर व तीस हजार रुपये रोकड ठेवले होते चन्द्रनाथने विचार केला की एवढी रक्कम घरात राहिली तर निष्कारण खर्च होईल तेव्हा ती कोठतरी गुंतविली जाईल

ही बातमी कळताच गावातले प्रसिद्ध वैद्य गगनाय ह्यानी चन्द्रनाथला आपल्या घरी बोलावणे घाडले आणि म्हणाले चन्द्रनाथ! ते जुने घर रंग्यांना पुरेसे होते नाही तेव्हा मी एक मोठा दवाखाना बांधावा म्हणताय तेव्हा मला दहा हजार रुपये कर्जे म्हणून दे मी तुला पैसे घरसहा व्याजासकट परत फेडत आईन जेव्हा माझ्याकडे पुरेशी रक्कम जमेल तेव्हा तुला पैसे एकरकमी फेडीत व कर्जे चुकते करीन

वैद्यच्या रूपाने गगनाथला एक चांगली प्राप्ती होती. तेव्हा चन्द्रनाथने विचार केला की, पैसे ठेवायला ही व्यक्ति योग्य आहे. म्हणून त्याने गगनाथला दहा हजार रुपये अचारी देऊन कर्जरोखा लिहून घेतला

काही दिवसांनंतर गावांतल्या वडोळ्यांच्यासमवेत स्वयंवार कुसळ सभेनाथने चन्द्रनाथला बोलाविले आणि म्हणाला- "तुला भाहीतूच आहे की लोकांचे साहाय्यी करी संव्रण आहेत. परंतु जेव्हा मुठीचे समन केले तेव्हापासून माझ्याकडे पैशाची चणचण भासते आहे तरी मला पांच हजार रुपये उधार दे मी व्याजासकट लवकरात लवकर तुला पैसे परत फेडीन

ह्यावर चन्द्रनाथने सोंपरापच्या नांनी पांच हजार रुपये देऊन कर्जरोखा लिहून घेतला

एका आठवड्यानंतर गावतला सर्वात मोठा खतकरी मंगलनाथ स्वयं चंद्रनाथच्या घरी आला आणि म्हणाला—
"जेन्नाथ, मू अशा विचार करून आत्मनं नकित होशील की याचकाकडे जमीन जुमला आहे आणि असा माणूस तुझ्याकडे कोण मोगवला कसा आला आहे. परंतु मी आणि शोबी शतनमीन खरेदी करीत आहे तेव्हा त्याफर्ति मला पांच हजार रुपये कमी घडत आहे तेव्हा वेळाला मला मदत कर, तुझे पैस व्याजाला कट परत फडीन

चंद्रनाथने मंगलनाथला पण पात्रि हंजार
हथ देऊन त्या-मानडून कृणव लहून
थेतले, सहा महिने कोटले, त्याला दर

महिन्यात् तिथां सज्जनानां कटुं बरोदर व्यज
मिच्छन् गच्छ न्यान् अस्मा विचार केला को
व्याज मिच्छवशावा घटां सुख केला ते
चांगलं सालं

सहा महिन अशेंच गेलें तेन्ना तिघरी
महिन्याच्या महिन्याला व्याज न देता दोन
तीन महिन्यांनंतर एका महिन्याचें व्याज
देऊ लागलें आतां फक्त अन्तर्धान्यवळ
त्याच्या बडिलानीं ठबळलें दहा हजार
रुपयेच तिवडें राहिलें हौते. त्याने व्याज
व्यवस्थित मिळक नव्हलेंचें पाहून कंटाळून
उरलल्यातल पाच हजार रुपये देऊन दोन
एकर जमीन खरेदी केली. त्यात शेती
करण्या करिता भाणखी तीन हजार रुपये
खर्च करावे लागलें. व्याज वेळेंचर न

मिथान्यामिष्ठ घर खर्चान्वरिता उरलल्या
दोन हजारपैकी आणखी एक हजार खर्च
करावे लागले आता त्याच्याकडे नश्व असते
फक्त एक हजार रुपयेच उरले

ही सर्व परिस्थिती पाहून चव्दनाथ काळजी करू लागला आणि एके दिवशी आपल्या कर्जदारांक जाऊन त्यांच्या जिवनवध्या करीब म्हुणाला- तुम्ही मला माझ्या पेशावे व्याज महिन्याच्या महिन्याला देऊ नाही तरी नालेख, परंतु माझे उधार नलेखे पैसे तरी परत करा

वैद्य गणेशनाथ म्हाणाला- 'अरे बाबा,
मैं तो कितीही हाल सोसल तरी मैं माझ्या
घराचे सोने विकून तुम्हे कर्ज लवकरात
लवकर फेडीन "

गावचे बडीलघारे सीमताय ह्यानीपफ
असेच उत्तर दिले-“मी माझ्या बाड-
वळिलाने घर जे रामपूरला आहे ते
विक्रीत आहे ते विकल्याबरोबर तुम्हां सवें
पैसे परत करतो”

मंगलनाथन साहित्यले—“मी माझी दूरचे
शेत विकायला आता आहे ते विकल्या-
बरोबर तुझे पैसं व्याजासकट परत करीन.
ह्यानवर एक महिना आला. परंतु
तिघाही कर्नबाराकडून काही एक रक्कम
मिळाली नाही. ह्यावर चन्द्रनाथने गावां-
तल्या मोठ्या लोकांच्या कानावर ही गोष्ट
झातली व त्यांचे सदस्य मागितली

परंतु गावांतल्या काही लोकांची वैद्याच्या
विरुद्ध बोलण्याची हिंमत झाली नाही

तसेच काही लोकांची श्रीमंत माणसाकडून मिळालेल्या मदतीमुळे त्यांच्या विशद बोलण्याची हिंमत झाली नाही काही लोक शतकन्याला बाबरसच असत त्यामुळे सर्वांनी जखनाशेखा समजावून सांगितले 'बोरा मोठ्याचे व्यवहार असेच असतात, तेव्हा तुम्हांला ज्ञात कराय मदत करणार?'

त्यानंतर एका आठवड्यानंतर गाव-वाल्यांनी पाहिले की, एकदा सकाळी चन्द्रनाथची बायको व त्याची म्हातारी आई घराबाहेरच्या कडेबघावर बसून रडत आहेत तेव्हा शाकान्तल सर्वजण तेथे एकत्र जमले व त्यांनी चन्द्रनाथच्या बायकोच्या हातातला कागद घेऊन वाचला. तेव्हा त्यात असे लिहिलेले होते - "मी म्हाबाबाच्या लोभाला बळी पडून अशा लोकांना थोडी रक्कम देऊ केली परंतु आता असे वाटते की व्याज तर दूरच राहो, मूळ रक्कम सुद्धा मिळेल की नाही याची काका त्राटू लागली आहे. माझ्याजवळ काय थोड वत हाने त्यात मी शेती करू शकलो नाही त्यात

जायुष्याचा बीट घळून मी साधू सन्यास्यांच्या जमावात जाऊन रहात आहे"

तेथे जमलेल्या लोकांना एकदा कळले की चन्द्रनाथ संन्यासी व्हायला जवानदार शक्तीचे वेद्य, श्रीमंत व शतकरी हेच आहेत त्यांनी त्यांची गावभर टिका करायला सुरुवात केली थोड्या वेळात ही बातमी तिघांना कळली स्वतःची इश्रत सांभाळण्यासाठी त्यांनी त्याच दिवशी रात्री चन्द्रनाथच्या घरी जाऊन व आपले ऋणपत्र परत घेऊन त्याचे पैस म्हाबाबासकट परत केले.

त्यानंतर एका आठवड्यानंतर चन्द्रनाथ मळक्या कपड्यांनिशी व दाढीमिश्रा वाढवलेल्या स्थितीत घरी परत आला त्यावर गावातल्या लोकांनी त्याच्याजवळ जाऊन त्याच्या संन्यासी होण्याची घट्टा केली तेव्हा तो गाववाल्यांना म्हणाला-"मित्र हों मी तरी काय करणार तुम्हीच सांगा" देवान सन्यासी झाल्या नंतरच यांच्यात जामुलपणा आणला" असे म्हणत तो भ्रम्यात्मक हुसला.

निरुत्तर

विमल नावाच्या घेनापतीने राजाजवळ प्रार्थन करून आपल्या मुनीला व जांवयाला सरकत वरवारी नोकरी देविली. तेव्हा काही लोकांनी सांगायला सुरुवात केली की राजाने मकाच कुदवानेला दोघे म्हणून सरकारी नोकरी देणे बरोबर नाही

ही गोष्ट राजाला कळली काही दिवसांनी विमलने जाणवी एका तरुणाची शिफारस केली- म्हाराज, हा माझा भक्तर आहे. याचे नाव आनंद याचे पणजाण जमनीच्या मुळात, आजोबा कलिंग देशाशी झालेल्या युद्धात आणि बडील महाराष्ट्राशी झालेल्या युद्धात क्रमाने आपल्या पणजांच्या आजोबांच्या आणि बडितांच्या काळात घरातीवी पडले आता आपल्या पिढीत ... असे म्हणत विमल पुढे बोलायला संकोच करू लागला

राजाने त्याच्या मनात काय आहे हे ओळखले आणि म्हणाला-"हे ऐकून दशा मावई झाला की या तरुणाचे तीन पित्र तीन पिढ्यांपासून आमची सेवा करित वीरगणीचा प्राप्ति झाले, परंतु अशो ईश्री माझ्या पिढीत नव्हा लोकांना मिळणे उचित होईल, नाही का ?

अशा तऱ्हेने विमलने तांदव वद झाले त्यानंतर त्याने राजाकडे जाऊन कोणाचीही शिफारस केली नाही.

फुकट सरला

भूपती नावाच्या एका शींगताने आपल्या शेजारचे गांव श्रीपुर बघत बघत एकर पडीत जमीन विकत घेतली. तो आपल्या कामात गर्क असल्या कारणाने त्याने आपल्या मुलगा रमापतीला त्या पडीत जमिनीत लागवड करण्याचे काम टाकले. भूपतीने आपल्या मुलाला सर्व परिस्थिती समजावून सांगितली व म्हणाला- 'हे काम तुला नवे आहे. श्रीपुरला आपल्या नात्यातले नारायणराव राहतात. जेही जडचणीच्या वेळी तु त्यांचा सल्ला घेत जा.

रमापती श्रीपुरला गेला व वडिलांनी विकत घेतलेली पडीत जमीन पाहिली. त्या जमिनीत रानटी शबत व कांटेरी झाडे जगविलेली होती. ती जमीन साफ करवून घेण्यासाठी किती मजूर लावतील व किती दिवसांत ते काम पुरे होईल या गोष्टीचा तो विचार करीत असता त्याला भेटायला

एक गावकरी आला तो रमापतीला म्हणाला- 'अहो, माझे गाव रघुनाथ मी विटा तयार करून त्या विकतो. तुम्हाला हरकत नसेल तर मी तुमच्या जमिनीतील कांटेरी झाडे व मुबये कापून नेऊन विटा जालायला त्यांचा उपयोग करून घेईन. अशात हेच पुढचे काम फुकटात होईल व वेळही फुकट जाणार नाही.'

रमापती रघुनाथला म्हणाला- 'तुम्ही उद्या येऊन बंदा, मी सांगतो काय करावच ते!'

त्या दिवशी संध्याकाळी रमापतीने त्या गावचा त्याचा नातेवाईक नारायणराव यांना ती गोष्ट जाऊन सांगितली. नारायणरावांनी सल्ला दिला 'तू तरुण युवक आहेस, तरी रघुनाथाला लगेच उत्तर देऊन माकडा मारला नाहीस, हे सुदैव! येथे विटाचा बंदा करणारे पुष्कळ लोक आहेत

चोडक्यात या गावात लाकूडफाट्याला फार मागणी आहे. तू स्वतः मजूर ठावून सर्वात प्रथम कांटेरी झाडी सर्व कापून घे. ती वाळल्यावर विकायला काढ, चांगली किंमत येईल.

रमापतीने मजूर ठावून पडीत जमिनीतल सर्व जंगल कापून काढून सर्व लाकूड फाटा एका जागी ढीग करून ठेवला. थोड्याच दिवसात सर्व लाकूड वाटून गेली परंतु जे कोणी त्याच्याकडे ती लाकूड विकत घ्यायला येई तो झाडी कापण्याला जो खर्च आला तेवढाच बायला तयार होई

ते सर्व म्हणू लागले- 'या गावानजीक तर जंगल आहे. आम्ही मजूर ठावले तर आम्हांला वाटल तेवढा लाकूडफाटा मिळेल. आतां तुम्ही मजुरांकरवी हे काम करविले आहे तर त्यांना मी मजुरी तुम्ही दिली आहे ती द्यायला आम्ही तयार आहो. पण त्याहुन जास्त किंमत द्यायला आम्ही तयार नाही.'

आता रमापती विचार करू लागला की काय निर्णय घ्यावा. एक आठवडा असाच गेला आणि गावसाठा सुरू झाला सर्व लाकूडफाटा मिळून गेला. रमापतीने तो कुचका लाकूडफाटा काढून फकून घ्यायचे ठरविले परंतु गाडीवाल्याने त्यासाठी शंभर रुपये भाडे मागितले.

ते काळखावर नारायणराव गाडीवाल्या वरच कावले आणि रमापतीला म्हणाले- 'हे वध, तू मी सांगतो तसे कर. हे लोक कोमी दिसत आहेत. माझ्या ओळखीचा एक देलगाडीवाला आहे परंतु तो आहे दादरघा त्याच्या हातात दहा रुपये देव म्हणजे झाले. तो हा सर्व पाळापाचोळा आणि काढण्या बगेरे फकून देईल.'

रमापतीने त्या दादरघाला दहा रुपये दिले आणि आपल्या गावी निघून गेला.

एक आठवड्याने रमापती श्रीपुरला परत आला तेव्हा गावच्या पोलीस पाटलाने त्याच्याकडे मिनाई पाठविली. पाटलाने रमापतीला आदरपूर्वक जवळ बोलावून

बसकिले आणि म्हणाला— मुला, तू खं काय करविल आहेस ते बरोबर नाही तू आपल्या शेतातली कांटरी आडेमुढे कापवून गावाच्या नात्यात टाकविलीस परवा जो पाऊस पडला त्यामुळे नात्याच्या घारे बरोबर तो सर्व कचरा लाकडं काटण्या वगैरे पाट्याचे पाणी अडवून बसल्या आहेत त्या काढून पाटाचे पाणी वाहू लागवे यासाठी शंभर रुपये खर्चावे लागले ही रक्कम तुला कचेरीत जमा करावी लागेल तुझ्या वडिलांची व माझी चांगली भोळख आहे. म्हणून तुझ्यावर दंड वगैरे मी लावीत नाही फक्त जिवका खर्च माला आहे तेवढाच वसूल करतो आहे

आता रमापतीला कळलं की ज्या दाडव्याला पैसे दिले त्यानेच हा खर्च गांवात केला, पैसे वाचवायला गेली त्यासाठी हा भुवंड याचा लागला हा सर्व फुकटचा सल्ला घेतल्याचा परिणाम आहे रमापतीने पाटलाजवळ माफी मागितली व शंभर रुपये कचेरीत भरले हे कळल्या-

वर नारायणराव रमापतीकडे थावल व म्हणाले— "काम रे, पाटलाने तुझ्याकडून शंभर रुपये दंड वसूल केला काय? हा अन्याय आहे. मी तुझा नातलग आहे, हे माहीत असून तुझा त्याने हे धाडस केलं आहे का? तो माझा हेवा करतो हे कळल्यावर की तू माझा नातलग आहे, त्याने इव भाषनं ही दुष्टता केली आहे तरमग चला आपण सालूका कचेरीत जाऊन पाटलाजवळ फियादं करू या "

रमापतीला नीड आली तरी स्वतःला आवडत तो नारायणरावांना म्हणाला— "नारायणराव, तुमच्या या फुकटाच्या सल्ल्यांना आजपासून हात जोडतो. मला स्वतःची कामे स्वतःच पाहिली पाहिजेत " नारायणराव एवढेसे तांड घेऊन आपल्या घरी परतले त्यांना परवत्ताप होऊ लागला की त्यांनी फुकट सल्ला देऊन गहाळपणा नाही केला काही तरी रक्कम प्रत्यक्ष वेळी वसूल करायला हवी होती म्हणूनच तो रमापतीच्या नजरेत अर्से ठरला

नोकराची हुशारी

कृष्णगिरी व घनवर्गरी नावाची दोन गावे शेजारी शेजारीच होती एकदा घनवर्गरीचा राजा शूरवर्धन याने एकाएकी कृष्णगिरी राज्यावर स्वारी केली घनवर्गरी राज्याचा राजा फौज फाट्टा होता त्याच्याबरोबरीचा फौज फाट्टा कृष्णगिरीचा राजा कीर्तिवर्धन याने या कारणास्तव संधीची बोवणी सुरू केली. शूरवर्धन संधी करून घ्यायला तयार झाला आणि बोवणी करायला कृष्णगिरीला गेला कृष्णगिरीच्या राजाच्या अंत पुरात दोघां राजांची समेटाविषयी घोसणी सुरू झाली त्यावेळी एक नोकर दोघां राजांना भिष्यासाठी बंध पैस राने देण्यात येऊन आला त्यावेळी त्याच्यासमोर एक यक्ष प्रश्न उभा राहिला

बद त्याने पहिल्याने पेशाबा पैला मागला राजा कृष्णगिरी याच्यासमोर ठेवला तर शूरवर्धनला राग येईल की त्याच्याकड दुसरा कसे व त्याचा अपमान करण्यात आला या अलाट जर शूरवर्धनसमोर प्रथम पैला ठेवला तर कीर्तिवर्धनला साहजिक वाटण्याची शक्यता आहे की त्याच्याच नोकराने त्याची मान खाली केली. म्हणून त्याने हुशारी करून आपल्या राजाला चिन्ती केली. 'महाराज, आपणच महाराजांना हा पैला द्यावा. पाहुण्यांचे जातिव्य नोकराकरवी करण्याएवजी स्वतः करायलाच असतं अजो आपल्या घराण्याची गीत आहे !'

नोकराचे हे चातुर्य पाहून दोघाही राजे खूप झाले अशा तऱ्हेन नोकराच्या हुशारीमुळे एक कठीण समस्या सहजी सोडविली गेली

मंत्र्याला आश्चर्य वाटले आणि तो लाकडांच्या डिभाऱ्याजवळ गेला परंतु मंत्र्याचे तसे जाणे लाकूडतोड्याला आवडले नाही मंत्र्याने एक लाकूड उचलून लाकूडतोड्याला विचारले "हे लाकूड कसले आहे रे?"

लाकूडतोड्याला माइलाजाने खरे सांगायचे लागले, म्हणाला- अहो ही लाकडे साधी नसून चंदनाची आहेत "

मंत्र्याने लाकूडतोड्याला विचारले- "तरमग तुला याची बांगलीचे किंमत मिळेल की रे?"

लाकूडतोड्याला तो प्रश्न ऐकून माबरल तो मंत्र्याचे पाय धरून म्हणाला- आपण मला माफ करा तर मी खरी गोष्ट सांगते "

मंत्र्याकडून अभयदान मिळाल्यावर लाकूडतोड्याने म्हणाला- "प्रधान, मी ते गुपित सांगतो आपण माफ करा आपले महाराज दयाळू धर्मभोळे आहेत! गरिबांची कृपेने त्यांच्या मनात आहे, मला ते प्राणघेष्टी ज्येष्ठ श्रिय आहेत मला माझी

गरीबी असल्या वाटते म्हणून माझ्या मनात एक दुष्ट विचार आला. आपले महाराज म्हातारे होऊ लागले आहेत बाणखी किती दिवस पां जगात राहणार? त्यांना ज्या विनशी यमाच बाळाभण चडेल त्या दिवशी चंदनाच्या लाकडाचा चांगली किंमत मिळेल म्हणून घटनाचे लाकूड आतापासून जमवून ठेवले तर त्या दिवशी मला इतकी रक्कम मिळेल की माझ आयुष्यभराच वारिध्द नाहीस होईल "

लाकूडतोड्याच्या तोंडी ते ऐकून मंत्र्याचे तोंडच बंद झाले तो डोळे विस्फारित करून नुसता पहात राहिला

राजाला ते कळले तेव्हा त्याला लाकूडतोड्याच्या लामा दुखाचे कारण समजले व त्याने त्याचे वारिध्द कायमचे जागे यासाठी त्याला बोलावून खूप चन देऊन निरोप दिला

तेव्हा राजाला कळले की त्याच्या मनातील ती पुढील व्यथा खरोखरी लाकूड तोड्याच्या मानसिक व्यथेमुळे होती

श्रीकृष्णाला आश्चर्यचकित झालेला पाहून हस्तिमणी स्मित करून त्याला म्हणाली "होय नाब! माझ्या मनात आनंद मावे- नासा झाला आहे ही कन्या आपल्यावर किती जीव देते आहे! मला तिच्या अत- करणाऱ्या आपल्या विश्वासेचे प्रेम इतके दारुणीयतेचे काढले की ती जणू काही आपल्याला आपल्या सर्वस्वासारखी हृदयात खोल राखू इच्छिते आहे!"

"तरमग तु आपल्या मनात काय आहे हे नाही सांगितलेस!" कृष्णाने विचारले

"आपल्या हृदयात एका अणुसारखी वास करण्याची माझी इच्छा आहे, मग तुम्हाला कोणी आपल्या मुडीत आबळून ठेवले तरी हरकत नाही" हस्तिमणी म्हणाली

"हस्तिमणी तू केवढे मोठे तत्वज्ञान वितरण्याचे सूक्ष्म शब्दात सांगितलेस! म्हणून तर मी स्वच्छेने तुझे हरण केले" कृष्ण म्हणाला

'मला जे मनापासून वाटले तेच मी निवेदन केले सत्यभाषेचे प्रेम माझ्या भावनेपेक्षा फार मोठे आहे, प्रभो माझ्या हृदयात आपल्या विश्वासी भक्ति मावना मात्र आहे!' हस्तिमणी वक्षेत्तच होती, तिला अडवून श्रीकृष्ण स्मित झाले म्हणाला "हस्तिमणी, तू तत्त्वज्ञानाच्या गोष्टी बोलू नकोस!"

रयानंतर आपली काही दिवस कोटले आणि दावागिनिसारखी अफवा पसरली की श्रीकृष्णाने स्वयंमतक मणी खोरला

सर्वाजित स्वतः त्या दुःखाने नेटपा सारक फिकू लडायला तो आरोप खाटा की खरा हे वास्तविक कोणालाच माहीत नव्हते. कुष्ण अनांतल्या मनात विघ्ननाश गणनाथाचे स्मरण करून त्याला म्हणाऱ्या— “विघ्नेश्वरा ही सर्व तुझीच लीला आहे तुझी कृपा बसेल तसेच होणार!” नंतर तो स्वमतक सण्याच्या शोधार्थ जंगलाच्या विघ्ननिघाला.

सर्वाजितच्या मनात सत्यभामेचे लग्न त्याचा आचा शतध्वज नावाच्या राजाशी करून घ्यावे असे होते आणि त्या संबंधी बोलणी करण्यासाठी त्याने आपला आकाटा माऊ प्रसेनजित याला शतध्वज याच्याकडे

पाठविले होते. प्रसेनजित स्वमतक मणी गळ्यात घालून जंगलाच्या वाटेने जात बसला त्याला एका सिंहाने डार केले, जांबुवानाने त्या सिंहाचा वध करून तो स्वमतक मणी आपली मुलगी जांबुवती हिला आणून दिला.

प्रसेनजित परतून आल्या पाहून सर्वाजित गांव मर सांगत सुटकरा की श्री कुष्णाने तो मणी चोरला. तिकडे शतध्वज व जगत्पति सत्यभामेची विवाह करून घेण्यास उतावीळ झाले होते त्यांनी सर्वाजिताला काढविले की ते आपला शत्रू कुष्ण याचा काटा काढण्यासाठी सर्वाजिताच्या मदतीला यावू शकत आहेत.

स्वमतक मण्याच्या शोधार्थ हिंडत असतां कुष्णाला प्रसेनजिताचे श्रेत व सिंहाचा मृत देह दिसला व त्याच्याजवळ जांबुवा- राच्या पावलाच्या लुगा दिसल्या म्हणून तो त्या जावलाच्या लुगांच्या जतनोधाने जांबुवानाच्या मुहपर्यंत गेला.

त्या मुहेंत जांबुवानाची मुलगी जांबुवती ही मणी घेऊन त्याच्याशी लागून गेल्या- खारवी खेळत असलेली दिसली.

मणि घेण्यासाठी श्रीकुष्णाने जांबुवतीचा हात धरला, परंतु जांबुवतीने आपला हात सोडवून घेण्याचा प्रयत्नही केला नाही व तिरक्या नजरने श्रीकुष्णाच्या दृष्टीला दृष्टी

मिडवून रथाच्याकडे पाहू लागली. त्याचवेळी जांबुवानाने कुष्णाला पाहिले व त्याला मारण्यासाठी त्याच्यावर धावला त्या घटकपासून लागोपाठ बारा दिवस त्यांचे परस्परंशी मल्लयुद्ध चालू होते. श्रीकुष्णाने जांबुवतीच्या छातीत मुष्टिप्रहार केला तेव्हा जांबुवानाला श्रीकुष्णाच्या कृपात धीरामर्चनेने दर्शन पडले.

जांबुवानाने तत्क्षण श्रीकुष्णाचे पाय धरले व त्याची माफी मागून निवेदन केले— “कुष्णा, तू जांबुवतीचे पाणिग्रहण केलं आहेस आता जांबुवती तुझीच आहे” असे सांगून जांबुवानाने स्वमतक मणी बरोबर जांबुवतीलाही कुष्णाच्या हाती सोपविले.

त्यानंतर श्रीकुष्ण जांबुवती व जांबुवानास बरोबर घेऊन द्वारकेला आला आणि त्याने स्वमतक मणी सर्वाजिताला आणून दिला जांबुवानाने सर्वाजिताला स्वमतक मणी त्याच्या हाती कसा आला हे सांगितले सर्वाजित पश्चान्ताप करून म्हणाला— “कुष्णा, आपली मपति घालवून बसणारा पापी असतो असे म्हणतात तेव्हा तुला काटेत ती दड मला दे!”

कुष्ण म्हणाला— “सर्वाजिता पश्चात्तापाच्या अश्रूतोंच लगे दृक्तीचे क्षालन होतं.”

त्यानंतर सर्वाजिताने स्वमतक मणी कुष्ण ला सट म्हणून दिला व सत्यभामेचे

पाणिग्रहण करण्यास विनंती केली श्रीकुष्णाने सत्यभामेचे पाणिग्रहण कर घ्याने स्वीकारले व स्वमतक मणी परत केला. तेव्हा सत्यभामेने आपल्या बडिसां कडे सार्थक वृष्टीने पाहिले जणूकाही ती म्हणत होती: “बाबा, स्वमतक मणी मोठा आहे की मी हे तुम्हीच आता ठरवा!” नंतर उषड म्हणाली— “तुम्ही विघ्ननाश गणनाथकाचे महात्म्य ओळखल्याशिवाय मनात आले ते बोललात मी विघ्नेश्वराला शरण गेले त्याच्यावरच माझा पूर्ण विश्वास आहे. त्यानंच भासं सनोरथ पूर्ण केलं” असे म्हणत तिने दोन्ही हात जोडून विघ्नेश्वराचे ध्यान केल व त्याला नमस्कार केला.

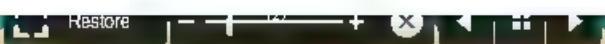

तेव्हा विघ्नेश्वर लीलाकथे वारण करून म्हणाला—“देव नहमीच त्याला जो अरोखन प्रिय असतो व जो सद्भावनेन भगवताने चिंतन करतो त्यालाच पावतो.” पुढे तो म्हणाला “सत्यभामेशी विवाह करून श्रीकृष्ण सत्यभामेचा प्रियकर म्हणून सर्व काळ प्रसिद्धी प्राप्त करील. असे म्हणत गणनायकाने आशीर्वाद स्वरूप अक्षता श्रीकृष्ण व सत्यभामेश्वर टाकल्या

श्री कृष्णाने भक्तिपूर्वक विघ्नेश्वराला प्रणाम केला व म्हणाला— विघ्नेश्वरा, ही सर्व तुझी लीला आहे. तुझ्या कृपेने मी दोषारोषाच्या पापातून मुक्त झालो आणि स्वयंतक मण्याची गोष्ट ऐकतात ते दोषारोषातून मुक्त होतात.” असे सांगून गणनायक अंतर्धान पावला

समाजिताने श्रीकृष्णाचे चरण घुलले आणि सत्यभामेसारख्या कन्येचे दाब करून स्वतःला धन्य मानू लागला श्रीकृष्णाचा जांबुवतीबरोबरही यथाविधि विवाह झाला जांबुवान श्रीकृष्णाला म्हणाला—“कृष्णा तू रामत्वतारात अक्षतां तुझ्याशी मल्लयुद्ध करण्याची इच्छा मी व्यक्त केली होती त्यावेळी मी असेही म्हटले होते की तुझ्या सारखा जामाता प्राप्त करण्यास शक्य होवा करण्यासारखाच आहे आता माझ्या मनातल्या त्या दोन्ही इच्छा आणि पूर्ण झाल्या मी धन्य झालो. मी जीवन भुक्त झालो! असे सांगून सत्यभामेच्या करण्यासाठी जांबुवान निघून गेला”

त्यानंतर काही दिवसांनी शतध्वनूत प्रतिकार भावनेन सत्राजिताचा वध केला आणि स्वयंश्रवण मणी घेऊन कृतवर्मा व अक्रुराबरोबर पळून गेला. श्रीकृष्णाने सत्यभामेच्या मनाचे सांवन करून शतध्वनूतला युद्धास तार केले. कृतवर्मा व अक्रुर स्वयंतक मणी घेऊन पळून गेले. त्याचा शोध काढून कृष्णाने स्वयंतक मणी आणली

न पित्याचे एक स्मृतिचिन्ह म्हणून तो सत्यभामेला दिला

त्यानंतर कृष्णाने मित्रविदा कार्लिदी भद्रा, नामजिती लक्षणा नावाच्या राजकन्यांशीसुद्धा विवाह केला व संवत्सारांतही कृष्णाने सत्सारा घाटला व दरवर्षी गणेश चतुर्थीला त्याची पूजा करू लागला

स्वयंतक मण्याच्या प्रभावामुळे सत्यभामेचे अंतःपुर सन्तोषाची जणूकाही सांगण झाले तसे सत्यभामेच्या सहाय्यान सत्यभामेने निरनिराळी अमृत्य आभूषणे विकत घेतली व आपले अंतःपुर मनमोल बैठक्या व साठ्यांनी भरणे काढले

श्रीकृष्णाच्या अष्ट महीषीत तिचे अंतःपुर सर्वात अधिक ऐश्वर्य संपन्न झाले म्हणून तिला गर्व होऊ लागला की तोच श्रीकृष्णाच्या आठही राज्यात वंशक व कुण्याची सर्वात लाडकी पटुराणी आहे

श्रीकृष्णाच्या अष्टमहीषीत जांबुवती वीणा वादनास निपुण होती. नारदमुनी आकाश मार्ग आपली अपूर्व वीणा राजकीन प्रदर्शन करीत होते तेव्हा त्यांना घुंटा करीत कोणीतरी हसत असल्याचा आवाज ऐकू आला

नारदान बकित होऊन बहूकळ तजर फिरविली व विचारले—“हे कोण हसते आहे?”

तेव्हा आकाशवाणी झाली—‘नारदा तुला अद्याप बरेच शिकवयाचे आहे तुला वाटते आहे की तू वीणावादनास अद्वितीय आहेस पण तू चुकतो आहेस, म्हणून तसू आहे’

नारद विचार करू लागला—‘मला ही विद्या कोणाबरोबर शिकावी लाभणार आहे, द्या! तिनच्यात विघ्नेश्वर प्रसन्न होऊन म्हणाला ‘जांबुवतीजबळ वीणा वादनातील मुख्य मुख्य गोष्टी शिकून घे’ तेव्हा नारदाने श्रीकृष्णाच्या अनुग्रहाचे जांबुवतीजबळून वीणावादनातील सर्व वैशिष्ट्य शिकून घेतली

एके दिवशी श्रीकृष्ण समिपणीच्या अंतःपुरात असल्या असता नारदाने तिचे प्रवेश

करून पारिजातकाचे एक फूल कुणाला दिले कुणाले ते रुक्मिणीला दिले ते कळल्यावर सत्यभामा समूत बसली कुणाले मोठ्या कष्टाने तिची समजूत घातली व तिला बरोबर घेऊन गरुडनाहनावर इंद्राच्या रुक्मिणी गेला नंदनवनात पारिजातक वृक्ष होता तो उचटून सत्यभामेच्या अगणात लावला तरी सत्यभामेच्या मनात नित्य ही शंका राहू लागली की कुणाले प्रेम तिच्यावर कमी होऊ लागले आहे की काय तिच्या मनात ही इच्छा नित्य वाढतच गेली की कुणाला आपल्या हातात एक बाहुल करून घेऊन त्याला नित्य आपल्या अंत पुरातच ठेवून ध्यावे

एक दिवशी नारदाने सत्यभामेच्या महालात प्रवेश करून तिला सांगितले की तिनं जर पुष्पक घात केलं तर श्रीकृष्ण पूर्णपणे तिला बळीभूत होईल त्या व्रताच्या नियमाप्रमाणे सत्यभामेने श्रीकृष्णाला नारदाला घेऊन त्याच्या हातावर पाणी सोडले. तेव्हा नारदाने श्रीकृष्णाच्या बजनाएवढे सोनं देऊन कोणीही त्याला विकत घेऊ शकेल, असे सांगितले

सत्यभामेने आपल्याजवळचे सर्व सोनं तारावून घालून पावटी स्वसतक मणीसुखा घातला तरी कुणाला बाजूने पारडे खालीच राहिले व सोन्याचे तारच राहिले तेव्हा सत्यभामेने आपला अहंकार सोडून रुक्मिणीची पायबंदणी केली की श्रीकृष्णाला काय वाटेल ते करून तिनं सोडवावे

रुक्मिणी म्हणाली—'ताई श्रीकृष्णाची बरोवरी करू शकेल अशी एकच वस्तू आहे व ती म्हणजे भक्ती भक्तिपूर्वक आत्मसमर्पण करून एक तुळसीदळही टाकलं तरी ते कुणाला बजनाबरोबर होईल!' या संवादात रुक्मिणीने सत्यभामेच्या हातात एक तुळसीचे पान दिले सत्यभामेने ते पान आपल्या डोळ्याला लावून भक्तिभावनेने तारावून टाकले, त्या सरशी श्रीकृष्ण बसला होता ते पारडे एक दम बर झाले

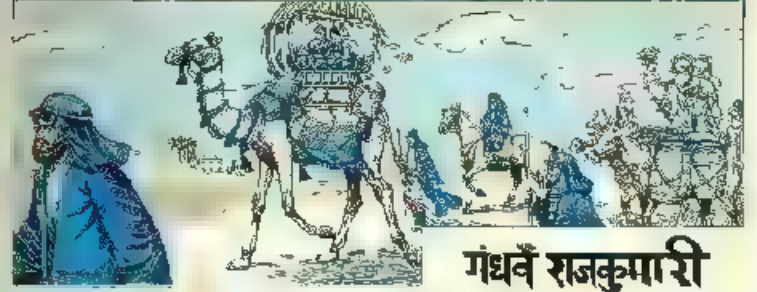
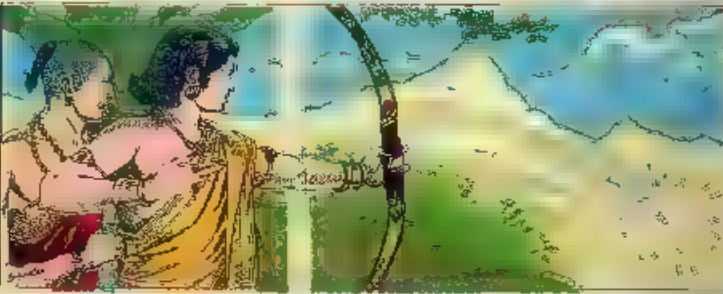
त्या छणापासून सत्यभामेच्या मनात आनंदीय झाला. बेधव्य व स्वयमतक मण्याविषयी तिच्या मनातला मोह काममात्रा नाहीसा झाला. श्रीकृष्णक आपलं सर्वस्व असल्याची भक्ति भावना तिच्या मनात उपजली. स्वयमतक मणी जसो न बेई ते ती श्रीकृष्णाच्या सत्कला प्रमाणे गोवर्णि- बाना व तीर्थाया करणाऱ्या पात्रकलना वाट लागली. आपल्या पित्राच्या स्मरणार्थ तिने अनेक घर्मशाला वांधविल्या व घर्मसत्रं उघडविली आणि यात्रेकुरुंच्या उत्तरण्याची व अंबणाची मनस्वा करून दिली. त्या घर्मशाला सत्राजिताच्या नावाप्रमाणे 'सत्र' नामे प्रसिद्ध झाल्या.

त्यानंतर काही दिवसांनी अर्जुन व बलराम यांची बहीण सुभद्रेचा विवाह झाला. तेव्हा सत्यभामेने स्वयमतक मणी सुभद्रेला अहेर म्हणून देऊन टाकला. अशा तऱ्हेन तो मणी पांडवांच्या घरी पोचला.

मण्याच्या सहाय्याने जं सोन मिळाले ते युधिष्ठिराने राजसूय यज्ञ केला त्या प्रसंगी

उपयोगी पडले. त्यानंतर युधिष्ठिर ज्ञात सर्व राज्य व वैभव आणि स्वतःबरोबर औपवीसह आपल्या भावंडांना घालवून बसला. राजसूय यज्ञ ससयी नुय्योषाने पांडवांचे वैभव पाहिले. तेव्हापासून त्याच्या मनात पांडवांविषयी द्वेषभावना जाडली. पांडवांचे पुरोहित धौम्य यांनी अर्जुनाला सत्का शिला कि स्वयमतक मण्यांमुळेच पांडवांवर एकासागून एक संकट येत आहेत. यास्तव त्याचा त्याग करावा. तेव्हा अर्जुनाने तो मणी आपल्या गांडिबाच्या प्रत्येकवर ठेवून सर्वशक्ति लावून पृथ्वीवर सोडला. तेव्हा तो मणी पृथ्वीत खाल तिच्या मर्यात अवस्थ झाला.

पांडव ज्ञात हारल्यावर नववास करीत असता त्यांना भेंटायला नारद आला. त्याने सत्का शिला की पुनरपि घेईले सर्व राज्य वैभव प्राप्त करवतासाठी त्यांनी श्रद्धा व भक्तिपूर्वक विष्णेश्वराची आराधना करावी आणि राणक्ष दत्त स्वीकारून अज्ञात- वासात प्रवेश करावा.

गंधर्व राजकुमारी

[५]

हसन, त्याची बायको गंधर्व राजकुमारी तेथे चाळीस दिवस राहिले. एकदा रात्री हसनला स्वप्नात आई दिसली व त्याला खूप रागावली की किती दिवसा- पासून तो नाहीसा झाला आणि आईला निघरला की काय? हसन स्वप्नांतच आईची आठवण झाल्यासारखा रडू लागला आणि त्याची झोप मोडली. झाल तरी काय, अतः विचारीत त्याच्या सर्व बहिणी भावळून जाऊन विचारपूस करायला पावल्या परंतु हसनला काय झाले हे त्याच्या बायकोलाही कळले नाही.

हसनने स्वप्नात काय झाले ते सांगि- तल्यावर त्याची लहान अवका म्हणाली- "आतां लगेच तू आपल्या आईकडे जा! परंतु बर वर्षी आम्हांला येऊन भेटवील ह्या गोष्टीचे वचन दे।"

प्रवासाची सर्व तयारी झाल्यावर जायच कस हा प्रस्न समोर उभा राहिला. बेधरामच्या डफाची आठवण हसनला झाली तो डफ कसा बाजवायचा हे त्याला त्याच्या लहान अनकाने शिकविले. तो बाजविल्या बरोबर असक्य उट, घोडे आणि खेचर उडघा मारीत येऊन समोर उभी राहिली. त्यापैकी उत्तमोत्तम निवडून जितकी हवी होती ती घेवून पेंसली व बाकीच्यांना परतवले. त्यानंतर हसनने ध्याण्या सर्व बहिणींनी दिलेल्या भेटवस्तू घेऊन त्याचा निरोप घेतला आणि आपली बायको गंधर्वराजकन्येला बरोबर घेऊन निघाला. त्यांचा प्रवास वामुवेधाने झाला व ती दोघ आपल्या गावी लवकरच पोचली.

हसन बसरा बहारात आपल्या घरा समोर उतरत असता त्याला त्याच्या

कोणत्या शब्दात व कसा तसेच स्वागत कराने, हेच तिला कळतेना

ती खर्च राजारात मंली व एका कापडाच्या दुकानांत जाऊन तिने दहा उत्तमोत्तम कापडांची ठाण विकत आणली व जरी घेऊन तिने ती सुनेच्या अगावर पाघरली नंतर तिने तिला भाहीन असलेली चांगली वस्त्रां शिजवून सुनेला स्वतः दादल

नंतर ती आपल्या मुलाला म्हणाली—
“बाबा रे! तुझ्या बायकोला राहण्यासाठी आपले हे बसरा शहर मुळीच कामाचे नाही येथे आपण गरिबीत राहत आलो म्हणून आपण आता जगवाडला जाऊन वांगल्या श्रीमतांसारखे राहू या”

हसवला मुद्धा, ती म्हणाली ते फार आवडले त्यान आपल घर त्यातल्या सामानासह विकल आणि जे वेसे मिळाले ते घेऊन, आईला व बायकोला बराबर घेऊन बगदादला आला त्याने बगदादमघत्या काही दलांला विचारून एक लक्ष दीनार देऊन एक हुबेसी खरेदी केली त्या इमारती माग्य सर्व सामान खुर्च्या टेबले, झुबरे, हडपा, पडदे वगैरे आणून घर सजविले आणि त्यात राहू लागला. त्याचा घाटमाट स एवढे बगदाद मधीलमोमकशा अमीर श्रीमतातक म्णना होण्यालायक झाले, ती

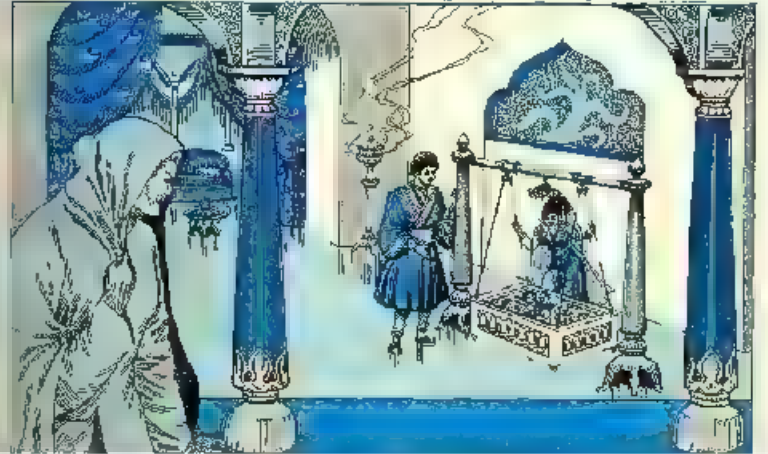
असे ऐव्यर्प मोशीत आनदात राहू लागला नऊ महिने लोटले त्याच्या बायकोला एक जुळ झाल. दोघेही मुळगेच होते, पोर्णिमच्या चंद्रासारखे सुंदर, नासिर व मन्सूर अशी दोन सुंदर बांचे त्यांना ठंवण्यात आली.

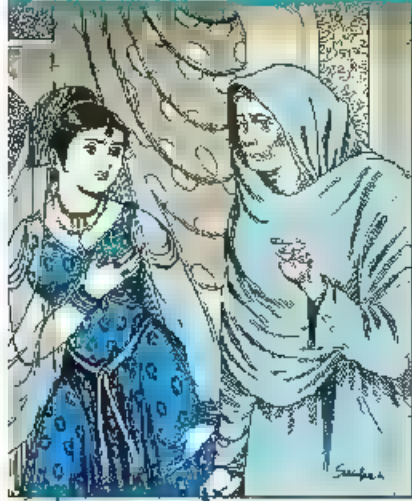
एक वर्षे लोटल्यावर हुसनाला त्याने आपल्या भाकटशा जवकाला दिलेल्या वचनाची आठवण झाली आणि त्याने प्रवासाची सर्व तयारी केली त्याच्या सर्व थोरल्या बहिणींना देण्यालायक सर्व भेट वस्तु त्याने विकत जेतल्या. नंतर आपण प्रवासाला निघणार असल्याचे सांगून तो आपल्या आईला म्हणाला—“आई, आता एक अत्यंत महत्वाची गोष्ट सांगते मी, तुम्ही सून पक्षांसारखा एक पोशाख घालते

तो मी एका गुप्त जागी लपवून ठेवला आहे मी परत येईपर्यंत तू रात्रदिवस डोळ्यात तेल घालून त्याचे रक्षण कर तुझ्या स्वभाव बोडासा पक्षांसारखा आहे तुझ्या थोड्याशा निष्काळजीपणामुळे तिची नजर, जर त्या पोशाखावर पडली तर तिला कोणीही कदाही प्रकरे येथे थांबवून ठंड शकणार नाही आणि जर का ती एकदां येथून निसटली तर कधी परत येणार नाही ती निघून गेली तर मीही या जगात जिवंत राहणे शक्य नाही म्हणून तू तिच्या नजरेआड ठेवलेल्या तिच्या पोशाखाची सुध्दा काळजी घे, ती राजकन्या आहे व लाजात वाढलेली आहे, हे विसरू नकोस!” आई म्हणाली—“बाळा, तू अला सावध

घरातून त्याची आई रडत असल्याचा आवाज ऐकू आला. त्याचे डोळे पाणावले व त्याने आपल्या दाराची कडी वाजविली हसवच्या आईने आईआईने घेऊन दार उघडले आणि समोर आपल्या मुलाला पाहून तिला स्वतःच्या डोळ्यांवर विश्वासच बसला ती आनदातिरेकान वसुद्ध होऊन पडली.

हुसने आपल्या बायकोच्या मदतीने आईचा ओषधोपचार केला आणि तिला लवकरच शुद्ध झाली. त्याने आपल्या बायकोची ओळख करून दिली आपल्या मुनला पाहून व ती गंधर्वराजकन्या असल्याचे ऐकून तिला परमानंद झाला. अशा सुनने

केलेस हे बरे शाळ आतां तू पोडी देखील काळजी करू नकोस माझ वय वाढल असले तरी माझी जवकळ तरलख आहे तू अगदी काळजी करू नकोस आणि आपला प्रवास संपवून लौकर परत ये मी तुझ्या बायकोची सर्व प्रकारे काळजी वाहीन" परंतु त्या दोघांना माहीत नव्हते की त्यांचे समापण आठ उभी राहून गंधर्व राजकुमारी ऐकत होती

त्यानंतर हसन आपल्या बायकोचा द्व आईचा निरोप घेऊन व दोघां मुलांचे प्रेमाने मुके घेऊन निघाला.

हसनला भेटल्याचा त्याच्या धोरत्या बहिणींना परमानंद झाला त्यातल्या त्यान

त्याच्या चाकट्या जवकळा जो आनंद झाला तो वर्णनातीत होता तिने आपला वाडा फुलाफुलांनी आणि रंगबिरंगी दिवे लावून सजविला. हसनने तिला आपल्या जुळ्या मुलांचे वर्णन करून सांगितले. त्यानंतर तो आपल्या बहिणींबरोबर झिकादीला गेला

हसन निघून गेल्यावर दोन दिवस त्यांनी बायको आपल्या सासूंबरोबर गप्पा-गोष्टीत गुंतून राहिली तिच्या दिवशी ती सूर्योदयाच्या सुषारास असल्या सासूला म्हणाली- 'की स्नानाला जाते मनमोकळपणे स्नान केल्याला कित्येक दिवस झाले'

'अग मुली तू अस काय म्हणतेस? हे माव आपल्याला अगदी नव आहे. सार्वजनिक स्नानाची जागा कोठे आहे आपल्याला माहीत नाही, मी आहे म्हातारी, अला तुझ्या बगेबर यंतां यंगार नाही तुला विनाकारण त्रास ही होणार' हसनची आई सुनला म्हणाली

हसनची बायको म्हणाली- "सासुबाई, स्नानाला जायला देखील तुम्हाला हरकत असल तर कसे चालेल हो? मुलांसारखे सुद्धा एवढी बघने नसतात, अशा जिण्यापेक्षा मरण पत्करले" तिने आपली नाखुशी या शब्दात व्यक्त केली.

मुलच्या तोंडचे ते शब्द ऐकून हसनच्या आईला फार वाईट वाटले, तरी आंघोळ

आल्यावर अंगाला लवंगुला तेल अस्तर वगैरे तयार करून देत ती म्हणाली 'मुली, हे घे व मनसोक्त आंघोळ करून ये. तुझा नवरा तुला रागावला तर मी त्याची समजूत झालोन. मी सर्व रथा बल्लावर सोडते.' असे सांगून ती आपल्या सुनला बरोबर घेऊन निघाली आणि बगदादमधल्या अलवत प्रसिद्ध अशा स्नानागारात गेली

हसनच्या बायकोन स्नानागारात पाऊल टाकले तेव्हा तिला पाहून तिथल्या सर्व बायका आश्चर्यचकित झाल्या कारण ती तशीच अपरूप सुंदर होती. काही तर स्नान करायचेच दिसतून जाऊन तिच्याकडच टक लावून पहात उभ्या राहिल्या.

त्याच वेळी बेगम जुबेदाची दासी अंगरक्षक मन्सूर याला बोलावून त्याला तूफासुद्धा त्याच स्नानागारात स्नानाला आली. ती सुद्धा हसनच्या बायकोकडे टक लावून पहात उभी राहिली. स्नान आटोपून हसनची बायका परत निघाली

तेव्हा तूफासुद्धा तिच्या पाठोपाठ तिच्या घरपर्यंत गेली. नंतर खलीफाच्या महालात पोचल्यावर तिन जुबेदाबेगमसमोर हसनच्या बायकोच्या सौंदर्याचे तिखटवीठ लावून वर्णन केले

जुबेदाबेगमला बाहीत होवे की तूफा सामान्य सौंदर्य असलेल्या बायकांकडे कुकून सुद्धा पहात नाही कोणत्याही स्त्रीच्या सौंदर्याचे वर्णन ती कधीच करीत नसे.

म्हणून त्या अपूर्व सुंदर स्त्रीला पाहण्याचे कुतूहल जुबेदाबेगमच्या मनात वाढले. तसे त्या सुंदर स्त्रीचे नांव तूफाला माहीत नव्हते, परंतु तिने ती रहस्य होती त्या बराच्या खाशेलुणा चांगल्या समजानून सांगितल्या

म्हणून जुबेदाबेगमने खलीफाचा मूल्य अंगरक्षक मन्सूर याला बोलावून त्याला हुकूम सोडला की त्या घरात राहणाऱ्या तरुण बाईला बोलावून आण. तू एकटा परतल्यावर तर तुझे मुलके घडावर राहणार नाही!" (कथेश)

सोन्याचं वेड

रवि आई बरोबर देवदर्शनाला देवळात गेला व दर्शन घेऊन निघाला, आई अजून देवळातच गर्भे गृहात बसून पुजा-अर्चत मग्न होती.

“तुझ्या चपला लपस करायला देवळाने आलास का रे? तुला मी पूर्वी कधी देवळात पाहिले नाही, म्हणून विचारते.” असे म्हणत धक आई त्याच्या अवळ वाळी.

रवि ते ऐकून आनंदासारखा बघू लागला.

‘असा चाबरलास का रे? रघू विसरला तर त्याला खर्च पाठवून द्यायला तुझ्या बावानी मला सांगितले आहे.’ ती म्हणाली.

तो आई आपल्याला कोणतसे रघू समजून बोलला हे ओळखून रवि म्हणाला - ‘आमचे बाबा माझ्या लहानपणीच वारंवार मी रघू नाही, तू चुकते आहेस!’

तिने आश्चर्यचकित होऊन रवीकड आणखी जास्त न्याहाळून पाहिले व म्हणाली-“काय म्हणालास? माझ्या डोळ्यावरचा विश्वासच उडाला! तू अगदी रघूसारखाच आहेस!”

अगदी आपल्यासारखाच आणखी एक-जण आहे हे कळल्यावर रवीच्या मनात रघूच्या दिवशी कुतूहल वाढले.

तिने रवीला आपल्या घरी बोलावून तसे व खोलीत एका खुर्चीकडे बोट दाखवीत म्हणाली-“आता तू माझ्या कैदेत आहेस! या कागदावर मी सांगते ते मुकाट्याने लिही म्हणजे तुझ्या आईला कोणत्याही प्रकारचा भय होणार नाही.”

रवीने चकित होऊन विचारले-“तू कोण? मला खोलीत का बंद करून ठेवले आहेस?”

‘या प्रश्नाच उत्तर मुला मिळणार नाही’ मुकाट्याने मी सांगते ते लिही.”

तिने घोड्या करड्या आवाजात म्हटले रवीने, त्या आईने सांगितले तसे आईला ‘मुलरूपधरी आहे असे वाटत असेल तर हे पत्र घेऊन येणाऱ्या आईला अगाडरचे सर्व दागिने देऊन टाकामे’ असे लिहिले. ती आई रवीच्या आईजवळ गेली व तिच्या हातात चिट्ठी दिली.

चिट्ठी वाचताच रवीची आई आस्तच घाबरली तरी भीर करून ती कापऱ्या आवाजात म्हणाली-“सर्व दागिने दे, म्हणून त्याने लिहिले आहे मी देते मात्र माझ्या मुलाच्या विवाला काही अपाय होऊ देऊ नकोस, आई!”

रवीची आई त्या आईला आपल्या घरी घेऊन गेली आणि तिजोरी ठेवली होती ती खोली दाखवून म्हणाली-“तुला हवे ते दागिने काढून दे.” आणि साराजवळ गेली.

त्या आईने सर्व दागिने काढून एक गाठोडे बांधले वट्टून पाहते वर खोलीचे दार बंद रवीची आई बाहेर सिडकी जवळ ठप्पी राहून म्हणाली-“माझा मुलगा या खोलीत आला की तुला बाहेर जाता येईल, घरी नाही, सरळ कुर्खान! माझा सैपाक पुत्र म्हणण्या आत माझा मुलगा कोठे आहे, मुकान्यात खांग!” असे बजावून खांगून रवीची आई खंकाकघरात गेली.

सोंपवत कागला अंधाराला आपल्याला खोलीत कोठून ठेवून निघून गेलेल्या आई-विषयी विचार करीत रवि खुर्चीवरून उठला व विजचे नटण दाबून दिवा लावला. स्थानंतर एक दोन मिनिटेच गेली असतील बाजूच्या वाटेने येऊन एका आईने खोलीचे दार उघडीत म्हटले-“अग सरला तुला एक आतंदाची गोष्ट सांगते, माझ्या होणाऱ्या सासुराई पार बदलल्या की ग! अस म्हणत खोलीत रवीला पाहून ती आई पन्क झाली.

“कोण तुम्ही? आमची सरला कोठे आहे?” रवीकड संशयित सुत्रेने पहात त्या आईने विचारले.

“तुमची सरला दला वा खोलीत कोंडून ठेवून माझ्या आईचे दागिने लुबाडून घेऊन यायला गेली आहे!” रवि तिला तोंड वेंगडीत म्हणाला.

ती डोळे बिस्फारित करून म्हणाली- ‘काय म्हणतोस काय! सरलाला असलख सुचत काहीतरी, विचार म्हणून नाहीच!’
‘तुम्हां बोधाचीच नाहीका चोरांची ओडी की आणखी कोणी आहे?’ सरला दागिने घेऊन येईल त्यात तुला वाटा किती? रवीने विचारला

‘जल रे’ आम्ही चोर नाही, माझ नाव अनिता काय जाल ते सांगितलं तर सरला कोण व कशी आहे हे तुला बरोबर

कळेल! असे सांगून तिने घडलेली सगळी गोष्ट या शब्दात सांगितली

सरला व अनिता लहानपणापासून एकाच घरात बांधूबापूंच्या बिऱ्हाळात रहात आल्या व लहानाच्या मोठ्या झाल्या. सरला हुशार व धैर्याशी होती अनिताचे वडील वेळ होते अनिताने वडिलांबरोबर नेचकी चिकून घेतली व वडीलवारल्यावर वेचकी करूनच तिला व तिच्या आईचा जेवरनिर्वात साळत असे.

चार दिवसांपूर्वीच सरला आई वडिलांबरोबर राजारव्या बावो तातेवाईकाकडच्या एका लग्नाला गेली होती. त्या अवघीत अनिताला पहायला शोध आले होते. पवरा मुलगा काही दिवसांपासून अनिताला ओळखत होता. तो दररोज आईला बरोबर घेऊन देवळात जात असे! देवळाच्या आवारातील बागंत ओपवी वनस्पतींच्या बोधार्थ अनिता जात असे तीला त्याने पाहिले होते व तिच्याशी लग्न करण्याचा विचार त्याच्या मनात आला होता परंतु अनिताने मायत्याला याचवेळी म्हणजे तिला पहायला माघलेक आले तेव्हाच पाहिले. त्याच्या आईला सोन्याचे वेड फारच होते “सुन्या गळपात दहा तोंडे तरी सोने असल्या शिवाय हे लग्न होणार नाही!” असे तिने अनिताच्या आईला सांगितले होते.

बांधोबा

अनिताच्या अंगावर अर्धा तोळा सोने सुदा नव्हते!

सरला नातेवाईकांच्या कडचे लग्नकार्य चालू असता त्या घरात तिला कंटाळा आल्यात एकटीच सकाळी उठून आपल्या घरी निघून आली. तिला अनिताच्या तोंडी तिला पहायला आलेल्या लोकांची त्यांनी न्हटळल्या गोष्टीची माहिती कळली सोन्याच्या वेडा पाठीमाग सोन्या सारखी सुनंला घालवून वसणार का ही एवढी मांडी आई?

—“तुला पुण्य लागेल, तू ही गोष्ट या पुढे बिसर.” अनिता अनुनय विनय करीत म्हणाली.

हे बोकणं जाले त्या दिवशी सप्ताकाळी अनिता आपल्या घराच्या बाजूच्या गल्लीत एका रोग्याला औषध देऊन घरी येत होती, तेव्हा समोरच तिला मागणी घालायला घालेली नवरा मुलगा दिसला व तो म्हणाला— ‘आमच्या आईला पोटदुख झाला आहे व ती कणूत पडली आहे. यकन जरा पाहोस का?’

तिला घेऊन ती घरी पोचल्यावर अनिताला जरा दारातच बांधायला सांगून आईकड जाऊन म्हणाला— अनिता धिवाय जवळ कोणी दुसरा डॉक्टर मिळाला नाही आई!”

बांधोबा

“कोणी असूदेते, लवकर बोलावून घेऊन ये म्हणत कणू लागली

“अनिता येत नाही म्हणाली. तुमच्या आईला सोन्याचा मोह आहे, म्हणे ना? तेच थोडे साऊन घे म्हणाघ म्हणजे पोट दुखी थांबेल.” असं त्याने खोटं खोटं सांगितलं आईला

“माझी अवकल शबत खायला गेली होती होणाऱ्या सुनंला सकाळी लोटलं की तिची क्षमा मागते, सांग तिला अन घेऊन ये ” आई म्हणाली अनिताने घाहेलून ते संभाषण ऐकलं होतं. सात जाऊन तिने आपल्या होणाऱ्या सासूला एक दोन प्रश्न विचारून औषध दिलं क्षणभरात पोटदुखी

९

बंद झाली. मी म्हणाली-“मुलीं तू दिलेलं बौध्द संजीवनीबूटीसारखं निघालं, बंधू. पुर्वी मी बोललं ते सर्वे विसर मुली! उघाच साखरपुडा करायला आम्ही येवो.”

ही खुबवार्ता सांगण्यासाठी अनिता सरलांच्या बरी सांगायला आली होती.

अनिता हे सर्वानुत्त सांगून म्हणाली- ‘तुम्हा बघो! मायलेकांना पाहून सरलाला वाटले की मला पहायला आलेले मायलेकच मित्रा दिसले तिच्या मनात परोपकाराचीच बुझी होती, स्वार्थी-बुझी नव्हती.”

रवि अनिताच्या बरोबर घेऊन आपल्या बरो मला तेव्हा सरला खालोत उदास व निराश होऊन बसली होती अनिताने सरलाला आलली बूक समजावून सांगितली सरला नम्रगर्ण स्वीला व त्याच्या आईला म्हणाली-“मी केलेल्या चुकीची माफी मागते. बूकीबद्दल वाईट वाटतं आहे!”

रवि स्मित करून सरलाच्या तोंडाकडे गहाळ म्हणाला-“माझी हाणारी बायको हुशार व धैर्यशाली जसावी असं मला

वाटतं माझ्या आईला बघा! भटकले राहिल्याशिवायच तुझ्यासारखीला हे बांगलं शिकविता येईल तुला हुरकत नसेल तर मी तुझ्याशी कमाळा तयार आहे’

माझ्यात हुशारी जागे हे खर आहे म्हणा! दार लावून घेऊन विचारल्या- बरोबर पत्र लिहून देणाऱ्याला भिनरा माहोतर काय म्हणावयांच? जशा तुमच्याशी मी लग्न कसं करणार? सरला म्हणाली.

‘तू शिकावू चोर आहेस हे तुझ्या बापायकरी वरुनच कळलं मला तुझ्यासारखे लोक घडेदाईक भोरासारखे यक्षस्त्री हाणंच शक्य नाही व तेहजी सापडणार हे कळलं होतं मला म्हणून विटडीं लिहून दिली. मी चोराळा जाळघात एकगारा वस्ताद धिपाई आहे!” रवि म्हणाला.

“लहानपणापासून बापत्यादोघीला वाटतं होतं तसं बीबीचं लग्न एकाच भुव्हातार होतं आहे ग!”

सरलाने स्मित करून होकारार्थी मौन-पण आनंद व नजर खाली केली.

[५]

[मंदरदेव व शिवदत्त यांची परस्परामोघी ओळख काही त्यावेळी शिवदत्ताचे कुजमिनी हाताच्या राखा करमणुकीच्या कायेकमात फसा गले होऊन येता व परिधामो राख्यात काही बराबकता पसरली व हेवटी शत्रूने राजधानीवरच कसा दाना वातला माणि त्याही परिस्थितीत तरबळून मिश्राला सेनापतीपद देण्याची बूक कथो जडली हर्ष सांगितले पुढे-]

शिवदत्ताने सांगितलं ते सर्वं मंदरदेवान पाहून होता, तसा तुम्ही केला नाहो लक्षपूर्वक ऐकले व त्याला क्षणाक्षणाळा का?

ते ऐकून आश्चर्यच वाटत गेलं. महा-सागरादे त्या घनाभका रात त्यांचे पडाव कोणत्या दिशेने बाललं होतं तिकडे त्याच लक्षच नव्हते शिवटी शिवदत्त सांगत होता त्याला बाबचून तो म्हणाला-“शिवदत्ता” असूनही सेनापतिपद एखाद्या दुष्ट व्यक्तीच्या हातात जाऊ देणही अयंकर नम्रव न जाऊ देण्यासाठी तुम्ही प्रयत्न केला म्हणून दुसरा उपाय काय होऊ शकतो या

गोष्टीचा विचार करू लागली भाव्या मनात चालू असलेले विचार ओळखूनच की काय समरसेन म्हणाला "शिवबत्ता" काय रे विचार करतो आहेस? लवळ सांगण्यासारखा काही विचार असेल तर नि संकोच सांग."

ती संधी मिळताच ती त्याला बुचकिल "समरसेना! माझ्या मने आतांच्या परिस्थितीत तुम्हीच सेनापतीचे बंधू बंधे मला योग्य वाटते. शत्रूचे सैन्य व त्याने पाठविलेला निरोप पाहून शत्रूचा विरोध सहजी होईलसे वाटत नाही. कुर्दवाने आपल्या सैन्याला शत्रूचा लहानसा तडाखा बसला तर पुन्हा जाणकी काही शत्रू आपल्यावर चालून यायला उत्साहानं पुढे

घेतील. म्हणून तुम्हीच सेनापतिपद घ्यावे." समरसेनाने श्रमभर विचार केला व हौकाराची मग्न होऊन म्हणाला "तयमग तसेच करतो!"

तितक्यात तेथे नरवाहन मिश्र धावत पळत आला

त्याला पाहताच समरसेन म्हणाला— "नरवाहना! तुझ्याकडंच निरोप पाठवावा, असा विचार करीत होतो, तु लगेच ना आणि सैन्याची जुळवाजुळव कर. एका तासाच्या आत कमीत कमी दोन हजार सैनिक तरी युद्धाला सिद्ध करून आणले पाहिजेत! सुयस्तिपूर्वी शत्रूचा सहार झाला पाहिजे!" नरवाहन मिश्र त्रिकडून निघते वेळी माझ्याकडे पाहून बोटा हसला ते विपारी

हसणं होते परंतु त्या हसण्यात किती काळवंद होत हे त्यावेळी माझ्या लक्षात आले नाही

समरसेन माझ्याकडे बघून हसून म्हणाला—"शिवदत्ता तू सुद्धा आपल्या अनुयायांची जुळवाजुळव कर, आधीच मावघगिरी बाळगलेली बरी निदान गंध लागल्या तलवारी पुन्हा उजळून निघतील."

मी आपल्या अनुयायांपैकी तेजस्वी अशा निवडक पंचवीस अशाची निवड केली, आणि त्यांना कोणत्याही परिस्थितीला तोंड देण्यासाठी तयार केले. सेनापती समरसेनाच्या हाताखाली शत्रूशी युद्ध करून बरेच दिवस लढले होते आतां पुन्हा ती संधी

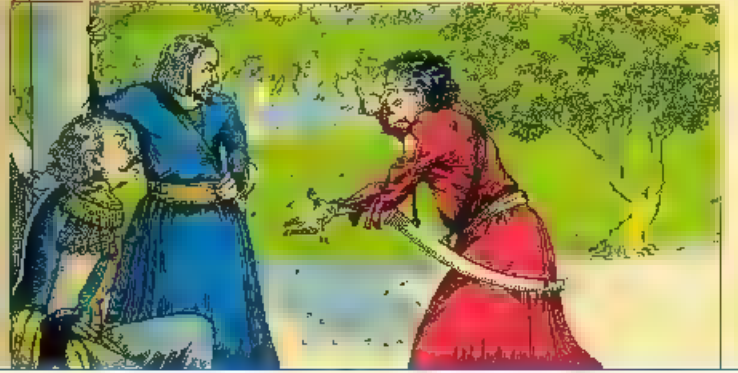
त्या अवघड परिस्थितीत मिळत असल्या बद्दल मला मनस्वी वानंद झाला होता

एक तास सधत लावला. नरवाहन मिश्र सैन्याची जुळवा-जुळव करून ती दातमी देण्यासाठी घईल या भाषन मी व समरसेन दोघं नाठ पहात होतो

एका तासानंतर नरवाहन मिश्र बाला खंरा परतु त्याच्याकडे पाहून आम्ही दोघं ही आश्चर्यचकित झालो

त्याच्या म्यानंत तलवार नव्हती. अंगा-बरना पोशाख फाटलेला होता तोडावर जागोजागी जखमा होत्या त्याच्या चेहऱ्या-वर भीतीची चिन्हे स्पष्ट दिसत होती

"काय रे नरवाहना! काय झाले तरी काय? कळवे तरी, तू अशा विस्मयी आहेस

‘मी माझ्या राज्यातून स्वरक्षणासाठी कोठेतरी पळून जावे म्हणतोस? या कुडकिलींनी द्वीपावरची अगुळ अगुळ मांश प्रक्षेप करीत आलेली आहे! तुला वेळ तर लागले नाही?’ समरसेनाने विचारले.

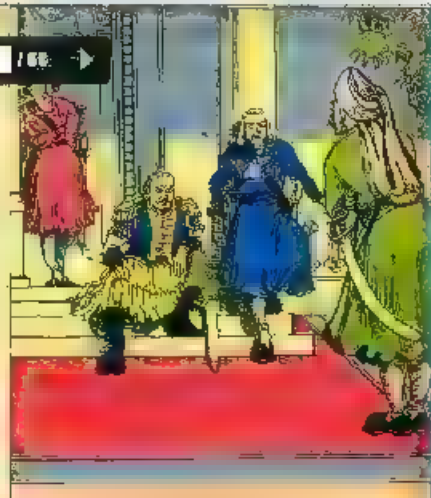
नरवाहन मिश्र आपादमन्तक भरघोर कापत होता. समरसेन पुढे काढी बोलणार इतक्यावेळी किल्ल्याच्या सिंहाद्वाराकडून भयंकर आरडा ओरडा ऐकू आला. ती एकूण बीज पडल्यावर जोड मंठी आहे कापसात तशी आमची जंगे पसरली.

“तो कसला गलका?” समरसेनाने नरवाहन ‘मिश्राकडे’ डोळे बटारून म्हणत काढ्या स्वरात विचारले.

“तीच भयंकर सातमी आणल्याला सांगायी म्हणून मी इकडे घांवला. सैनिक सर्वंच्या सर्व प्रजेला सामील झाले आहेत आणि ‘राजाळा गारीबकून हुसकावून लाव!’ असे म्हणत राजधानीत गल्लोगल्ली फिरत आहेत. मी सैन्याची जमवाजमव करण्याचा प्रयत्न करीत होतो. सैन्हा त्यांनी मला दिलेली भेट आहे ही! स्वतःचा जीव मृतीत घेऊन तुम्हांला वांचविण्यासाठी मी पंधरवा खावत आलो, ही सुद्धा त्या कुडकिलींनीच कृपा!” नरवाहन मिश्र म्हणाला ते ऐकून समरसेन डोक्यावर बीज पडल्यासारखा आगळ्याजागी सवक

होऊन पाय गारठल्यासारखा उभा राहिला. तर मग आपण कोणासाठी मध-झीपात जाऊन एवढे कष्ट सहन केले तीच प्रजा आपत्काली आपले नतुन सुगारणार काय? समरसेन त्या विचाराने किकर्तव्य विभूड होऊन शिवदत्ताकडे पहाव राहिला. त्या विचारण्याला मध्यतरी बडलेल्या गोष्टी व त्याच नरवाहन मिश्राने जी कारस्थान केली होती त्याची माहिती सुद्धा नव्हती. शिवदत्त म्हणाला-“समरसेना! अधीर होऊन जाण्याचे कारण नाही. या सकटातून बाहेर निघण्याचा काय मार्ग आहे याचा विचार करू या.”

समरसेन एक दीर्घश्वास सोडून म्हणाला-“शिवदत्ता, मी घाबरलो आहे असे समजू नकोस. प्रजा माझ्याशी किती कृतघ्नपणे वागत आहे, याचा विचार करते वेळी माझ्या हृदयात आगीचा डोंब उठत आहे. आणखी काही नाही!” त्याला काय बोलून समजावून सांगायला सुचेल? नरवाहनाकडे मी पाहिले. तो जागच्या जागी मुखस्ताभा सारखा उभा होता. त्याच क्षणाकडे किल्ल्याच्या सिंहाद्वाराकडून भयंकर जसघोष ऐकू येत होता. इतक्यात एक द्वार फाळक आम्ही होतीलें घाबत बसून उभा राहिला. काय रे घानगड आहे?” असे मी विचारण्याच्या आतच तो म्हणाला-

“सेनापती, भयंकर मोठा प्रसंग आहे. प्रजा बाले किल्ल्याच्या सिंहाद्वारावर आघात करून ते तोडण्याच्या प्रयत्नात आहे.

समरसेन एक क्षणभरच मान झाली करून उभा राहिला. द्वारपालक जं म्हणाला ते त्याने एकले की नाही ही शंका मला वाटली. मी काही बोलणार इतक्यात त्याच मान वर कळून माझ्याकडे पाहिले त्याच्या कुडीतला भाव मला कळल्यासारखा वाटला.

“शिकारखान्याच्या जमिनाच्याला असेल तसा इकडे बोलविजे आहे असे सांग!” अशी मी द्वारपालकाला आज्ञा केली. बोडधाच वेळाने शिकारखान्याच्या अधिकारी

ते कां?” या शब्दांत समरसेनाने नरवाहनाला बोडधाचा धाई घाली विचारले.

नरवाहनाने बोलण्याचा यत्न केला, परंतु त्याच्या तोंडातून शब्दच उमटत नाहीत. तो कांयच्या आवाजात म्हणाला-“परिस्थिती आपल्या हातातून तिसटल्यासारखी विसते आहे. आपण स्वरक्षणासाठी कोठे तरी पळून जाणेच या जसंगी योग्य होईल!”

ते ऐकतांच समरसेन शेपटीवर पाय बिल्ल्या आपासारखा फड उभाऊन ताठ उभा राहिला. त्याची मी कुठ सुद्धा मी त्यापूर्वी कधीच पाहिली नव्हती. इतका त्याला राग आला होता.

आला. तो यंताच मी आज्ञा केली—“तुझ्या अधिकारात जितकी मूर्ख जतानरें आहेत त्यांना पिंजरा उघडून सोड पण रक्षान ठेव ती बाह्यासमोरच्या पटांपणात सिंह-द्वाराच्या जवळपासच राहतांल याची काळजी बाळगण जरूर असेल तेव्हा त्यांना पुन्हा पिंजऱ्यात घालवा यावे यासाठी तू आपल्या झालच्या सर्व नोकरींना बजावून सिद्ध राहण्याला सांग.”

शिकारखान्याचा अधिकारी तो आज्ञा एकूण गोबळल्यासारखा माझ्याकडे राहून समरसेनाची काय आज्ञा आहे या हेतून त्याच्याकडे पाहू लागला. समरसेन विषण्ण मुद्रेत म्हणाला—“शिवदत्ताची आज्ञा माझीच

आज्ञा असल्याचे समजून त्याचे पालन कर.”

“परंतु सेनापती! जर आपण त्या मूर्ख जनावरांना पिंजऱ्यातून बाहेर काढल तर बाहेरच्या प्रजवर...” असं काही शिकार-खान्याचा अधिकारी म्हणणार तितक्यात मी संतापून म्हटले—“त्या सर्व गोष्टींची फिकीर तू करण्याचे कारण नाही बाले किडल्याचे सिंहद्वार तोडले तर समोर काय वाटून ठेवले आहे ते त्या लोकांना कळले पाहिजे! तर नव तु पावडगोच बाऊन मी सांगितलं तसे कर!”

शिकारखान्याचा अधिकारी लगेच निघून गेला मी नरबाहुन मिथ्याकडे पाहिल तो बासबोड चामीत माझ्याकडे तिरप्या नजरेने पहात असल्याने मी ओळखले तर त्याच्या घनाले काय होते? त्याचा बेल काय होता? प्रजच्या बंडाळीत त्याचा हात काढबर होता? त्या प्रश्नाचे उत्तर बला त्याच्या बंधू-यावरून मिळालं नाही

अमतेम अर्धा तास ओठला असेल, कानांचे पडदे काढून जातील इतक्या कर्ण, कठोर मिहगर्जना, हुत्तीचे धोंकार ऐकू येऊ लागले किल्ल्याचं सर्व मैदान मूर्खप्राण्यांच्या भावातानं जमिनीपासून आकाशापर्यंत डुमडुमले

समरसेन चटविशीं उठून उभा राहिला आणि राजबाड्याच्या समोरच्या उंच

मरबीर ब्राह्मण उमा राहिका नेचन पाहिले तर वाडपासमोर उभरं येताच व त्याचबरोबर सिंहद्वार व त्याच्या गमोकाडे उभे असलेली बडबोर 'प्रजा स्पष्ट दिसत होती

समरसेनाच्या पाठीपाहू मी तेंको व त्याच्या पाठीपामे जाऊन उमा राहिका पित्रव्यातून बाहेर सोडलेले सिंह व इतर जनावरे मनाच्या वाटेल तिकडे हिडत फिरत होती काही जनावरे सिंहद्वाराला जे लोखंडी बाड पत्र बसविलेले होते त्यांच्या भोकातून बाहेर पहात होती किंवा जंगल फेज बाहेर काढून पळता करीत होती

"मित्रदत्ता तु काय पत्र मरबीरवर खुबती काढलीय रे." म्हणत समरसेन मळ्याकडे पाहून हसला वी क्लृ आल्याच्या भीमोनेच सिंहद्वार कोरलेला निपाळम या लाकाचे हात आवडले आहेत परंतु हे सर्व आपल्याला काही बळ देणारे घावला मिळाला एवढ्या पुरेचेच आहे असे मला वाटते ही बडबोरी करबियाला

मूळ कारण कोण आहे" सर्वे अनपेक्षितच वाटते आहे " असे म्हणत समरसेनाच मागे बघून पाहिले

मरबीरम आमच्या पोसा मागे हात बांधून उभा होता ही आश्चर्या जवळ येऊन म्हणाला समरसेना त्यांना राजाच्या परचमून करावयाचे आहे म्हण 'ता हट्ट धकन बसले आहेत ते त्याचा पुरावे' कोण आहे हे मलाही माहीत नाही "

समरसेन साही बळ मध्य राहिल्याचा म्हणाला-"देसात इतके मोठे अराजक माजले आहे, याची मला काही बेखोळ कल्पना नव्हती राजधानीच्या बाहेर शांती उभा ठावला आहे आणि किल्ल्याच्या आत त्याने कितवलेली प्रजा बंडाळी करावला उलाह आहे मोठा राजा सिंहद्वाराबद्दल उतरला तर पुरे आहे, वचूला मात्र राज्यधिकारही राहिल आहे' मला वाटते, हीच परिस्थिती आहे शिवदत्ता-तुला तुला हेच वाटते आहे ना?" समर सेनाने मला विचारले. (कमरा)

अनमोल हिरा

विक्रमादित्याने आपला वट्ट होबला माही

तो ब्राह्मणवळ बेला प्रंत कांसावर काढले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन स्वहानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रताप बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला - 'राजा, मध्यरात्र उठतून येसी आहे अशा वेळी तू जी नेहूनत करतो आहेस ती पाहून मला तुसी कीच मंते. काही तरी मोडी तपरा किंवा कीर्तीप्रतिष्ठा लाभली या आशेने तू ही नेहूनत करित असशील कदाचित्! मला ते माहीत नाही परंतु कधी कधी असा इच्छा जास्त कष्ट व मेहनत होण्यास कारणीभूत होताना मान उदाहरण म्हणून मी तुला एक मला व लाकटपोंबय माकी गाष्ट मागना असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला

बळगिरी मायाच्या राज्याचा अधिपती रविचर्म हा होता. त्या राज्याच्या एका

जंगलात दगडू नावाचा एक लाकूडकोडवा रहात असे त्याच्या मुलाचे नाव गोपू तो बहा वर्षाचा होता. बापाने त्याला शाळेत घातले परंतु गोपू जंगलात जटके आणि खळण्यात सवे दिवस जालकी बापाच्या बोलाण्याकडे दुर्लक्ष करी

एके दिवशी गोपू एका ओढ्याच्या काठी धाळत खेळत बसला असता विविध रंग फेकणारा कारमोटीसारखा एक झटा दिवला तो दगड खंडून गोपू काही वेळ खेळत राहिला आणि बरी नाताना तो खरा पळून गेला गोपूचा बाप जाकडाची पांढी पंजल बरी परतला व तो दगड पाहून खूष झाला.

गोपूचा गोविंद नावाचा एक बालमित्र होता गोपूला तो खरा बापट्या मित्राचा दाखविला. गोविंदला गोपूचा हेवा वाटू लागला म्हणून त्याने तो दगड पोरायचे ठरविले. त्याने संध्याकाळपर्यंत गोपूकडेच संजत राहून गोपूच्या दृष्टिबाध तो खरा चोरला आणि बरी निवून गेला

गोविंदचा बाप दाकड्या होता त्या दिवशी रात्री गोविंद झोपल्यावर त्याच्या बाप तो हिरा दाकड्या दुकानात घऊन गेला. त्या दुकानात एक जण जव्हेंच्याच्या दुकानात काम करणारा येत होता त्याची नजर त्या हिचावर पडली. त्याने मूल्याचाने हिरा असल्याचे पाहताच ओळखला

गोविंदचा बाप दाकड्या धुडीत असता त्याच्या तळवत जव्हें-याच्या नोकरीने तो चोरला आणि दुसऱ्या दिवशी शहरातल्या एका जव्हें-याच्या दुकानात घऊन गेला

जव्हें-याने तो मूल्यवान हिरा असल्याचे ओळखले. परंतु त्याने त्याला ते कळले असल्याचे चौडावर दमट दिले नाही म्हणून त्याला आश्चर्य वाटत होते तरी ते न नमोवित्त तोंड लावून करून म्हणाला- 'काय रे तुला कोठे मिळाले हा दगड?' हा तर साधा काचेचा तुकडा दिसतो आहे चार पैसे सुद्धा मिळणार नाहीत तरी तु मजदी मजहत करून जाया लावन हा दगड

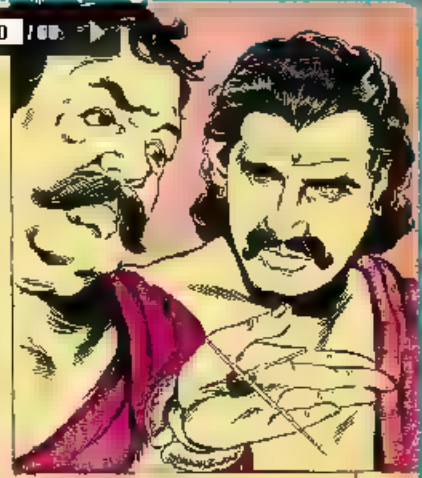
आणून दिला आहेस म्हणून तुला मी चार रुपये देतो" असे सांगून त्याने चार रुपये त्या नोकरीला दिले

त्या दिवशी रात्री जव्हें-याने तो हिरा सहाय्यवर घालून पुसून उजळवला आणि त्याची कातो पाहून त्याचे डोळे विपुल गेले. जव्हें-याचा राजा रविचर्मा हा रत्न पारखी होता व त्याला हिऱ्यांचे वेडच होत जव्हें-याला ती गोष्ट माहीत होती म्हणून त्याला नऊन दाखविला तर हिऱ्याची जागळी किपत मिळेल या आशाने त्या जव्हें-याला परमानंद झाला

उजाडनाच जव्हेंरी राजाकडे गेला. हिरा पाहून राजा रविचर्मा खूष झाला तो हिरा त्याच्या मुकुटात जोडण्यासारखा आहे असे वाटून राजाने मोठी किपत देऊन जव्हें-याकडून विकत घेतला

घुसत्या विचारी राजाने तो हिरा आपल्या मुकुटात बसवून मुकुट घातला आणि दरबारात पाऊल टाकून राजसभेत सर्वत्र त्या हिऱ्यातून निघणारी विविध रंगाची किरणे पसरली सर्व दरबारी शक होऊन त्या हिऱ्याकडे पहात राहिले अर्थातच राजाला त्याचा फार आनंद झाला

त्या अनमोल हिऱ्याची कीर्ती राजारजा राजा बोरसिंह याच्या कानापर्यंत पोचली सैनिक क्षिति व सैन्याची मोन्ही धुष्टीने तो

राजा रविचर्म्याकडे काकणभर मोठाच होता म्हणून त्याला हेवा वाटू लागला की आपल्याला तो हिरा मिळाला नाही आपण तो आपल्या मुकुटात बसवायला हरम होता

तां विचार मगल येताच बोरसिंहने रविचर्म्याकडे निरोप पाठविला की त्याने तो हिरा मुकुटातून दूतावरवीर वाठवून घ्यावा किना यद्दास नथार रहावे. बोरसिंहा समोर जापल्याला युद्धात पराभवच सहन करावा लागेल हे रविचर्म्याला समजले ठाऊक होते परंतु हिऱ्याचा मोह सधेवना आणि स्वाभिमानाचा प्रश्न ही होता म्हणून रविचर्म्याने बोरसिंहाच्या दूताला

नकारात्मक उत्तर देऊन परत पाठविला अर्थातच बीरसिंह बख्खगिरी राज्यावर चाल करून आला आणि त्याच रविबर्म्याचा पूर्ण पराभव केला त्याच रविबर्म्याच्या मुकुटातील हिंयावरीवर त्याचे राज्यही बळकावले त्याच हिंया मुकुटात बसविण्यासाठी कारागिरास बोलविले हिंया एका सोप्याच्या उचकात उठून ती शयन गृहात गेला

बीरसिंहाचा पांच वर्षांचा मुलगा हिंया पाहून नाचू लागला आणि ता घऊन राजा-ज्ञानात गेला त्यावेळी आकाशातूनच एका पारीने ती हिंया काहीतरी सादगवार्थ असताना असताना तो इच्छा पाहून उचकून

गला बीरसिंहाला बळका का हिंया कांढे व कशा नाहीसा झाला तसदासीना विचारला त्या म्हणाल्या त्यांनी ती हिंया पाहिलाच नाही. राजकुमार हिंयाची गोष्ट पार विमळून गेला

घार घेऊन एका झाडावर जाऊन बसली व तो हिंया खाण्याचा प्रयत्न करू लागली परंतु ती खाण्याची कसत नाही हे तिला कळले म्हणून ती हिंया तसाच शाकावर राहून घार निघून गेली

एकदा गांध्याचा बाप दगडू त्याच झाडावर काकडे तोडायला आला तो काकड तोडावला झाडावर चढला तेव्हा तोन कांशांच्या सांधीत त्याला तो हिंया विसरला दगडूला क्षणभर तो हिंया पाहून फार आनंद झाला हिंया खचलायला त्याच हात पुढे केला परंतु तत्क्षण त्याच हात मागे घेतला आणि झाडावरून खाली आला त्याने मागे बळूनही पाहिले नाही आणि आपल्या घर परतला

संपन्न गोष्ट सांगून बसाले म्हणाला- "राजा, मला बख्खगिरीच्या राजाच्या वेदपणा इतकाच लक्षात आला. दगडूचाही वेदपणा पाहून हेसु येते त्या अनसोल हिंयाच्या मोहानेच तसे रविबर्म्यास आपला पराभव आणण्यावर ओढून घेतला नाही तर आपल्यातून वरचढ शक्तिशाली राजाकी

त्याच घर का काळ असत बीरसिंहाने मागताच त्याच तो हिंया देऊन टाकला असता तर निदान त्याचे राज्य वाचल असते. तसेच त्या लाकूड कोड्याने त्या हिंयाला हात का लावला नाही? तो हिंया त्याने एखाद्या जळेल्याला विकला असता तर त्याचे सात पिढ्यांचे वारिद्वय पार नाहीसे झाले नसते का? या सत्ताक समाधान कारक उत्तर माहीत असून हे दिले नाहीस तर तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची संभार हाकल होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागलील "

विक्रमादित्य म्हणाला 'राजा किंवा लाकूडतोड्याच्या वागण्यात विसरपणा मला झुटीक विसरत नाही. प्रत्येकाची समाजात एक निश्चित मानमर्गाचा असते मानव प्रकृतीनुसार एखाद्या अपूर्व वस्तूचा मोठे हौसे स्वाभाविक आहे यांसारख्या राजास मानमर्गात हिंया देऊन म्हणजेच सत्ता समोर मान तुकविण्यासारखेच आहे हा क्षत्रियोचित प्रसंग नाही, असला भ्रंतरेपणा

राजाला शमित नाही म्हणून त्याने जे काळ ते क्षत्रियमर्गाचा अनुसरतच केले आता पराभवाची गोष्ट, मुद्रात जय किंवा पराजय वर्ध व नीति यांवर अवलंबून नसतच

लाकूडतोड्याला कदाचित् कळले असावे की एका अनसोल हिंयासाठी एक राजा स्वतःचे सिंहासनच घालवून बसला होता म्हणून हिंया हा सर्वनाशाला कारण होऊ शकतो ही त्याची काम समजून झाली. जव्हां घवलीम व वस्तुभय दाहणीचा मानव हृदयात प्रवेश होतो तेव्हा बुद्धिमान व्यक्ति स्वतःचा जीव वाचविण्याच्या प्रथम प्रयत्न करतो म्हणून लाकूडतोड्याला स्वतःचा जीव वाचविण्यासाठी त्या हिंयाला भिडला मुद्रा नाही आणि आपल्या गावाच्या विशाल पळून गेला

अशा तऱ्हेने राजाचे यौन भंग होतच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला व हाडाला जाऊन लांबकळू लागला (कल्पित)

खंडेगवातली नोकरशाही

शिवपूरचे जमाबदार त्यांना फुरसत मिळे वेळही वापल्या इतक्या थलांची प्रहारी करायला जात व कुठ्याच्या सुखद खात्री चवकशी करीत.

एकदा ते रामपूर नावाच्या गावी गेले असता प्रमुख भंडारी सोमेश्वराच्या देवळात असली असल्याची व्यवस्था मध्यमरूपाल होती. इनामदार सोमेश्वर व गावच्या गाडीस भव्य शीळवर बसले होते. गावकरी एकेक करून येऊ लागले होते परंतु शेणारी भंडारी व्यास पीठासमोरच्या बारा कुर्च्या बोटून त्या मागच्याच जागी बसत होते. हाच व्यवस्था रामपूरचे

इनामदारताहेबांना थोडे आश्चर्य वाटले व त्यांनी विचारले- "या कुर्च्या अशा दुप्पट रिकाम्या का सोडल्यात? गावातल्या खडीचधात्या प्रमुख मंडळींनी बसायची की!"

इनामदारांनी ते म्हणूनचबोवत सतत बसलेला एक जण उठून म्हणतला- "धनंदाय भोगराव, राजजी खंदे पावतीवाईचा डाकटा भटक संतदेव आणि सावकार घनशंठ निवास स्वर्गीय त्यांना फर्मावर बसण्याचा कायितने घर घर हाचार लागू

ते उत्तर ऐकून इनामदारांना गावातली वास्तविक चिथली लक्षात आली. ते म्हणाले- "ओहो म्हणजे गावातली नोकरशाही तुमचे माथेबाज सरकार म्हणविशारे असेच लाक आहेत तसे! ते पांढरावर काढले व म्हणाले- "वाटेल तुम्हांना मी कमी करता आणि सधेत उर्वर द्यात काळज दिव्यपणान खरी वास्तव उर्वरकास आपणांच्या व्यक्तीला त्या पदावर नेमते."

ते ऐकून संतदेव हजर असलेल्या गावकऱ्यांनी दाढ्या बाजविल्या

मुनीम

मुस्लामपूरचे जमिनदार गोविंदराव यांच्या-

कडे गोपाळराव नावाचे एक मुनीम होते ते एक प्रमाणिक व स्वाभिमत व्यक्ति म्हणून प्रसिद्ध होते म्हणून जमिनदारीची त्यांच्यावर फार पर्जी होती

एकदा गोपाळराव बाजारी पडल जमिनदाराने आपल्या खास बंधूबांधवांची गोपाळरावांचा एक आठवडभर इलाज केला, परंतु गुण पडला नाही तेव्हा बंधूबांधवां वाटले की मुनीमांच्या प्रकृतीत काही सुधार होणे शक्य नाही त्यांनी ती वाट गोपाळरावांच्या घरच्या लोकांना कळविली

दिवसदिवस प्रकृती सालावतच गेलेली ओळखून गोपाळरावांनी जमिनदाराला विनंती केली- मस्तक मला एकुलता एक भुलगा आहे पाह धरून विनंती करतो माझ्या वा मुलाला अन्नाला लावा आपण

कृपा केली नाहीत, तर माहीत सर्व मुलनाळे अक्षय करील परतलावर पडतील' गोपाळरावांचे डोळ पाणावले.

गोविंदरावांनी आपल्या मुनीमांचा हात हातात घेऊन म्हटले- "गोपाळराव, काळजी करू नका, हुसक्या तत्पर मी तुमच्या मुलालाच मुनीम नेमणार आहे."

नंतर तीन दिवसांनी गोपाळरावांचे प्राणोत्क्रमण झाले. एक पंचरबडधातम जमिनदाराने गोपाळरावांच्या मुलाकडे निरोप पाठविला व तो यऊन जमिनदार साहेबांना भेटला. त्यान वेळी राजारच्या गावच्या एका व्यक्तीने यऊन जमिनदार साहेबांना एक चिट्ठी दिली ती चिट्ठी शिवपूरच्या जमिनदाराने पाठविली होती त्या चिट्ठीत चिट्ठी आणणारी व्यक्ती शिवपूरच्या जमिनदाराकडे सदा वर्षापासून मुनीम म्हणून काम करीत होती परंतु ती

व्यवस्थे इस्लामपुरचीच राहणार असल्या-
कारणाने गोविंदरावांकडे मुनीम म्हणून काम
मिळाले तर सोयीचे होईल यास्तव त्या
व्यवस्थेची नेमणूक करावी, असे लिहिले होते

ते पत्र वाचून गोपाळराव विचारात
पडले, ज्या व्यवस्थेला मुनीम म्हणून काम
करण्याचा सद्दा वर्षांचा अनुभव आहे त्याला
काय म्हणून सांगून नोकरी द्यावयाची
नाही? पण तोसे केले तर एका किस्माचा
पाय जुन्या नोकरीला मरलेवेढी दिलेले
वचन मोडल्याचा पाप लागणार आणि त्या
गरिबाच्या कुटुंबाच्या पोटावर पाय येणार।
म्हणून काही वेळ विचार करून जमिनदार
त्या व्यवस्थेला म्हणाला- "तुमच्या जमिनदार
साहेबांनी गतवर्षी माझ्या कडून एक हजार
रुपये उधार घेतले होते, परंतु ती रक्कम
फेडली नाही तू लग्नच झालसं त्यांना ही
मोठ्ठ सांग दे मला उधा येऊन पोट"

तो माणूस लगेच निघून गेला आणि
तुसच्या दिवशी गोविंदरावांचा भेऊन
म्हणाला- "माजक आमचे मालक म्हणाले

त्यांना आपल्याकडून कधीच काशती रक्कम
उधार मागून घेतली नव्हती. त्याच्या
जमिनदारीच्या बाबतीची आपली एक
छोटसे गाव शिवपुर गावाचे आहे तेवढ्या
कोण्या व्यक्तीने कदाचित् आमणांकडून
काजें घेतलं असावे"

तेव्हा गोविंदराव हसून म्हणाले-
गृहस्था तू त्यांच्या कडे सहा वर्षांपासून
त्यांचा सर्व व्यवहार पाहतो आहेस आणि
तुला एवढे लक्षात राहू नये की माझ्या
सारख्याने तुम्या मालकाला काजें दिले
आहे की नाही? मी तुमो परोक्षा घेण्यासाठी
हे थोडसे खोटे बोललो होतो तू आपल्या
मालकाला विचारून घाली, म्हणतो
आहेस! म्हणजे तुला स्वतःला शिवपुरच्या
जमिनदार साहेबांच्या हिशोबाची मूळीच
माहिती नाही किंवा तुला काही आठवतही
नाही आशा भाणसाना मी मुनीम नेमून
मीम्हात पडू म्हणतोस!"

थानंतर गोविंदरावांनी गोपाळरावांच्या
मुलालाच मुनीम पदावर नेमले

स्वतःचाच फायदा

एका गावात धरोबा नावाचा एक तरुण राहत होता तो खूप आढशी होता लोकांनी
कित्या हांकवले तरी तो दुसऱा दुसऱा बरोबरी जाऊन स्वीक पागत असे आणि जे काही
मिळे ते खाऊन-पिऊन नावाच्या कडला असलेल्या देवीच्या देवळात जाऊन मजबूत होऊन
पडत असे

एकदा लग्नापाठ दोन दिवस त्याला कुठेही कामला मिळालं नाही तेव्हा भुवनें टाडफडत
पायपीट करीत त्या देवीच्या देवळात पोहोचला आणि भनांतला भवति नटबटू लागला-
"ह्या गावात अचहोताचा महिना जाणवत आहे कोणी पुण्यात्मा राहिलेले विस्त नाहीत

सद्योबाची रक्ता पाहून देवीचा दया आली. तिने प्रत्यक्ष दर्शन दिले आणि म्हणाली,
"अरे, सद्योबा! तू छट्टकट्टा आहेस तर अशा परिस्थितीत तू भीक कशाला मागतोस? तू
रोज मेहनत मजुरी करून एक रुपया रजा आणून दिलास तर मी तुला वहा रुपये देईन"

ते ऐकून सद्योबा खूप जार्नदिल झाला विनम्रपुर्वक हात जोडून म्हणाला- "देवी मी
रोज मेहनत कशाला केला पाहिजे? तू जे भला दहा रुपये देण्याचे वचन दिले आहेस त्यावरून
एक रुपया तूच तेवून घे आणि बाकीचे नऊ रुपये मला दे. म्हात एक रुपयाचा तुलाच
फायदा होईल"

दफ्तरी रेडे

लक्ष्मीपुरचा जमिनदार सयाजी ह्याची काही शरी कुळणापुरला वण हुंती त्या जलाची देखरेख करण्यासाठी त्यान व्यकटेश नावाच्या खेतकन्याचा संसृक केली व्यकटेश ईमानदार व विश्वासपात्र होता त्यामुळे त्याच्यावर देखरेख करण्यासाठी जमिनदाराला दुसऱ्या काणाची गरज भासली नाही

सत्याच्या कामाकरिता जमिनदाराने दोन रेडे खरेदी केले व ते व्यकटेशच्या हाती सोपविले व्यकटेश वेळोवेळी रेड्यांचे दाणा-पाणी करीत असे व दुपारच्या वेळाला त्यांना नळ्यावर घेऊन जाऊन पचवून घेत असे रेड्यांच्यावर व दणवत होत त्यामुळे कि हा भागी वजन ते महजपण बाहून तन जमत यावातील माणसे सांगत फिरत की ह्या रेड्याची बरोबरी करणारे रेडे शोधून कुठे सापडणार नाहीत व्यकटेशने त्याची

तांदे प्रेमल 'दफ्तरी रेडे' म्हणून ठेवले होते

जमिनदाराना महुणा रामदेव हा कुळणा पुरचा शंतीचा सर्व जमाखर्च सहून तहमी पैसे मिळवून देण्याचा विचार करीत असे परंतु व्यकटेश ईमानदार होता म्हणून त्याची डाढ तेथे शिजत नसे ह्या कारणा-मुळे रामदेव व्यकटेशवर कळफळत असे

एके दिवशी धान्याने भरलेली कोशाची तरी गाडी जमिनदाराच्या अंतर्जवळच्या नाण्यात अडकना जवळपासच्या शेतात काम करणाऱ्या मजुरांनी यऊन वाडी बाहेर काढण्याचा प्रयत्न केला परंतु विखळात रुतून बसलेल्या रेड्यांना गाडी बाहेर काढणे काही जमले नाही तेव्हा त्यांच्यावर दया घऊन व्यकटेशने आपल्या रेड्यांना गाडीला जुपून ती गाडी विखळाच्या बाहेर काढून दिली

ही कानमी समजतात रामदेव लक्ष्मी-पुरला गेला आणि त्याने जमिनदाराजवळ गांध्यांना सांगितले- 'मालक, व्यकटेश आपल्या रेड्यांना दुसऱ्याच्या कामाकरिता उपयोगात आणतो, आपण त्यांच्यावर किती खर्च करतो तो काय दुसऱ्याचे काम करायला का! आपल्या सत्तात काम करायला म्हणूनच ना?

ते ऐकून जमिनदार हसला आणि निराना पीळ घेत म्हणाला- 'रामदेव निखळात रुतून बसलेल्या गाडीला जर आपल्या रेड्यांनी बाहेर काढले तर ह्या गोष्टीचा आपल्याला अभिमान वाटायला हवा ही गोष्ट मी वाचीच एकदा वाई त्यावर मी बक्षिसरूपे पंचवीस रुपये

व्यकटेशकडे पाठवूनही दिले आहेत" ते ऐकल्यावर रामदेवचा चेहरा एकदम खाली पडला तो आपल्या संधुण्याबरोबर गुपचुप जऊन कुळणापुरला परत आला त्यानंतर एका सणाच्या दिवशी जमिन-दाराने आनंदराव नावाच्या आपल्या एका मित्राला लक्ष्मीपुरला येण्याने निमणण पाठविले आनंदराव जमिनदाराच्या घरी यऊन एक आठवडा लोटला तेव्हा एके दिवशी एका माणसाला बरोबर घऊन जमिनदाराची शंती घऊन तो कुळणापुरला परत आला,

नांगराला जोडलेल्या रेड्यांना पाहून आनंदरावांनी व्यकटेशला विचारले- 'हू रेडे लढावण्यापासून तुम्हीच पाळले आहेत

ना ? मी असे ऐकले आहे की, ह्या रेड्याची बरोबरी दुसरे कोणतेही रेडे करू शकत नाहीत."

रेड्याची स्तुती ऐकताच व्यंकटेशला अगस्त आतंख झाला आणि म्हणाला- "सरकार हे तर पसू जिघारे मुके आहेत ह्याची काळजी वाजवोपेक्षा जास्त घ्यावी लागले मला तर कचेरीत जावेच लागत नाही. ह्या रेड्यांनाच मी कचेरीचे स्थान देऊन माझ्या जिवापलीकडे मी त्यांना अपतो."

त्यावेळला आनंदराव बरोबर रामदेवपण होता त्याचे उत्तर ऐकून तो मनांतल्या मनात जळकटला त्यानंतर आनंदराव बरोबर जाऊन जमिनवाराकडे म्हणाला "माझा आपला शेतकरी मजूर व्यंकटेश आपल्या कचेरीबद्दल खे खोडाला येईल ते बरळतो आहे. त्याच्या नजरेला रेडे आणि कचेरी यात फरकच नाही तो रेड्यांनाच कचेरी समजतो पाहिजे तर आपण आनंद रावांनाच विचारा !

आनंदरावांनी व्यंकटेशबरोबर जे संभाषण केले होते ते त्यांनी स्वयंच्यासव जमिनवाराला स मिताळ

जमिनवार आनंदरावांच्या तोडून ऐकलेले संभाषण ऐकून झुपू आनंदित झाला आणि म्हणाला- "व्यंकटेशाने ह्या गोष्टी एकदाच नाही तर अनेकदा मला सांगितल्या आहेत तो रेड्यांनाच आपली कचेरी समजून काळजीपूर्वक त्यांचे पालनपोषण करतो त्यावरूनच तो किती विश्वासपात्र आहे हे स्पष्ट समजते. आपल्या कचेरीमध्ये पेशाचा दुरुपयोग करून मोठा त्रिशांन लिहिणारे अनेक म्हशेपण आहेत त्या म्हश्यांचा मला खूप राग येतो त्यांना थोडा फार घाबरतो मुद्दा !"

त्यानंतर जमिनवार रामदेवला म्हणाला- "कुण्यापूरला पोहोचताना माझ्यातर्फे म्हणून व्यंकटेशला पंचवीस रुपये बक्षिस द्या."

रामदेवची लबाडी चालली नाही उलट व्यंकटेशला परत पंचवीस रुपये बक्षिस मिळणार म्हणून त्याचे हृदय धडपूत गेलं

गुरुची जबाबदारी

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असतां रोषिसरवांनी तक्षशिला नगरांत एका पंडित शिल्पकाराच्या रूपे नव्य वेलला त्यांच्याकडे शिल्पशिक्षण शिकण्यासाठी देशाच्या काताकापऱ्यांतून अनेक राजकुमार येत असत

तक्षशिला नगरातील शिल्पाचार्याने पशू ऐकून काशीच्या राजाने आपल्या मुलाला त्यांच्याकडे विद्याभ्यासासाठी पाठविण्याचे ठरविले. परंतु तोळा वर्षांच्या तहण राजकुमाराला एकदमाला एवढ्या लान तक्षशिला येथे पाठविण प्रचाला व दरबारी लोकांना काही जावडले नाही

त्यावर विचार करून सर्वांनी म्हटलं- महाराज शिलाविद्या शिकविणारे कित्येक लोक आपल्या राज्यात सुद्धा आहेत, तेव्हा राजकुमाराला तक्षशिला येथेच पाठविण्याची गरजच नाय ?

राजाने कोणाचेही ऐकले नाही आपल्या मुलाला राजधानीत शिल्पकला ज्ञानसाधू करणे कठिण जालेल असा निवार करून राजाने आपल्या मुलाच्या हातांत एक सडा-बांका जोड व एक ताडपत्री छत्री दिली व म्हणाला- तू तक्षशिला येथे जाऊन तेथील शिल्पाचार्याकडे शिक्षण घे शिक्षण संपताच परत ये त्यांना गुरूदक्षिणांच्या रूपे द्यायला एक हजार चांदीची ताणी आपल्याबरोबर घेऊन जा "

राजकुमार आपल्या बडिलाची आज्ञा धरून तेथून निघाला. जाताना एक हजार चांदीच्या ताण्यांच्या भरलेल्या गाठाड्यांच्या बजनात धुकून वाऊन घाटत ठिकठिकाणी विश्रांती करिता थांबत तो तक्षशिला येऊन पोहोचला

राजकुमाराने गुरूचे दर्शित बज्ज आपल्या घण्याने कारण सांगितले व एक हजार

बांदीच्या नाण्यांची पैली त्याने गुरूच्या हातात सोपवून विद्याभ्यासास आरंभ केला. राजकुमाराचा विद्याभ्यास चांगल्या सधनेन सुरू झाला. त्याच्या मनात बुद्धीने गुरूसुद्धा प्रभावित झाले.

थोडे दिवस झोटाळ गुरू आणि शिष्य रोज गावाच्या बाहेर व्हात असलेल्या नदीत ओघोळ करून परत येत. एक दिवस ते दोघ स्नान करीत होते. रक्षा येळी एक म्हातारी तेथे बसली. हातातील तीळ स्वच्छ झुळून तिन नदीच्या काठावर एक फळत्यावर वाळवत पाहत.

राजकुमार तीळ पाहून झटपट आपली ओघोळ उरकून तेथे बसला व म्हातारीची

नजर चुकवून त्यात एक भूठभर तीळ पेंतले व तीडस टाकले. ते म्हातारीने पाहिले, परंतु ती गप्प बसली.

दुसऱ्या दिवशीपण राजकुमाराने तसेच केले, म्हातारीने पाहून व पाहिलेसे केले. तिसऱ्या दिवशीपण राजकुमाराने भूठभर तीळ खाल्ले. म्हातारीला चोरून तीळ खाल्लेले पाहून राजकुमाराचा खूप राग आला.

जंघ्यां शिल्पाचार्य स्नान करून काठावर येऊन बसले. तेव्हा म्हातारीने गुरूकडे तक्रार केली. "गुरूवय तीन दिवस आपला शिष्य मांस तीळ चोरून खात आहे. तीळ नाहीसे झाल्याबद्दल मला दुःख होत आहे. परंतु त्या तरुणाची जोरी करण्याची संवय पाहून मला दुःख होत आहे. ही गोष्ट आपल्या मनाला काळीस घांसणारी आहे. कृपा करून त्याला तुम्ही शिक्षा अशी करा की, पुढ्यां तो चोरी करणार नाही."

घरी परत येताच गुरूनी बाकीच्या शिष्यांचा राजकुमाराचे हात धरून बांधण्यास सांगितले व राजकुमाराच्या घटीवर काठीने तीन वेळा मारले आणि म्हणाले "तू जे वाईट काम केलेस त्याबद्दल ही शिक्षा तुला मिळाली आहे, पुढ्यां असे काम करू नकोस."

राजकुमाराने गुरूचा रूप राग आला, तो परत काशी राज्यापुरता राजकुमार

होता. येथे सर्वांच्या प्रमाण तो सर्वत्राघोरण माणूस होता. त्याला शिक्षा करण्याचे काम गुरूचेश होते.

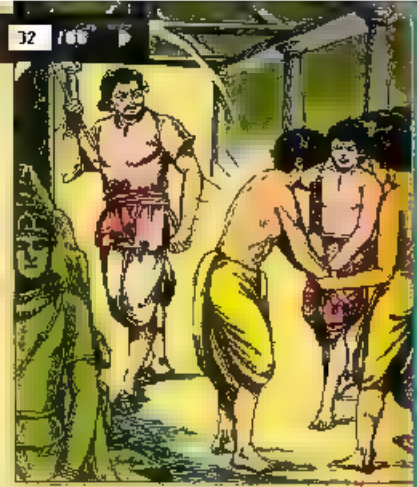
राजकुमार क्रोधाने लाल झाला. त्याने माराचा पुढचा विचार न करता शपथ घेतली—'मी राजा झाल्यावर ह्या दुष्टाला काहीतरी कारणाने काशी राज्यात बोकलून त्याचा प्राण घेईन.

काही दिवसांनी राजकुमाराचे शिक्षण पूर्ण झाले. काशीला परत निघताना त्यास आपल्या गुरूला नमस्कार करून त्यांचा आशीर्वाद घेतला.

त्यानंतर राजकुमार आपल्या गुरूना म्हणाला "गुरूवय, मी राजा झाल्यानंतर आपण काशी राज्यात नक्की जलं पाहिले. त्या वेळीस मी आपला चांगल्या सधनेने आदर सत्कार करावा म्हणतो."

आपल्या शिष्याचे आभाराने ऐकून गुरू-वर्यांना खूप आनंद झाला. त्यांनी शिष्याचे आश्वासन दिले.

काही राज्यास पोहोचताच थोडक्या दिवसांनी राजकुमाराचा राज्याभिषेक झाला. एक दिवशी त्याला गुरूचा आठवण झाली. त्याने ताबडतोब एका नोकराला बोलावून आज्ञा केली "तू तक्षशिला येथे जाऊन तेथील शिल्पाचार्यांचे दर्शन घे आणि त्यांना सांगे हे निवेदन-पत्र दे.

शिल्पाचार्य निरोप मिळताच काशीला गेले नाहीत. त्यांनी विचार केला की राजा गादीवर बसण्याच्या आनंदात असणारे त्याला राज्यकारभाराचा अनुभव आल्यानंतर त्याला भेटायला जाणेच चांगले.

असा विचार करून शिल्पाचार्य काही दिवसांनी काशी राज ला भेटायला काशी राज्यात आले व राजमहालात रहाणाऱ्या आपल्या शिष्याला भेटायला गेले. राजाचा गुरू म्हणून दरबारी लोकानी त्यांची बढदास्त चांगल्या सधनेने राखीवली आणि त्यांना आदरपूर्वक एका उंच आसनावर बसण्यास सांगितले.

गुरूना माह्तात राजाला त्यांचे पूर्वीचे वागणूक वाठवले व राग जास्तच वाढला त्याने गुरूकडे कोधाने वृष्टिक्षेप केला व विचारले-“मूठभर तीळ खाणाऱ्या मला शिष्या देणाऱ्याला खतर हातात आलेला असताना सोडून देता येईल काय?”

राजाचे विचार केला की, राजदरबारी कोणांना तसे तादृश शिल्याचार्यांच्या मनांत मरणाचे अथ निर्माण करून त्याला वेळ साधून मारणेंच जास्त सोपेच होईल परंतु राजाला साटले तसे शिल्याचार्य पांढरले नाहीत उलट ते शीर्ष्य अश्वदात राजाला म्हणाले “है राजा जेव्हा तू माझ्याजवळ शिष्य म्हणून होतास तेव्हा तुम्ही जवानवारी पाहण्यावर होती व तू लासकीप्रमाणे काम केले नाहीस. शिष्याला वाईट मार्गानेसून परावृत्त करून चांगल्या मार्गास पोहोचणे हे गुरूचे कर्तव्य आहे. परंतु त्यावेळस मी तुला शिक्षा न करता तसेच सोडून दिले असते तर आज तू काशी नगराचा राजा न होता काशी राज्यातला

चार लुटेरा झाला असतास बुद्धिमान लोक जेव्हा काही अपराध करतात तेव्हा त्यांचा शिक्षा देणाऱ्यावर भारी होऊन वाळत नाही तर त्यांच्यावर जास्त प्रेम व आभुलकी वाडवण्यास पाहिजे.”

त्यामुळे राजदरबारांतमोर सरी गोष्ट बाहेर आली राजाचा जणमान झाला राजा विहासनाचकून उत्तरेन झाला व त्याने झाली बांकूस गुरूचे पांढे वस्त्र आणि म्हणाला-“गुरूवर्ये, माझे मन परत एकदा वाईट मार्गाने जात होते, परंतु परत आपण मला चांगला मार्ग दाखविला मी आपला श्रेणी राहीन.”

राजात झालेला बदल पाहून सर्व दरबारी लोकांना व त्यांच्या बरोबर शिल्याचार्यांना खूप आनंद झाला

त्यानंतर राजाच्या चांगण्यावरून शिल्याचार्यांनी आपले निवासस्थान काशीला आणले आणि राजाच्या दरबारी आचार्यांच्या पदावर राजाला चांगले मार्गदर्शन देत राहिले

पृथ्वीराज- संयोगिता-२

पृथ्वीराज दारांनी कानोजला पोहोचताच संग्रह्यात प्रथम संयोगितेच्या लढाईची संधी केली पण दारांनी तयारीने कडे नेले दारांच्या मोठे नातण्यावर व तिच्या मुलांवर संयोगिता भाळली

संयोगितेच्या लढाई राहुन तिची सेवा-सुखी करीत असताच वेळ संपून दारांनी पृथ्वीराजावरून त्याच्या शरीर व इराक्याच्या पोन्दी हांगून संयोगितेच्या मनात त्याच्याबद्दल प्रेम निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला

दारांनी कानोजला येतानाच पृथ्वीराजाची एक तरवीर बरोबर आणली होती संयोगितेने जेव्हा पृथ्वीराजाची तरवीर पाहिली त्यावेळी तिचा अकस्मात राजमहालत त्याला पाहिल्यापे आठवले तेव्हा तिने निग्रह केला की पृथ्वीराजाजिव्या कोणाशीही मी नमस करणार नाही

राजा जयचंद्रने आपल्या हुताकरवी
लपनासा पोष्य मला राजकुमाराकडे
संयोगितेच्या लप्याचे निमंत्रण पाठवले
ह्याने संयोगितेच्या स्वयंवराची याद
पडत होती

आपल्या हत्तीच्या बरोबर सगळ्यापण
बेत असताना तिने दरवाजाबबद्ध
पृथ्वीराजाची एक मूर्त पाहिली तो
ह्यापणालाच पोष्याच्या नटवती होती
संयोगिता क्षणभर पांकज क्षाली, परंतु
एक निश्चय करून ती विवाही.

विवाह प्रसंगी पुष्कळ राक्षसुत्र आले
होते संयोगितेच्या सखीने मंत्र्याकडून
माहिती मिळविली की लप्याचे
निमंत्रण पृथ्वीराजाला दिले गेले नाही
ती माहिती सखीने वेळून संयोगितेचा
सांगितला

सुंदर सुशोभित केलेल्या श्रावना-
वर बसलेल्या राजकुमाराचा परिवार
सखीने संयोगितेचा करून दिला
संयोगितेने फिक्त खर्च राजकुमाराच्या
समोहन करमाला नेली. परंतु कोणा-
च्याच मळबात घातली नाही.

संयोगितेच्या सखीने राजाकडे जाऊन
सांगितले की, संयोगितेने पृथ्वीराजाचा
पण निमंत्रण टप्पाकारवी कळविले
आहे. त्यावर जयचंद्र म्हणाला— मी
पहिला तो कोणाचा रूपाने तयारपडणाल
होवर राहता तो संयोगितेला धाडून
होले की तिचे पति पृथ्वीराजाकडे
कपट भावनेने वागत होते त्यामुळे ती
काळजीत पडली.

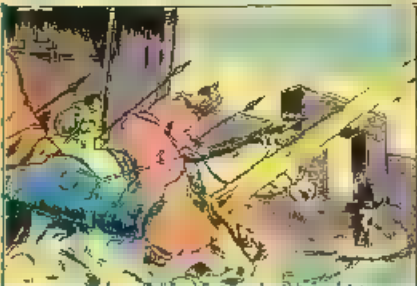
तयारपडणाला बघेवर बसलेल्या
संयोगितेला पाहून सर्वांना आश्चर्य
वाले. परंतु त्याचे काय कारण असले
कोणाच्याच ज्ञानात आले नाही
तेवढ्यात संयोगितेने दोरावर उभो
केलेल्या पृथ्वीराजाच्या प्रतिमेचा हाता-
तीस बसमाला घातली व प्रणाम केला

दुसऱ्याच क्षणी एक आश्चर्यकारक घटना घडली. गजकाण्या गाठोभातून विचक्या एतीचे एक घोडेस्वार संयागि- तेच्या आल जवळ. त्याने तिच्या कानात काहीतरी सांगितले. संयागितेने मुळा मंदहास करून मान हलविली.

संयागिण आश्चर्यचकित होऊन म्हणत राहिले. तेवढ्याच संयागिण घोडेचावर चढून बघली न दगाने आठवता आंच दिली ती देशांतर करून आलेल्या मूर्खीराजक होण. कोकिलच घडबड सोपळ उडाला. मूर्खीराजाने कोकिल आखाव सोडला व संयागितेसह त्याने तो प्रदेश सोडला.

जवळच्या आतिथ्य भोव आला आणि तो ओरडला- "ह्या दोघांना पकडा." आकण्या राजाची आज्ञा मिळताच सर्व पोडेस्वार पळून जाण्यास पृथ्वीराजाचा पाठबस कर लागले. तेथे गांवला उडाला. संयागितेला पोलीने कापडेश भरले. (पुढील अंकी समाप्त.)

जिवाची मीती

एक दिवशी राजाच्या महासांगून एक हिऱ्यांचा तोंडा काहीसा काळ. तेव्हा अंत दुरत तीन पाहरेकरी होते. त्यांना कोलावून राजाने दडावून बीती दाखवून विचारले. परंतु तिघांनी हिऱ्यांच्या घोड्यावरून काहीही माहिती नसल्याचे सांगितले.

त्यावर राजा खलंत संतापला. त्याने सांगला कोलावून तिघांची शोकी छाटण्याची आज्ञा दिली. त्याचवेळी घुंजी तेथे आला. तबं तून ऐकून घेऊन म्हणाला- "महाराज, ह्या तिघांपैकी एकच चोर आहे. तेव्हा त्या अपराधाकारिता बाकी दोघांचा ताकूट बळी बेग व्यायाला घळून होणार नाही. तेव्हा मला माहीत आहे की, ह्यात कोण कोण आहे."

"तुमचा त्याच चोराचे डोके छाटून टाका. राजा म्हणाला. मग त्याने पाहरेकऱ्यांचा सांगितले- "हे महा सांगल्या ह्यातील तलवार पाहून घाबळून जाऊ नका. तो त्यापैक डोके छाटील ज्याने हिऱ्यांचा तोंडा चोरला आहे. तुम्ही सर्वजण खाती मान करून येवढी देशाची शर्यत करा."

त्यावर तिघांनी आपली डोकी बाकी मुकवनी परंतु त्यातला गंधाराज गावाचा शिपाई सारखे डोके वर करकळून कारेकऱ्याकडे पहात होता. त्यावर मग त्याने त्यांच्याकडे बोट दाखवून आज्ञा केली व राजाला सांगितले- "राजा हाच खरा चोर आहे."

त्यावर राजाने आपल्या जिपायांवरवी गंधारमग्या घराची झडी देवविल्यावर हिऱ्यांचा तोंडा कापडला. राजाने मज्जागी तारीफ केली व गंधाराजला शिक्षा ठोठावली.

मुख्यपणाचे फल

चाळीस वर्षांचा एक मध्यम वयाचा माणूस एका पांढऱ्या जिपच्या कुऱ्याला बरोबर घेऊन विजयनगरला चालला होता. रस्त्यात रामचंद्र नावाच्या माणसाची गाठ पडली.

गप्पा मारीत असताना रामचंद्राने आपण आपल्या मुलीच्या लग्नावरिता दामिनि खरेदी करण्यास जात असल्याचे सांगितले. तेव्हा त्याने दाटसकळा विचारले- 'आपण ह्या कुऱ्याला गावात को घेऊन चालला आहात ?

'माझ नाव भैरव आहे ही माझा पाळलला कुत्रा आहे मी काही महत्वाच्या कामासाठी गावात जात आहे.' असे उत्तर कुऱ्याच्या माळकाने दिले. सुद्धा मग त्या कुऱ्याला पाहून रामचंद्राचे मन थोड्यावर जडले आणि पुढचा मागचा विचार न करता त्याने भैरवला विचारले- 'आपण

ह्या कुऱ्याला विकणार आहात काय ? ह्याची काय किंमत होईल ?

तो प्रश्न ऐकून भैरवला खूप आश्चर्य वाटले त्याने रामचंद्राकडे पाहोपासून होक्या-पर्यंत स्थावराळी आणि म्हणाला- 'ठीक आहे मी विकायला तयार आहे. ह्याची किंमत एक हजार रुपये आहे.'

'एक हजार रुपये ! ह्या कुऱ्यास बरोबर नाही ह्याची किंमत पांच सहा हजारांहून जास्त वगार नाही.' रामचंद्र रागातून म्हणाला.

'अरे तू झाला फायदा समज नाहीतर गैर फायदा समज, माझा ह्याच्याची काहीही संबंध नाही ? माझ्या कुऱ्याची किंमत एक हजार रुपये आहे.' भैरवने बराबकूर सांगितले.

आमण जी किंमत सांगितली आहेत तेवढी किंमत कोणी मूर्खच काय शेतमुख-

मुढा बैठून खरेदी करणारा नाही.' रामचंद्र ह्याची धट्टा करीत म्हणाला.

ठीक आहे तर आपण पेज लावू या तुझ्या झोळ्यासमोर मी त्याला एक हजार रुपयांना विकून दाखवता !' भैरवने पेज लावली.

'ठीक आहे तू एक हजार रुपयांना जर कुत्रा विकलास तर मी तुला शेंबर रुपये देईन आणि तू तो कुत्रा विकला नाहीस तर तू मला शेंबर रुपये दिले पाहिजेस, समजले !' रामचंद्राने पेज लावले. नंतर ते दोघे विजयनगरच्या सगळ्यात मोठ्या बाजारात गेले. एका दोघांनी भैरवाला कुऱ्याची किंमत विचारली त्याने एक हजार रुपये सांगितली त्यावर सर्वजण

ह्याच्याकडे वेढाखर नाही ना ह्या दुष्टीने पाहून पुढे जाऊ लागले.

'पहल आहात ना ! कुत्रा विकला जाण तर दुरक, परंतु सर्व लोक आपल्याला शेका समजत आहेत !' रामचंद्र आतडाने म्हणाला.

घाई करू नकोस, मी माझ्या कुऱ्याला एक हजार रुपयांना विकतो,' असे म्हणत भैरव गल्लीच्या कापण्यावर विजयनगर पोस्ट ठेवून विकण्यास बसलेल्या माणसा जवळ गेला.

'अरे बाहवा ! माझ्या कुऱ्यासारखेच हे पोपटपण देव जाहीनेच दिसत आहेत ऐ बाबा एका पोपटाची काय किंमत आहे ?' भैरवने विचारले.

“बार रुपये!” पोपटवाल्याने झटक्यात उत्तर दिले.

अरे इतका स्वस्त! तू कोणी थोळा-भाबळा दिसतो आहेस मी एक पोपट पांच रुपयाळा विकत घेतो विकतल्या हप्ता आहेस? पिजल्यातल्या दोन पोपटांना भैरवने आपल्या हातात काढून घेतले व विचारले.

‘काय म्हणालास? तू माझ्या एका पोपटाला पांच रुपये देऊन घरेदी करतोस? तुझं बोक्रे तर लाठ्यावर आहे ना?’

भैरव त्याच्या विचारण्याकडे दुर्लक्ष करून आपल्या कुऱ्याला दाखवीत म्हणाला— “ह्या कुऱ्याची किंमत एक हजार रुपये आहे! रुपयांच्या बदल्यात तू हा ठेवून घे.”

पोपटवाल्याने विचार केला की, दोन पोपट विकत घेऊन जाऊन आठ दहा रुपये मिळतील, तर कुत्रा घेऊन तो विकला तर नव्वकीच पोपटांच्या किमतीपेक्षा जास्त किंमत आपल्याला मिळेल असे मतही म्हणत

मुकाटयान पोपटांच्या बदल्यात त्यात कुत्रा घेतला त्यानंतर भैरव रामचंद्रकडे जात म्हणाला—“पहातम्य ना! तुमच्या बळ्या-समोर मी एक हजार रुपयांना माझा कुत्रा विकत द्या आता जबर रुपये.”

रामचंद्रने घन सद्गु शाळे त्याने गुपगुप भैरवाला शंभर रुपये काढून दिले, भैरवने पोपटांना जबरज्यात शारावर सोडून दिले आणि रामचंद्राला म्हणाला—“आता समजलं का? जी वस्तू मी विकतार नव्वतो त्या वस्तूचा लोभ घेऊन तू तुझे कसे तुकसान करून घेतलस? तरी बरे, हे तुकसान फक्त शंभर रुपयांवरच निभावले विचारपूर्वक काही बोप्टी केल्यास तर बरे तुकून तुझं हजार रुपयांचे सुद्धा तुकसान होऊ शकते.”

रामचंद्र मात खाली मालूम निघून गेला व भैरव पोपटवाल्याच्या हातात दहा रुपये ठेऊन नव्वद रुपयाचा आपला कायदा करून घेऊन आपल्या घाटने परत आपल्या गावी निघाला.

भुतांना देवत्व लाभले

श्रीरंगपूर गावाच्या देवीघरच्या एका बदाच्या झाडावर एकदा भुते रहात होती एकदा एक नवीन भूत त्या झाडा-जवळ आले.

“हे सांड बळत गेले आहे, या झाडावर आणखी कोणाला जागा उरली नाही. तू आणखी कोठल्या तरी झाडावर जाऊन रहा.” एका भुताने नव्या भुताला सांगितले.

“मी कोठे जाऊं? रडक्या आवाजात नवे भूत म्हणाले.

‘तरमग गावात वस्तीत जाऊन कां नाही रहात?’ एका भुताने हसला दिला.

“भायसांदरोबर रोज भांडणे कठीण आहे बुवा! ते भात्रिकडला बालाघून मला त्याच्याकरवी इतका चास देतोय की रया यातना सहन करताना मला ‘नको जीव’ हाईल मी असाच तर पळून आला आहे! तज्जाच्या झाडाशिवाय मला आता कोठेही

पाय ठेवायला जागा उरली नाही.” नवे भूत म्हणाले.

त्या झाडावर एक उदार मनाचे भूत रहात होते त्याला नव्या भुताची कोंब आली ते म्हणाले—“ठीक तर तू काही दिवस या झाडावर माझ्या जागी रहा मी गावान जाऊन राहाता. असे सामून ते भूत गावात जाऊन एका घरात शिकन बसले.

त्या घराचा मालक शंकरराव नावाचा एक साणूस होता त्यांना दोन मुले होती दोघांची लग्न झाली होती सुना सामरी नाजू लग्नल्या होत्या सोड्या मुलाला तीन वर्षांचा एक मुलगाही होता.

भुताला त्या घरात रहात असताना कोणत्याही तऱ्हेचा चास झाला नाही ते कोणच्या नजरेस न पडता घरात सर्वजण हिडत फिरत असे वडाच्या झाडापेक्षा त्याला

त्या घरातच आराम वाटत होता शंकर-
रायांच्या तासवाच्या बाललोका पाहून
भुताला आनंद होई. म्हणून त्या भुताने
विचार केला की हे घर सोडून पुन्हां
वहाण्या आडावर जाण्याचा विचारमुद्दा
मनात आणायचा नाही

एक महिना आनंदात लोटला एके
दिवशी घरातल्या तिघी बायका जंगल
बसल्या होत्या धाकटी सून सासूची स्तुती
करीत म्हणाली - "आणखी आपली योजारीण
पहा, दिवसभर तुमला शिण्या देत
असते, अबदी भुतासारखी बागविले आपण
नशाब बांगल म्हणून वापरल्यापास
स्वभावाच्या सासूबाई मिळाल्या.

"तू बायल्या योजारीची तुमला
भुताची का करतेस ? भुते तर तिच्याकडून
बांगली असतात ?" थोरली सून म्हणाली.

तेव्हा सासू हसत म्हणाली - "तुला माहीत
आहेत वाटतं ती कशी असतात ती ?"

"होय म्हणून तर मी म्हणतं! आपण
भुतांची स्तुती केली तर ती आपली कष्टांची
कामे करून देतात आपली योजारीण
किती कामे केली तरी आपल्या सुजांना
शिण्या देत राहतात." थोडी सून म्हणाली
'तू भुतांची एवढी स्तुती करते आहेस
तर हे सांग की आपण तुझ्या पाळीच होव
अरण्याचं काम पुन येऊन करणार आहेत
का ? धाकट्या सुतेने विचारले

"कदाचित ससा होव कीपीतरी भरेलही,
कोणी सांगावे ?" थोरली सून म्हणाली.

त्यानंतर सर्व जणी आपल्या भूत हे
सर्व संभाषण एकत्र होते त्याची स्तुती
करणाऱ्या थोरल्या सुनविषयी त्याच्या
मनात आश्चर्याच निर्माण झाला त्या
बाईच्या मनात भुताविषयी जी सहानुभूती
आहे, ती सरी करून साक्षिणी पाहिले, असे
भुताला वाटले. त्याप्रमाणे थोरली सून
उठावण्या आधीच भुताने होव भरून
ठवळा होता

दुसऱ्या दिवशी थोरल्या सुनेने विहिरीवर
जाऊन पाहिल तर एकच नाहीतर दोन्ही

होव तुंबव झळंजे होते आश्चर्याचकित
होऊन तिने आपल्या सासूला व धाकट्या
सुनला बोलावून विचारल - "काय ही
तुम्ही दोघींनी कोन्ही होव सरी भरले
वाटतं ?"

थोडी म्हणाल्या - "नाही बाई !" धाकटी
सून अणभर खुप राहल्यावर म्हणाली -
"सरी आपण बोलत होतो ना, ते सामज्यांनी
ऐकलं असावं आणि आपली यद्दा उठविण्या-
साठी कोन्ही होव भरून ठेवने असावेत"
परंतु शंकरराव व त्यांच्या दोघां मुलांनी
त्यांना कोणी होव भरले हे माहीत नस-
ल्याचे सांगितलं.

हे काम एखाद्या भुताचे तर नसेल ?"
धाकट्या सुतेने शंका व्यक्त केली.

"भुतात असली उपकारबंदी मनाने
घट्टळातर आपल्या पैकीच कोणीतरी हे
काम केले आहे !" असे शंकररावांना
मनाच्या वेहेत्यावर उमटल्यासांखळ बायल

शंकररावांचा थोरला मुलगा घट्टळातर
म्हणाला - "जर भुतात एवढी उपकार
बुद्धीच असेल तर त्याने एवढे काम कळत
मनाचे संभाषण करून घेऊ नये त्याने
आपल्या घरावरची कचल का नाही पालटू ?
कचल पालटून नार नरं तरी झाली अस
तील. पाऊस पडला की घरभर गळत "

भुताला बाबडल फार वाईट वाटले की
त्याने सेवानुचीने केल्ल्या कामाचं बीज
झाल बाई ! तंतर त्याने रात्रभरात
घराचीची सर्व कचल पालटून टाकली

भूत उबाडल्यावर लोक काय म्हणतात, हे ऐकयला उरवुकतेने वाट पहाता बसले होते परंतु झोप सोडल्याबरोबर एक किकाळी फोडून शंकरराव बेबुद्ध होऊन पडले. दोघ भुलगे धावरले आणि डॉक्टरला बोलावून घेऊन आले

वैद्याने योग्याला तपासून पाहिले व म्हणाला-“याच्या पोटात फोड झाला आहे. ऑपरेशन करावे लागणार. बी भूल देऊन ऑपरेशन करतो. पुळीच कळणार नाही.”

स्थानंतर डॉक्टर ऑपरेशन करून निघून गेला. भूताने आपचयंचकित होऊन ते सर्व दुष्ट पाहिले. स्थाला राबटल गिराला आटली की शंकररावांनी उमतेत सुपारल्या-

वरच त्या घराच्या लोकांना आपण केलेल्या उपकाराची गोष्ट कळणार. चार दिवस गेले बसूनयसून खुद्द येई, परंतु भूल वेणारे औषध घातून घरातली मंडळी त्यांना होपवीत असत. त्यामुळे कोणत्याच घरा बरवी कवले पालटल्याची घानवाच नव्हती.

एके दिवशी रात्री एकाएकी मुसळधार वण्टी झाली आणि गंमत अशी की नेमकी त्याच वेळी शंकररावांना बुद्ध आली. ते आपल्या मुलांना बोलावून म्हणाले-“आरे धावा आणि कोठारात गळत असेल तर धान्याच्या पोत्यांवर ताडपत्री टाका. सर्व धान्य मिजून जाईल व मोठे नुकसान होईल. खायलाच मिळणार नाही.”

सर्वांनी कोठाराची लोळी पाहिली. कोठाराच्या लोळीत गळत नव्हतेच, आपणही घरात कोठही गळत नव्हते. सर्वांनी चकित होऊन दबिलांना सांगितले की घरात कोठेच गळत नव्हते तेव्ही शंकरराव म्हणाले-

“हे काम एखाद्या भूताचे तर नसेक?” तेव्हा घरातल्या सर्वांना शंकररावांच्या मोठ्या बुलात भूताविषयी जे सांगितले होते ते आठवले. पाऊस थांबल्यावर सर्वांनी घराचे छप्पर पाहिले ते छान शाकाळले होते. सर्व कवले पाडटलेली होती म्हणून दोघी सुना धावरून गेल्या. खानुबाईची तर सर्व घरच बोक्यानार नेटके.

बोरजू लागल्या-“या घरात भूत शिगले आहे.”

घोरला मुलगा म्हणाला-“ओहो. मो वाता वातो आणि यथामष्ट मांत्रिकाला बोलावून आणतो.”

भूताला कळेना की आपण या कुटुंबावर एवढे उपकार केले तरी हे लोक आपल्या नावाने खाल का फोडनात? तो विचार मनात येताच ते व्हाच्या लाडाकडे धावले

एक भूत चिडून म्हणाले-“कसाला परतलास रे? मध कोणला जागा नाही हे तुला माहीत होते की नाही?”

परंतु त्या घरातल्या जुन्या भूताला बोळवून शंकररावांच्या घरानून नुकतेच परतलेल भूत म्हणाले-“तूच मांत्रिकाला मिळत पळून आला होतास नाही का रे?”

भूत म्हणाले-“ते मध म्हणु लागतात तेव्हा आमले येथे भातल्या अंगत भाजू निवाल्यासारखे होत ती पीडा आपल्याला सहन करणे अशक्य आहे म्हणून पळून जावे लागते.

“बसख, एवढाच पो?” असे म्हणत शंकररावांच्या घरातले भूत परत शंकररावांच्या घरी गेले. वैद्यांनी शंकररावांना भूल वेणारे औषध दिले होते, त्या औषधाच्या वाटलीतले औषध पिऊन ते एका कोपल्यात जाऊन झपून पडून राहिले

स्थानंतर थोड्या वेळाने यथामष्ट मांत्रिक आला तो मोठ मोठ्याने मंत्रोच्चार करीत जोरत राहिला. परंतु स्थाला भूत कोठे आहे हे कळलेच नाही. तरी त्याने शंकररावांना खोटे सांगितले की त्याने जिजेचा धक्का लागावा असे मंत्र म्हटल्यामुळे मांठमोठी भूतेसुद्धा पळून गेली आहेत त्तर मांत्रिक आपले इनाम घेऊन निघून गेला धाकट्या मुनने थोरलीला विचारले-

“काय हो वहिनी, खटेव का हो भूत घर सोडून निघून गेले?”

थोरली वून म्हणाली-“पळून गेल नवेल तर ते आपल्या कोलीतले सर्व भात कांढून वांटून मडून ठेवीत.”

तोमर्यांत भुतावरचा भूल वंशान्या जीवधावा परिणाम कधी झाला होवा कीरली सून म्हणाऱ्या ते त्याला ऐकू आले त्यानं रात्रभरात खोलीतले सर्व भात काढून सोडून सोडून ठेवले

दुसऱ्या विवशी भात उबले होते त्या खोलीत जाऊन पाहिल तर भात काढून सोडून ठेवलेले दिसले सर्व घाबरून गेले. पोडपा वेळाने कीरली सून स्वतः ला रावळून म्हणाली-“ही सर्व कामे भूत करणं खरब नाही भूतच असत तर त्यामनवडाच्या मंत्रांना भिऊन पळून गेले असत. कोणीतरी देव या घराचं रक्षण करीत असला पाहिजे तो देव कधी आपण नुकसान करणार नाही

ते ऐकून सर्वांच्या मनाचे समाधान झाले व सर्वांना घोर आला

शंकररावांच्या घरातले भूत उत्साहानं नडाच्या झाडाजवळ गेले. एक भूताने विचारले-“काय रे, श्यामभटान तुला पळवून लावले की काय ?”

‘जे, नाही बुवा! तुम्हा सर्वांना माणसांच्या वस्तीत घुसले कसे राहतां पडेल हे सांगण्यासाठी आलो आहे” वसे सांगून शंकररावांच्या घरातल्या भूताने भूल वंशान्या जीवधावाची गोष्ट सांगितली काही भूत ते ऐकून ओरवू लागली ‘ही तर चांगलीच युक्ती आहे! या पुढं आपल्याला झाडावर लोंबकळत राहण्याची गरजच नाही!”

शंकररावांच्या घरातले भूत त्यांना सांगत कळून म्हणाले-“आजपर्यंत मला वाटत होतं की आपण सर्व भूत वाईट आहो! आपण भूत असले तरी चांगली कामे केली तर लोक आपल्याला वेच म्हणू लागतील. आपण माणसांच्या वस्तीत आनंदाने राहण्याचं ठरविले तर चांगली कामे करून त्यांच्याकडून देवत्व मिळविलं पाहिजे”

त्या दिवसापासून चांगली कामे करणारी भूते देवत्व प्राप्त करू शकली आणि वाईट कामे करणारी भूतेच राहून गेली.

अंतर

चंद्रापीड कांचन नगरचा राजा होता त्याच्याकडे अवलमुख नावाचा नोकर होता. श्री दरबारातून सरळ घरी परत येत नव्हता मन्मराच उलटत्यावर घरी परत

अवलमुखच्या बायकोने एके दिवशी आपल्या स्वऱ्याला विचारले-“काय हो, दररोज तुम्हाला कोण जेवायला वाढतो?”

अवलमुख हसून म्हणाला-“माझे दोन मित्र आहेत. दोघही चांगले आहेत एकाने मरव आहे, धपल त्याच्याजवळ सागावाची खोटी. तो लग्न मला देतो दुसऱ्याचे नाव आहे, भीमू तो माझा जीवदकठरच मित्र आहे तो माझ्यासाठी जीव मुळा बायला तयार होईल”

ते ऐकून अवलमुखच्या बायकोला आनंद झाला कारण असे मित्र असल्यावर चांगली काय पाहिजे? बंड पडल्यावर

जो मदत करतो तोच खरा मित्र! तरी तिने विचारले-“तुम्ही कधी आपल्या मित्रांची अगळेख करून घाल का ?”

“त्यात काय मोठीस? उद्या बरं माझ्या बरोबर, दोघा मित्रांच्या बरी आर्जत धऊ.”

अवलमुख म्हणाला दुसऱ्या विवशी सकाळी दोघ पहिल्याने मंगलरथा घरी गेली त्यानं दोघांना प्रेमपूर्वक बोलावून त्यांच सर्व प्रकारे आदरातिथ्य केले

स्वाभंवर दोघ सोमऱ्या बरी गेली त्यावेळी भीमू कोणाबरोबर तरी बुडवळ खेळत होता. त्यानं अवलमुखकडे एकदा पाहिल व म्हणाला-“मित्रा, आलास?”

पुन्हा बुडवळे खेळण्यात गर्क झाला थोडा वेळ नवरावायको घण बसून राहिली. नंतर म्हणाली-“जर भीमू, गंतो आम्ही!”

भीमूत मानमुढा ख केले नाही व म्हणाला-“वर ये।

घरी परत येत असता धवलमुखच्या बायकोने नवऱ्याला विचारले “काय हो, तुम्ही भीमूला मंगलपक्षा नी तुमचा गाढा मित्र आहे, म्हणाला होतात परंतु प्रत्यक्षात मी पाहिले की मंगलनक्ष किती प्रमान आपल बावरातिथ्य केले? तुम्हाला काय वाटते?

‘दोघां मित्रातील अंतर तुला पहायचं आहे वाटते? तरंग तू एकटीच उद्यां दंग्याकड जाऊन ये त्यांना जाऊन सांग की महाराज माझ्यावर रागावले आहेत! धवलमुख आपल्या बायकोला म्हणाला

तुमच्या दिवनी धवलमुखची बायको पहिल्याने मंगलपक्षा घरी गेली आणि म्हणाली-“अहो मी सुद्धा आले आहे हे सांगायला की महाराज माझ्यावर फार रागावले आहेत तुम्ही येऊन आपल्या मित्राला काही मदत कराळ का? ते एकून गंगळ थोडा जावळून गेला

आणि म्हणाला-‘देहिनी मी बाहेर व्यापारी मी महाराजांशी वांकव घईल असे काही करणार नाही तुम्ही दोघं देस सोडून कोठ तरी निवून जाणाव हिताचे होईल.’

त्यानंतर धवलमुखची बायको भीमूकड गेली व तिने त्यालासुद्धा तेच सांगितले तं कळताच भीमू डालं तलवार अकन धवलमुखच्या बायकोबरोबर तिच्या घरी गेला आणि आवेशान म्हणाला “मित्रा तुझ्या विरुद्ध राजाचे काम घरणारा कोण कुठ आहे, सांग मला’ मी आप्तांच्या आप्तां जाऊन त्याचे मुडकं उडवितो’

तेव्हा धवलमुख हंसत म्हणाला-“मित्रा, शांतपणे बस घाबरण्यासारखे काही नाही प्रधानांने गोड गोड बोलून महाराजांना सवें समजावून सांगितले आहे व महाराजाची भेहूर नजर माझ्यावर पुन्हा सपावन केली आहे’

भीमू निघून गेल्यावर धवलमुख बायकोला म्हणाला “साहिलस ना, माझ्या दोघा मित्रांतील अंतर किती आहे ते?”

गणेश पुराण

पांवड्यांनी तारदाण्या खाण्याप्रमाणे

गणेशाची आराधना करण्याच्या हेतूने धौम्य ऋषींना पुरोहित करून धर्मांगरात केले आणि वैष पालटून त्रिराट राजाच्या दरबारात अज्ञानवास यशस्वीरीत्या पुरा केला. श्रीकृष्णाच्या मक्तीने पांडवांनी कौरवांचा युद्धात पराभव केला. हस्तिना पुर यथे धर्मराज सुविष्टित यत्ना राज्याभिषेक झाला आणि व ती राज्य करू लागला त्याने अश्वमेध यज्ञ करण्याचे ठरवून यज्ञाचा घोडा सोडला घोड्याबरोबर अर्जुन ससैन्य निघाला त्यावेळी पांडवांचे पुरोहित धौम्य मुनीही त्यांच्याबरोबर होते यज्ञाचा घोडा अनेक राज्ये गाढाकांत करीत निघाला कित्येक राजांनी नम्रपणे

धर्मराजाचे अधिच्छत्र मान्य केले घोडा अस्त जात एका जागी थांबला व एक पाऊलही पुढे टाकेनासा झाला अर्जुनाला त्या गोष्टीचे आश्चर्य वाटले व त्याने धौम्य ऋषींना त्याचे कारण काय असू शकेल असे विचारले धौम्य ‘सांगतो चरु’ असे म्हणत पुढे निघाले, अर्जुन ससैन्य त्याच्या पाठीमागून निघाला काही अंतर चालून गंग्यावर एक मोठे नगर दिसले त्या नगराच्या मध्यभागी एक विशाल गणपतीची मूर्त होती एका माठ्या खडकाला कांकनच ती मूर्त तयार केली होती ती मूर्त अवघट सुंदर मूर्त होती.

“अर्जुना, या गणेशमूर्तीची पूजा कर व या देवाला साष्टांग नमस्कार घाल नंतर

मी वातापि गणपति या नामे प्रसिद्धी पावलेल्या या देवाची ज सगराची कथा सांगतो' धोम्यऋषी म्हणाले

अर्जुनाने धोम्य मुनींच्या हांगण्याप्रमाणे पूजा केली आणि भक्तिपूर्वक वातापि गणपतीला साष्टांग प्रणाम केला त्यानंतर धोम्य मुनी वातापि नगराच्या विस्तृत निघाले त्यांच्या पाठीपाठ अर्जुनाने जाऊन वातापि नगर पाहिले एके काळी ते नगर फार भरभराटीला पोचले होते, या गोष्टीची चिह्न तेथे स्पष्ट दिसत होती, परंतु तेथे नस्ती नसल्या कारणाने आज ते एक ओसाड नगर झाले होते काही मोठे लोकच त्या गावात रहात होते. अर्जुनाला

त्या नगरात आलेला पाहून त्यांनी आश्चर्याने त्याचे स्वागत केले आणि त्या नगरात राज्यव्यवस्था कायम करून त्या नगराचा पुनरुद्धार करण्यासाठी विनंती केली

धोम्य मुनी म्हणाले- "अर्जुना, वातापि नगर ते हेच, सहराच्या मध्यगी जी गणबाजी मूर्त आहे तिनी स्थापना असत्य मुनींनी केली याचे शिल्प अद्भुतच आहे हे वातापि गणपति जेव या नावे प्रसिद्ध आहे याचे सहराच मी सांगता

"गंगा नदी, कवेर नावाच्या राजर्षीच्या कर्मठलात अवतरली आणि कावेरी हे नाव कारण करून त्याच्या मान्यमात लहानाची मोठी झाली अगस्त्य मुनींनी त्या मुलीला पाहून तिच्याशी लग्न करण्याची इच्छा केले यांच्या सयोर व्यक्त केली

कवेरने आपली समस्ती दिली व म्हणाले- "असत्य मुन! कावेरीची संमतीसुद्धा घेऊन बरोबर हाईल नाही का?"

असत्य मुनी, आश्चर्यात कावेरी बरोबर रहात असता ती त्यांना म्हणाली- "सहादी पर्वतावर हिडावे फिरावस मला वाटत आहे" असत्य तिला सहादी पर्वतावर भ्रमण करायला घेऊन गेले

बनविहार करीत असता एका लहानशा तलावात तिनं कमळ उमलले पाहिली ज ती काढायला घावत तलावात गेली ज

गमत जशी की साप्तात पाऊल पडताच ती पाणी होऊन वाहू लागली आणि वहात पूर्वकडे समुद्राप्रति गेली, तिला कावेरी नदी हे नाव मिळाले

अगस्त ऋषी कावेरीचाच ध्यास धरून किथंका विवस ब्रह्मचारी राहिले त्यानंतर त्यांनी धार तपश्चर्या केली व ऋषि धर्म झाले एके दिवशी बरण्यात त्यांनी झाडांना धळटे लावत असलेल्या पितरांना पाहिले व विचारले - 'तुम्ही कोण व असे का लावता आहात?'

नि दकास सोडोत पितर म्हणाले- आमचा वरच अगस्त्य लग्न करून त्याला पुत्रसंतती लाभण्यास असेच आम्हाला रहावे लागणार आहे."

अगस्त्य ऋषींना दिले वृष्टीने विदभं देशाच्या राजाला कावेरीचा वरा असलेला लाभमूर्ता नावाची विवाह योग्य कन्या असल्याचे दिले. अगस्त्य ऋषी विदभं राजाकडे गेले व त्यांच्या कन्येची विवाह करण्याची इच्छा असल्याचे त्यांनी सांगितले

कदमूळकळ सांगायला व वल्कल वस्त्र धारण करणायला मुनीला आपल्या सूकुमार राजकन्येला कसे घ्यायचे? नकार दिला तर मुनी आप देतील या मोतीन शंकाकुल झालेल्या राजाला लाभमूर्ता स्वत घेऊन म्हणाली- आता मी अगस्त्य मुनींची विवाहाला तयार आहे."

विदर्भराजाने लाभमूर्तेच्या इच्छेप्रमाणे व मुनींनी इच्छितप्रमाणे होयाने पाणि ग्रहण करवून मुलीला मुनींबरोबर पाठविले

अगस्त्य मुनी लाभमूर्त बरोबर आपल्या काथमात आल्यानंतर एके दिवशी तिला म्हणाले 'माझ पितर पुत्राय नरकात आहेत त्याचा उद्धार व्हायला तुझ्या पोटी मला पुत्रसंतती झाली पाहिजे याचसाठी मी तुझ्याशी विवाह केला आहे"

तेव्हा तिन आपल्या अंगावरच्या वल्कल वस्त्राकड वाहून उदास मुद्रेत व्हाले- "तुम्हांला माहीतच आहे मी एक राजकन्या म्हणूनच जन्माला येऊन वाढले आहे. तेव्हा विवाह झाल्यानंतर का होईना, मला

बाह्या योग्य बर्तनासुषण् देण्याची तुम्ही ज्योत्स्ना करावया हवी हसो, नाही का? तेव्हा त्यासाठी घन संपादन करणं आवश्यक आहे असे नाही का वाटत तुम्हांला?"

अगस्त्य मुनींनी रत्नी ये म्हणाली त्याचा विचार केला आणि घन संपादनार्थ निघालं ते अनेक राजांकडे गेले आणि राज्यकारभार नुरळित पाठविण्यास आवाहक तेवढं घन ठेवून घेऊन बाकी घेतातील येथे तेथे धावे अशी राजस्वकावधाना विनती केली. परंतु एकही राजाने काही उरत असल्याचे सांगितलं नाही चलत म्हणालं "आम्हांलाच घन पुरत नाही

तेव्हा घनसंपादनाचा काही मार्ग जतोज तर सांगायचे" अशी विनती केली

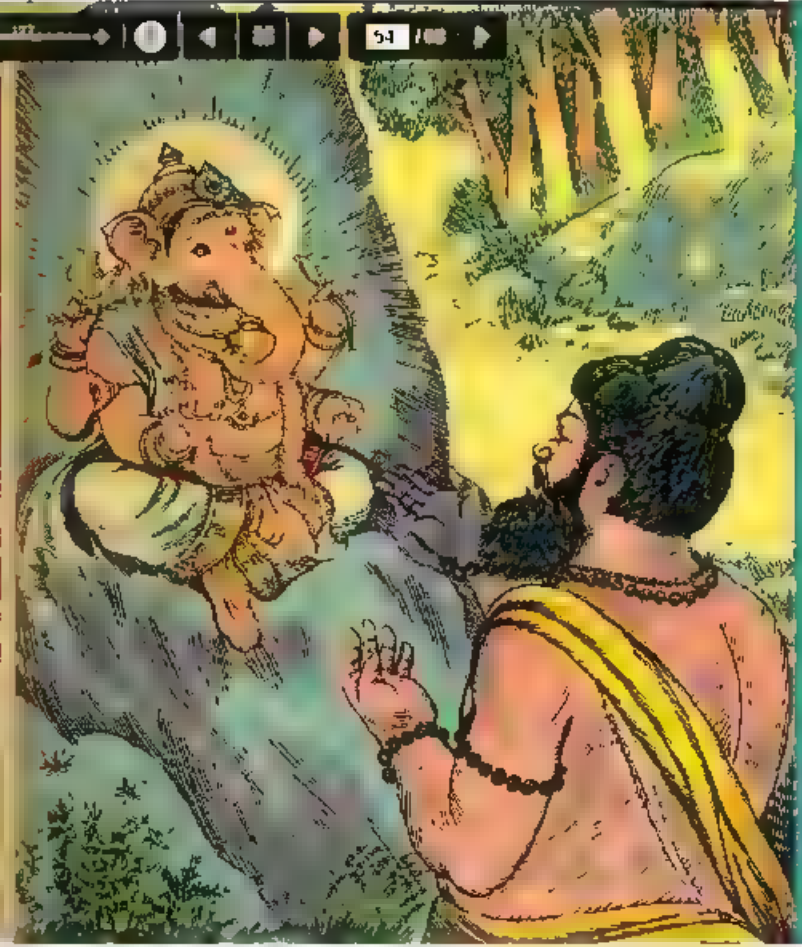
अगस्त्य म्हणून होताच होऊन जंगलत बटकत एका मोठ्या शिलाखराजवळ बालं. तो शिलाखंड गणपतीच्या आकारासारखा त्यांना वाटला त्या शिलाखंडासच विष्णूनाच यगाधीश मावून त्यांनी नमस्कार केला आणि प्रार्थना केली गणनायका ! यका तपश्चर्या तेवढी कळते घनसंपादनाला लागणारी विद्या बला माहीत नाही तरमग यका घनप्राप्तीचा काही मार्ग दाखविलास तर तुझे अपकार होतील!"

"तरमग, काय हो मुनिवर्य! तुम्ही हे धा दगडाला विचारीत जाहा का?" गणनायकाने दशेन घेऊन विचारले

अगस्त्य मुनींनी गुंडने टेकून नमस्कार केला व आपले दुःख विवेदन केले

विष्णूदेवरा म्हणाला "अगस्त्य मुनं! तुम्ही जेथे यायला पाहिले होत तेथेच बालात की! काही वेळाले इतकल तुम्हांला अवायला होळवायला येईल तेव्हा तुम्ही या इतकल जवळ बसोत घन साजिण्यात कुजत पडलं आहे. तुमच्या हातून होण्यासारखं एक कार्य ही आहे!"

अगस्त्य मुनी म्हणाले-"विपतदेवरा ! यका या शिलाखंडात तुमं रूप दिवले, म्हणून ही छिळा जपूचं यजपति यामे

Fullscreen

127

56 / 68

मोठ्या वगडी किल्यात घनराशी जमा करीत होते. एका धर्मभील राजाचे रूप घेऊन इतक्या वापल्याकडे आतिथ्य स्वीकारायला आलेल्या पाहुण्यांना आदरपूर्वक बोळावून त्यांना कुशलप्रश्न वगैरे विचारोत असतां वातापि हा एखाद्या बोकडासारक्या रूप धारण करतो. इतक्या त्या बोकडाला मारून त्याचे मांस विजवून आपल्या पाहुण्यांना वाटतो.

अतिथी मांस अक्षण करून विथांती घेत पडले असतां इतक्या मोठ्याने ओरडून "वातापि" म्हणून हाक मारतो. वातापि अतिथि अभ्यागतांची घोंटे फाडून बाहेर येतो हे अगस्त्य मुनींना कळल्यावर ते संतापले.

इतक्या अगस्त्य मुनींवरून आला व त्यांना पाहून त्याला वाटले की हे कोणी थोर भोळे मुनी आहेत. यांच्या सारक्या कित्येकांना ठार केले तर फायदाच फायदा आहे, असा विचार करून इतक्या अगस्त्यांना जेवायला बोलाविले.

अगस्त्यांनी त्यांना फार भूक लागली असल्याचे दर्शवून म्हटले— "तुमच्या सारखे बघंदाते या जगतात अहित म्हणूनच ही पृथ्वी आकाशात अधोनी स्थिर राहिली आहे तरमग चला!" असे सांगून इतक्या बरोबर किल्यात गेले व म्हणाले—

"अन्नदाता! मी कित्येक दिवसांपासून काही खावले प्याले नाही. खून भूक लागली आहे. मी एक सहस्र यज्ञ केले असल्या कारणाने मला बोकडाच्या मांसा-चिवाय दुसरे कोणते ही मांस पचत नाही." असे सांगून इतक्या हाती वातापीचा वध करविला.

अगस्त्य बोकडाला पाहून म्हणाले— "काय पण बोकड होता! मी एक सहस्र यज्ञ केले आहेत. परंतु या वकऱ्याच्या मांसासारखे मांस कधी मला खायला मिळालं नव्हतं! प्रथम मला याच हृदय वगैरे मांसाचे मुख्य मुख्य तुकडे खायला वाढ. नंतर इतर तुकडे खायला वाढ. नंतर इतर तुकडे इतरांना वाढ. मी प्रथम हांगून ठेवतो, मीर मासू नकोस, मी जितके खाऊ जेकेन तितके मला वाढले पाहिजे, बरं का!

इतक्या वकऱ्याला भाजून काढले व मांस शिजवून अगस्त्यांना वाढले, किती वाढले तरी अगस्त्य खातच गेले व सर्व वकऱ्या त्यांनीच खाऊन पचविला.

इतक्या आश्चर्याबरोबर थोडी थोडी भीतीमुद्रा वाटू लागली म्हणाली— "मृनिवर्य, आपण ओर चणवाटी बसता वाहतां!"

अगस्त्य क्षिप्त करून म्हणाले— "चणवाटी म्हणून माझं नाव आहे हे

या पंच कोशीत! तर मग मोठे मद्य मागच पाहू! एक मोठे मद्यकं भरण तरी लागेल!"

इतक्या गातां माव पचकच झाला, म्हणाला— "मद्यकं भरण व ते सुद्धा मोठे मद्यकं भरण तुम्हाला पाहिजे म्हणतां?"

अगस्त्य म्हणाले— "आपलं पोट आहे ना, त्यात खत समुद्रमुद्रा वाऊन पुन्हा रिकामं राहिल!"

इतक्या म्हणाला— "ठीक आहे, तर मग आपण वापल्याला हवं वसेल तेवढे प्यावे. आमना मानापि ते आपणून घेईल! अने म्हणत त्याने मोठ्याने हाक मारली— "अरे वातापि!"

बोळवली जावी वसे मला वाटतं आहे. माझी ही इच्छाही पूर्ण व्हावी!"

विघ्नेश्वर म्हणाला— "तथास्तु!" आणि अंतर्धान पावला.

अगस्त्य मुनी फार दमलेले होते. त्यांना भूकही फार लागली होती. म्हणून त्या शिलाखंडास टेकून ते बसले असतां तमोरून बरीवर नाही पाहुण्यांना घेऊन येत असलेला इतक्या दिसला. अगस्त्य मुनींना लवकरच सर्व गोष्टी कळल्या.

त्या अरण्यात वातापि व इतक्या नावाचे मोठे मापावी राक्षस ऋषीना, प्रवाप्ती वाटसंज्ञा व तीर्थशास्त्रा करणाऱ्यांस ठार करून त्यांचे घन लुटीत हाते आणि एका

अगस्त्य हळूच म्हणाले—“आतां वातापि कोठे आहे? वातापि पुन्हा येणार नाही. जीर्ण बाळा, रचवा तुम्हा चावापि!” असे म्हणत त्यांनी पोटावर हात फिरविला व म्हणाले—“वातापि केव्हाच जीर्ण होऊन गेला!”

हलवल प्राणभ्रमने शरधर कापू त्यागला आणि पडून गेला, कोठे गेला पत्ताच लागला नाही. अशा तऱ्हेने वातापि आणि हलवल याने अर्थकर हत्याकांडाचे नाटक कायमचे थांबले.

त्यानंतर अगस्त्यांनी इतर अतिथि अभ्यागताना जे वडले ते घोंडक्यात सांगितले आणि किल्ल्यात जो अस्थि-पंजर्यांचा व कंकणांचा डोंग पडला होता तो नेऊन दाखविला. ते पृथ्वे पाहून सर्वांनी आपल्या भाग्याला धन्यवाद दिले की अगस्त्य मुनींच्या रूपाने त्यांना जीवदान मिळाले. त्यांनी अगस्त्यांचे आभार मानून त्यांना नमस्कार केला. त्या किल्ल्यात सुरक्षित एवढी ठेवलेल्या कित्येक धनराशी

अगस्त्यांनी जाऊन पाहिल्या. त्यांना हवे होते जेवढे घेऊन बाकीचे धनसंच करून एक मोठे नगर बनवितां येईल. तह्या-वर्षी लोकांना उबरनिवाह चालू द्यावे असे त्यांना वाटले.

कसेच अगस्त्यांनी सर्वांना धन वांटण्यास सुरवात केली. अवळपासच्या राज्यातून सहस्रावधी गरीब लोक तिकडे आले व अगस्त्यांनी विचले धन घेऊन आपापली घरे बांधून त्यांना मुखाचे राहू लागले.

अगस्त्य मुनींना जो गणेशकुलीचा शिळाखंड दिसला होता त्याच्या चारी बाजूला एक मोठे नगर निर्माण झाले. वातापि राक्षसाला त्या जागी अगस्त्यांनी खाऊन जीर्ण केले होते. म्हणून त्याला वातापि नगर हे नाव प्राप्त झाले. अगस्त्यांनी आपल्या राज्याचे निचम शिळाखंडावर कोरून जागोजागी शिळा-फलक लावून ठेवले. प्रजेचेच राज्य म्हणून एक आदर्श लोकतंत्र त्या नगरात स्थापन झाले.

गधर्व राजकुमारी

[६]

राणी जुबेदाच्या हुकमाप्रमाणे मखूर लगेच हसनच्या घरी गेला व दाखवी कडी दाखवली.

हसनच्या आईने दार उघडले व मखूरला पाहून विचारले—“काय पाहिजे?”

“माझे नाव मखूर. मी सलीफांचा अंगरक्षक आहे या घरात राहणाऱ्या मुलीला येऊन ये, जसा आमच्या वेगम साहेबांचा हुकूम आहे!” मखूर म्हणाला.

हसनची आई घाबरली. ती कापच्या आवाजात म्हणाली—“मखूर जास्वी या गावी नवे लोक आहोत, माझा मुलगा दूर प्रवासाचा जातो, म्हणून सांगून गेला आहे. जाताना त्याने बजावून सांगितले आहे की त्याच्या बापकीला उंबरठा ओलांडून बाहेर जाऊ देतां कामा नये. ती बराबाहेर गेली तर आमच्या घरावर आकाशाच कोसळेल

म्हणे. तिच्या जिवाला काही क्षणं तर माझा मुलगा जीव देईल!” यम की तरी काय करू वाना?”

“घाबरण्याचं मुलीच कारण नाही, आई! आमच्या वेगमसाहेबांनी तुमच्या सुनवाईच्या सौंदर्याचं वर्णन ऐकलं तिला एकाच पहावं म्हणून बोलावलं आहे, त्या मुलीवर कोणतीही आपत्ती येऊ नये हे पहायला मी नाही का बरोबर! मी तिला सुरक्षित घेणे घेऊन जाऊन मुखरूप परत घरी पोचवी करतो. मी असं कितीजणीचा घेऊन गेलो आणि किती जणींचा घरी पोचत केले म्हणून सांगू?” मखूर म्हणाला.

आता सुटका नाही असं वाटून ती विचारी घरात गेली मुनेला व नातवाला जांगले कपडे घासायला दिले आणि स्वतः पोशाक करून दोघांना बरोबर घेऊन

बराच घर व सालबा साली राहिला.
“काय पण सौंदर्य आहे,” असं पुटपुटल्या.
जुबेदा बेगम स्वतःला विसरून जाऊन
सिंहासनावरून उतरून आली व हसनच्या
बायकोला तिने पोटाशी बरले. नंतर तिला
सिंहासनावर बसवून आपल्या गळघातला
मोत्याचा हार तिच्या गळघात घातला. ती
हार जुबेदा बेगमचा खलीफाशी निकाह
झाला त्या दिवशी तिच्या गळघात घातला
होता, ती आजपर्यंत तिच्या गळघात होता.
तो हसनच्या बायकोला एक प्रेमाची
भेट म्हणून तिने दिला.

“मुली तुला गायला, राजवायला येते
का तुला नृत्य येते का? तुझ्या सारखीला
आ कला येणार नाहीत हे शक्यच नाही.”
जुबेदारानी म्हणाली.

“सामान्य पणे मुलींना येताना त्या नृत्य,
गायन आदि कला मला येत नाहीत.
आश्चर्यचकित करून सोडणारी एक कला
मला येते. मी पक्ष्यासारखी आकाशात
उडू शकते.” हसनची बायको म्हणाली.
“सरं! आश्चर्यच आहे!” सर्व दासी
म्हणाल्या.

“पक्षांशिवाय कसो उबतेस न? उडून
राखवितेस का?” जुबेदाने विचारले.
जुबेदा म्हातारीला म्हणाली—“अम्मा!
तुम्ही जाऊन तो पक्षांचा पोशाख आणता

का? तुमच्या सुनबाईंना उडवता पाहून
मनाला बरं वाटेल!”

हसनच्या आईच्या पोटात ‘बस्स’ झाले.
आता आपल्याला अल्लाने बांजविलं तरच
आपण बांजणार असं तिच्या वाटले व ती
घोर करून जुबेदा बेगमला म्हणाली—
“माणसं कधी पक्षांचा पोशाख घालवात
का हो? बेगमसाहेबांच्या समोर माझी सुन
काहीतरी अमिष्टासारखी बोलते आहे.”

परंतु हसनची बायको माझ्या मध्येच
बांबवून म्हणाली—“मी म्हटला तो पक्षांचा
पोशाख आमच्या घरातच कोठेतरी
सुरक्षितपणे ठेवून ठेवलेला आहे.”

जुबेदा बेगम तिच्या ह्वातातला एक
अनघोल दागिना काढून म्हातारीला देत
म्हणाली—“आजी, तो पोशाख तुम्ही घेऊन
या. नाही तर माझी बायब! किती नेळ
हो? गोबा नेळ संसर्ग पाहून तुम्हांला तो
पोशाख परत देईल मी!” परंतु म्हातारी
तिला ती प्रोत्साहन कदा आहे, कोडे आहे,
मुळीच माहीत नसल्याचे सांगू लागली.
तेव्हा याच जुबेदा बेगमला राग आला.
तिने बसूरला बोलावून हसनच्या घराची
छाडती घेऊन पक्षांचा पोशाख मिळेल तो
घेऊन बायला हुकूम केला घराच्या
किचलया म्हातारीच्या हातात होत्या त्या
मसूरला देवकित्या.

मसूरने हसनच्या घराची छाडती घेतली
आणि त्याला नरान गोंध केलावर घेतली
पुण्यांना तो पोशाख सांपडला. त्याने ती
बाणून जुबेदा बेगमला दिला. जुबेदाने तो
सतपूरक पाहिला व त्यातली कळकळारी
पाहून अकित झाली आणि तिने तो हसनच्या
बायकोच्या हातात दिला. तिने त्याचा
प्रत्येक पल उधळून पाहिला व त्यात काही
विषाळ झालेला नाही हे पाहून तिला फार
आनंद सासा. तिने तो अंगात घातला व
त्या भोठ्या दिवायसांम्यात बसवून तिकडे
घोड्या तरंगत उडून दाखविले व जमिनीवर
उतरली. नंतर तिने आपल्या दोघां मुर्जाना
एकेका हाताने उडवत घेऊन घरात जेव

बसूर बरोबर निघाली. सर्वजण पाचली
त्यावेळी बेगम जुबेदा सिंहासनावर
बसलेली होती. तिच्या चारी बाजूला
दासी उभ्या होत्या. त्यांच्यात तूफा सुद्धा
होती. जुबेदा हसनच्या बायकोला
म्हणाली—“वै मुली! इकडे कोणी पुरुष
मंडळी नाहीत हो! तू तोंडावरचा बुरखा
काढलास तरी चालेल!” असं म्हणत तिने
तूफाकडे पाहिलं. तूफाने पुढे जाऊन
हसनच्या बायकोच्या तोंडावरचा बुरखा
हळूच बाजूला सारला. गंधर्व कन्येचे तोंड
काळपा डगाआडून बाहेर येणाऱ्या
पोणिमेच्या चंद्रासारखं होतं. तिला पाहून
जुबेदा व तिच्या दासीचा स्वास काही क्षण

अशा एक खिडकीत उडत जाऊन बसली व म्हणाली—“बर तर मी येते मला निरोप वावा.” हसनची आई ते ऐकून विवाण-खान्यातल्या गालिच्यावर पडून रडू लागली. तेव्हा तिची मुल तिच्या म्हणाली—“सासु-बाई, मी तुम्हाला व तुमच्या चिरंजीवांना सोडून जाते आहे. तुम्हाला सोडून जातांना मला फार वाईट वाटते आहे. पण मी काय करू? उडण्याचा जो एक नशा किंवा मोह असतो त्यामुळे मी स्वतःला बाबत जकत नाही. तुमच्या मुलांना माझा शोध काढावासे वाटले तर ‘बाक् बाक्’ नावाच्या द्वीप समूहात त्याने माझ्या शोधार्थ यावे, असे सांगून ती आपल्या मुलांना घेऊन

खिडकीच्या वाटेने भाकासात उडत निघून गेली. हसनची आई वेबुद्ध होऊन पडली होती. तिला जुनेदा बेगमने हाताने उठवून बसविले व म्हणाली—“आजी, हे माहीत नसल्याच न दाखवितां परिणाम काय होणार आहे हे पूर्वीच मला सांगितले असते तर मी हे संकट वेळून दिले नसते. नकळत घडलेल्या माझ्या चुकी बद्दल क्षमा करावी.”

“सर्व चूक माझीच आहे, बेगम साहेब! तुम्हाला मी काय माफ करणार? मी व माझ्या मुला या दुःखाने झुकून मरायचेच नशिवात लिहिलेले असल्यावर कोण काय करणार?” असे म्हणत हसनची आई रडत घरी निघून गेली. कदाचित् अरबतून व नांतबंदे दिसतील म्हणून घर तीन तीन-दां फिरून पाहिले पण ती कधी दिसणार? त्यांची काळजी करीत रात्रंदिवस रडत राहिली.

ठिकठे सात राजकुण्या बरोबर तीन महिने राहिल्या नंतर हसनला वाटू लागले की त्याची बायको व मुले आणि त्यांची वाट पहात असतील. म्हणून त्याने आपल्या कुर्चे बहिर्णाचा निरोप घेतल्या आणि रफ राजपूत त्याने उंटांना बोलविले. शेजें, चांदी, रत्न जवाहीर पिसव्यात भरून उंटांच्या पाठीवर टाकले आणि त्यांच्यावर बसून बगदाद नगरी येऊन पोचला.

त्याने घरात पाऊल टाकले, परंतु तो आपल्या आईला ओळखू शकला नाही. इतका तिच्यात बदल झाला होता. नंतर त्याने तिच्या विचारले—“माझी बायको व मुले कोठे आहेत व, आई?”

स्वा प्रश्नाचे उत्तर म्हणून त्याची आई मोठ मोठ्याने रडू लागली. हसनला वेड लागल्यासारखे झाले. त्याने त्याची बायको अरबत कोठे तरी असेल, या विचाराने सर्व घर शोधले व शेवटी तिच्या पक्ष्याचा पोशाख त्याने लपवून ठेवला होता ती पेटी लघटून पाहिली, तर ती ठिकाणी होती. तोन नरुपा कवरी पाहून तो कपाळावर हात बाळून जमिनीवर दावळला.

आईने अनेक प्रकारे उपचार केले. परंतु राज होईपर्यंत ही हसनला शुद्ध झाली नाही. शुद्ध झाल्यावर तो आपले कपडे फाडू लागला. सुरा छातीत भोसकून ज्याच्या त्याने यत्न केला. परंतु वाई वाढली पडली. जवान मुलांना कचटाळून घेतात तसे तिने मुलांना पोटाशी धरून त्याचे सांत्वन कर-

ण्याचा प्रयत्न करू लागली म्हणाली—“बाळा! निराश होतास होण्याने मुठीच कारण नाही. बाक् बाक् द्वीपसमूहात व गेलास तर तुला तुझी बायको व मुले भेटतील.”

ते ऐकतांच हसनच्या निवाड जीव थोड्यासांरखे झाले. ती झट मिठी उठून उभा राहिला आणि म्हणाला—“आई, मी लगेच बाक् बाक् द्वीपाकडे जातो.”

परंतु पक्ष्यांच्या आवाजासारखा द्वीपसमूह कोठे रे असणार? कदाचित् चीन देशात जावे लागेल! त्याला काहीच सुचिना.

तो सरळ खलीफांच्या दरबारात गेला व तेथल्या मोठमोठ्यां मीलवींना त्याने विचारले—“बाक् बाक् द्वीपसमूह कोठे आहे?” परंतु एकापाहोती ते माहीत नव्हते.

कोणी त्या नावाचे द्वीपसमूह असल्याचे ऐकलेही नव्हते. त्याच्या मनात जो आशेचा अंकुर रुजला होता, तो खूंटला गेला. “तर मग मी जाण्यासारखे स्थान म्हणजे पितृ लोकण!” असा विचार करून हसन घरी गेला व पडून राहिला.

